

**M. UMAROVA, X. HAMROQULOVA,
R. TOJIBOYEVA**

O‘QISH KITOBI

**Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining
3- sinfi uchun darslik**

3- nashri

*O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi
vazirligi tasdiqlagan*

**„O‘QITUVCHI“ NASHRIYOT-MATBAA IJODIY UYI
TOSHKENT – 2016**

UO‘K: 811.512.133(075)
KBK 81.2 O‘zb – 93
U47

Mas‘ul muharrir: **Naim Karimov** — filologiya fanlari doktori,
professor.

Taqrizchilar:

Tursunboy Adashboyev — O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi
a‘zosi, bolalar shoiri;

Baxtiyor Mengliyev — filologiya fanlari doktori, professor;

Tojigul Turg‘unboyeva — RTM boshlang‘ich ta‘lim bo‘limi
metodisti;

Ziyoda Yuldasheva — Qashqadaryo viloyati, XTXQTMOI katta
o‘qituvchisi;

Mamnuna Ma‘ripova — Toshkent shahar 302-maktab bosh-
lang‘ich sinf o‘qituvchisi.

Shartli belgilar:

– savollar

– topishmoqlar

– topshiriqlar

– tez aytishlar

– savol va topshiriqlar

– uyga vazifa

– maqollar

– darsning tugashi

**Respublika maqsadli kitob jamg‘armasi mablag‘lari
hisobidan chop etildi.**

ISBN 978-9943-02-951-4

© „O‘qituvchi“ NMIU, 2012
© M. Umarova va b.

Agarki, dunyo imoratlari ichida eng ulugʻi maktab boʻlsa, kasblarning ichida eng sharaflisi oʻqituvchilik va murabbiylikdir.

ISLOM KARIMOV, „Yuksak maʼnaviyat — yengilmas kuch“ kitobidan

ONA BITTA, VATAN YAGONA

Bayramingiz qutlugʻ boʻlsin

Dilfuza Kamoljonova

Mustaqillik – bu avlod-ajdodlarimiz koʻp yillar osha kutgan erkinlik, hurlik degani. Mustaqillik – bu erkin fikrlash, mustaqil harakat qilishdir. Boy tarixini koʻz qorachigʻidek asrash, avaylash, kelajak avlod-

larga asl hoida yetkazib berishdir. Ertaning egalari – Siz yoshlarga fan, ta’lim, madaniyat, sport va san’at sohasida imkoniyatlar eshigini ochib bergan oltin kalitdir.

1991-yilning 31-avgusti Vatanimiz tarixi sahifalariga oltin harflar bilan yozildi. Chunki shu kuni O‘zbekiston Respublikasining mustaqilligi e’lon qilindi. 1991-yil 1-sentabr O‘zbekiston Respublikasining Mustaqilligi kuni deb belgilandi. Shu yildan boshlab 1-sentabr umumxalq bayrami sifatida butun mamlakatimizda keng nishonlanib kelinmoqda.

Yurt mustaqil bo‘lishi uchun o‘zining davlat ramzlari – bayrog‘i, gerbi, madhiyasi, maydoni, mustahkam chegaralari, armiyasi bo‘lishi kerak. Mustaqil O‘zbekiston o‘z davlat ramzlari, kuchli armiyasi va mukammal qonunchiligiga ega davlatdir.

Mustaqillik tufayli Vatanimizni dunyo tan oldi, u o‘z o‘rni, obro‘-e’tiboriga ega bo‘ldi.

1. Mustaqillik nima degani?
2. Nima uchun 1991- yilning 31-avgusti Vatanimiz tarixi sahifalariga oltin harflar bilan yozildi?
3. Mustaqillik tufayli Vatanimiz nimalarga ega bo‘ldi?

O‘zbekiston

Orif To‘xtash

Ozod Vatan, hur Vatan,
Tuprogi zar, dur Vatan.
Ko‘zimizga to‘tiyo¹
Aylasak arzir Vatan –

Serquyosh O‘zbekiston,
Beqiyos O‘zbekiston!

Jilvalanar jamoli,
Yurtlarning barkamoli.
Bir Vatanki, zargor² yer,
Ham musaffo samoli –

Serquyosh O‘zbekiston,
Beqiyos O‘zbekiston!

Tenglar ichra tengi yo‘q,
Eng muqaddas, eng buyuk!
Ko‘pdir sarhadi kenglar,
Bunday bag‘ri kengi yo‘q –

Serquyosh O‘zbekiston,
Beqiyos O‘zbekiston!

Borar yo‘li ziyoli,
Farovonlik shiori.
Bu o‘ziga bek bo‘lgan,
O‘zbeklarning diyori –

¹ **To‘tiyo** – juda aziz, muqaddas narsa.

² **Zargor** – zar undiradigan, unumdor.

Serquyosh O'zbekiston, Beqiyos O'zbekiston!

1. She'ni to'xtamlarga rioya qilib, ifodali o'qing.
2. Qofiyadosh so'zlarni aniqlang.
3. She'rdagi takrorlangan misralarni qayta o'qing.
„Beqiyos“ so'zini unga mos boshqa so'z bilan almashtiring.

Vatan

Miraziz A'zam

Vatan bizning uyimiz,
Vatan bizning ko'chamiz.
Soylarda sof suvimiz,
Maza qilib ichamiz.

Oltin to'la konimiz,
Tandir to'la nonimiz.
Vatan maktab, onamiz,
O'qishni o'rganamiz.

Qirq xil hunar o'rganib,
Yurtimni shod qilaman.
Go'zal, erkin, muzaffar,
Boy va obod qilaman.

Men shu yerda ulg'aydim,
Vatanimni sevaman.
Kerak bo'lsa yurt uchun
Jonimni ham beraman.

1. Nimalar bizning Vatanimiz ekan?
2. Muallif she'ni kimlarga bag'ishlagan?
3. Nima uchun Vatanimizni sevamiz?

Siz kelajakda Vatanni qanday qilib boy va obod qilishingiz haqida so'zlab bering.

She'ni yod oling.

Vatan mo'tabardir

Xurshid Davron

Inson uchun havo, quyosh, suv, non, ota-ona qanchalik aziz va muqaddas bo'lsa, Vatan ham shunchalik mo'tabardir.

Vatan ona tuproqdan boshlanadi. Vatanga muhabbat uning dalalari, qir-adirlari, moviyrang tog'lari, dasht-u sahrolariga bo'lgan muhabbatdan boshlanadi.

Qadimda dushmanlar turk davlatining xoqoni O'g'uzxondan unga qarashli tashlandiq, hech narsa bitmaydigan bir parcha yerni talab qilishadi.

Bobomiz shunda: „Vatan yolg'iz bizning mulkimiz emas. Mozorda yotgan otalarimiz va endi tug'ilajak avlodlarimizning bu muborak tuproqda haqlari bordir. Vatandan ozgina bo'lsa ham, bir qarich bo'lsa ham yer bermakka hech bir kimsaning haqqi yo'qdir“, deb javob beradilar.

Biz Vatanni sevmoqni dono bobolarimizdan o'rganmog'imiz kerak. Inson uchun Vatandan ortiq mehrigiyo¹ bormi? Yo'q, albatta! Vatan – ona kabi yagona. Yagonaligi bilan muqaddas va bebahodir!

¹ **Mehrigiyo** – mehri tortuvchi narsa.

1. Vatan nimadan boshlanadi? Vatanga bo'lgan muhabbat-chi?
2. O'g'uzxon Vatanni qanday e'zozlagan?
3. Nima uchun biz Vatanni sevishni bobolardan o'rganamiz?

Ona yerning tuprog'i ona sutidek aziz.

Mustaqillik ahillikdan

Po'lat Mo'min

Mustaqillik deganin,
Bilib qo'y ne ekanin.
Eng avval mustaqillik –
Bo'lmoq puxta, ahillik.

Bu xil sifat insonda,
Fazilatdir har onda.
Tanib ol haq-huquqing,
Saqlagil odob-xulqing.

Sevgil ona yurtिंगni,
Ketakzma lafz – burdingni.
Mag'rur tutgil boshingni,
Oldirmagil oshingni.

Mustaqillik – dadillik,
Tenglik ila ahillik.
Ochiq gap, ko'pdir sharti:
Bo'l eng avval el mardil!

1. She'rni ifodali o'qing.
2. Siz mustaqillikni saqlash uchun nima qilmoqdasiz?

Shoirning maslahatlarini so'zlab bering.

Til qudrati

(Rivoyat)

Qadim o'tgan zamonda ikki olim farzandga ilm berish haqida suhbatlashib, tortishib qolishibdi. Fikrlarini oqil va odil bir kishiga aytib, undan bu borada qay birlari haq ekanliklarini so'ramoqchi bo'lishibdi.

Olimlardan biri farzand ko'rsa, riyoziyotdan¹, falakiyotdan² saboq bermoqchi, xorijiy tillarni o'rgatmoqchi bo'libdi.

Ikkinchi olim ham farzand ko'rsa, unga avloddan avlodga meros qoladigan asosiy boylik – til ekanini tushuntirmoqchi bo'libdi. Ona tili uchun jonini ham fido qilishni o'rgatmoqchi, tilga xiyonat qilmaslikni uqtirmoqchi ekan. Shuning uchun qo'shiq, ertak, dostonlar aytib bermoqchi bo'libdi. Bu gaplarni eshitgan birinchi olim qah-qah urib kulibdi. Raqibini aqlsizlikda ayblabdi. O'rtadagi tortishuv janjalga aylanibdi.

¹ **Riyoziyot** – matematika.

² **Falakiyot** – astronomiya.

Shunda oqil kishi:

– Yurtda ulug‘ donishmand bor. Hozir huzuriga boramiz, hammasini o‘sha yerda hal qilamiz, – debdi.

Shundan so‘ng ular donishmand oldiga borishibdi. Donishmand hamma gap-so‘zlarni tinglabdi.

Oxiri ikkinchi olimga qarab: „Farzandga bilim o‘rgatishdagi sening fikrlaring ma‘qul“, – debdi.

1. Olimlarning istagi nimalardan iborat edi?
2. Nima uchun oqil kishi donishmand huzuriga borishni maslahat berdi?
3. Siz o‘z ona tilingizni sevasizmi? Nima uchun?

Ona tilim

Tursunboy Adashboyev

Buyuk Temur jahon bo‘ylab,
O‘z dovrug‘in solgan tilim.
Mir Alisher bobomlardan
Meros bo‘lib qolgan tilim.

Bobur Mirzo she‘rlaridan
Rang va qiyos olgan tilim.
Shoh Mashrabni bulbuldayin,
Sayratgan ham ona tilim.

Mirtemirni shoir qilib,
Yayratgan ham ona tilim
Shunday tildan tonar bo‘lsam,
Qiyma-qiyma bo‘lsin tilim.

Alla bo‘lib jaranglagan,
Ona tilim – jon-u dilim.

Nima uchun shoir she’rda „Ona tilim — jon-u dilim“ degan?

She’rni yod oling.

Tuhfa

Oygul Suyundiqova

Qora dengiz bo‘ylarida
Jo‘sh uradi¹ katta bayram.
Bulg‘oriya² kuylarida
Do‘stlik, sport zavqi³ xurram⁴.

Rus, ukrain, misr, yapon
Gimnastlari ichra o‘zbek
Gulg‘unchasi misli osmon
Yurt sha’nini ko‘tardi tik.

Malikamiz to‘qqiz yoshli,
Shohsupaga xo‘b yarashdi.
Nozik, xushro‘y ko‘z-u qoshi,
Do‘stlar havas-la qarashdi.

Mustaqillik – ulug‘ bayram,
Taralar xush erk nafasi.
Tuhfa⁵ erur zo‘r chinakam,
G‘olib qizning g‘alabasi.

¹ **Jo‘sh uradi** – to‘lib toshadi.

² **Bulg‘oriya** – Bolgariya.

³ **Zavq** – ishtiyoq.

⁴ **Xurram** – shod, xursand.

⁵ **Tuhfa** – sovg‘a.

1. She'ni to'xtamlarga rioya qilib, ifodali o'qing.

1. Qora dengiz bo'ylarida qanday bayram bo'ldi?

2. Kim yurt sha'nini ko'tardi?

3. Do'stlari unga nima uchun havas bilan qarashdi?

Ona-Vatan

Muhabbat Hamidova

Biz yashayotgan go'zal, bepoyon mamlakat O'zbekiston deb ataladi. O'zbekistonning poytaxti – Toshkent. U juda go'zal shahar. Ko'chalari keng, ozoda. Hamma yoqda elektr chiroqlari charaqlab turadi. Poytaxtda turli millat kishilari yashaydilar va mehnat qiladilar. Toshkent ko'chalaridan avtobus, tramvaylar qatnaydi. Bulardan tashqari yerosti temiryo'li – metro qurilgan. Toshkentda O'zbekiston havo yo'llari aviakompaniyasi, ikkita temiryo'l vokzali, avtovokzallar bor. Poytaxtimizga har kuni chet ellardan, viloyatlardan mehmonlar keladi. Toshkent do'stlik, tinchlik, birodarlik shahri sifatida butun dunyoga mashhurdir.

O'zbekistonda ko'rkam binolar, mehmonxonalar, istirohat bog'lari, oromgohlar ko'p. Shuningdek, mamlakatimizda „Epika“, „Damas“, „Kaptiva“ kabi yengil avtomobillar ishlab chiqarilmoqda. Ularning hammasi xalq uchun xizmat qiladi.

Poytaxtimizda ko‘p qavatli osmono‘par binolar, istirohat bog‘lari, mehmonxonalar bor. Mustaqillik maydoni, „Xalqaro anjumanlar saroyi“ shahar chiro-yiga chiroy qo‘shib turibdi.

Biz o‘zimiz yashab turgan mamlakatni ona-Vatan deb ataymiz. Buning sababi nimada? Bu yerda qadimdan bizning ota-bobolarimiz yashagan. Biz ham shu yerda tug‘ildik, shu yerda ulg‘aymoqdamiz.

Vatanimiz bizni onamiz kabi o‘zining issiq bag‘-rida mehr bilan erkalaydi. Shu sababli ham biz Vatanimizni onamiz kabi sevamiz. Uning nomini ona-Vatan deb ataymiz.

1. Biz yashayotgan mamlakat qanday nomlanadi?
2. Toshkentda qanday binolar qurilgan?

1. Poytaxtimizning ko‘rinishi haqida so‘zlang.
2. „Ona-Vatan“ so‘zining ma‘nosini tushuntirib bering.

Obod mahalla bo‘ylab

Kavsar Turdiyeva

Bizning mahalla va ko‘y,
Har bir xonadon va uy.
Mehrlarga to‘lmoqda,
Shundan obod bo‘lmoqda.

Unda har bekat, guzar,
Insonlar bilan go‘zal.
Gullarga to‘lgan rasta,
Tutar sizga guldasta.

Bizda doim qaynar ish,
Har soatda o‘zgarish.
Unda bilim o‘chog‘i,
Quvnoq maktab dargohi.

Mahalla bolalari
Tarqalib turli yoqqa,
O'ynashar ko'zboylag'ich,
Bekinmachoq va soqqa.

Mahallam ajib ko'rkam,
U ham bir kichik o'lkam.

1. Mahalla bolalari nimalar bilan shug'ullanadilar?
2. Mahallani Vatan desa bo'ladimi?

O'zingiz yashayotgan mahalla haqida kichik matn tuzing.

Toshkentim – onam

(„Toshkentnoma“dan parcha)

Maqsud Shayxzoda

- Nimasi ko'p Toshkentning?
- Suvi, soyi, soyasi...
Toshkentga ixlosmandning
Tugamas hikoyasi!..
- Nimalar ko'p Toshkentda?
- Oshlar, ishlar, kishilar,
Sozanda-yu pazanda,
Ishchilar, ishboshilar.
- Nima ko'rding Toshkentda?
- Mevalarning aslini,
Doim quyosh faslini,
Quyosh bunda izzatda.

Tong yorishgan chog'larda
Yerga kulgu sochilar,
Shu uchun dudoqlarda
Sho'x g'unchalar ochilar.

1. She'rni ifodali o'qing.
2. Birinchi, ikkinchi to'rtlikda Toshkent haqida nima deyilgan?
3. „Nima ko'rding Toshkentda?“ savoliga matndan javob topib o'qing.
4. Oxirgi bandning mazmunini o'qituvchi yordamida izohlang.

Vatanni suymak

Aziz Abdurazzoq

Qadimda Toshkentday shahri azimda Qahramon ismli bir pahlavon yigit yashagan ekan. U sovrindan tushgan pul-u buyumlarning o'ziga loyig'ini olib, qolganlarini kambag'allarga tarqatar ekan.

Bir kuni Qahramon otiga minib, qishloqdagi qarindoshlarinikiga borish uchun yo'lga chiqibdi. Qishloqqa boradigan yo'l jazirama cho'ldan o'tar ekan. Qahramon cho'lning qoq o'rtasiga yetganida baqalarning vaqillab sayrayotganini eshitib qolibdi. U borib qarasa, suvi yarimlab qolgan eski hovuzda o'ntacha baqa sayrayotgan emish.

– Qo'shig'ingiz nima haqida? – deb so'rabdi pahlavon yigit.

– Mana shu Vatan – hovuzimiz haqida.

– Vatanningiz juda ham loyqa, bo'tana-ku.

– Baribir shu bizning jonajon Vatanimiz, – deyishibdi baqalar.

– Men sizlarni olib ketib, suvi tip-tiniq hovuzga qo'yib yuboray. Rozimisizlar?

– Yo'q, Vatan bitta bo'ladi, ikkita bo'lmaydi. Bizning Vatanimiz ham mana shu hovuz. Biz shu yerda dunyoga kelganmiz. Nima bo'lsak ham mana shu hovuzda bo'laylik, – deyishibdi baqalar.

II

„Bularni qutqarish kerak“, deb o‘ylabdi Qahramon. U qurib qolgan ariq yoqalab ketaveribdi. Nihoyat, kichik-roq bir soyga yetib boribdi. Soydan ariqqa suv o‘tadigan yo‘l tosh bilan to‘siq qo‘yilgan ekan. Qahramon toshni olib tashlabdi, ariq bo‘ylab sharillab suv oqibdi. „Bu suv albatta baqalarga yetib boradi“, deb o‘ylabdi xaloskor yigit.

Oradan bir yildan ko‘proq vaqt o‘tibdi. Qahramon yana o‘sha cho‘l orqali qarindoshlarini ko‘rgani boribdi. U juda ko‘p baqalarning sayrayotganini eshitib qolibdi. Borib qarasa, hovuz lim-lim to‘lib turgan emish. Hovuzning qirg‘oqlari turli-tuman gullar-u ko‘m-ko‘k giyohlar bilan bezangan ekan. Hovuzning ichida vij-vij baqalar sayrayotgan emish.

„Xayriyat, – deb o‘ylabdi pahlavon o‘zicha. – Mana, Vatan haqidagi qo‘shiq davom etyapti. Xayriyat...“

1. Qahramonning qanday odati bor ekan?
2. Pahlavon qayerda baqalarga duch kelibdi?
3. Pahlavon baqalar bilan nima haqida so‘zlashdi?
4. Nima uchun baqalar „Vatan bitta bo‘ladi“, debdilar?
5. Qahramon baqalarni qutqarish uchun nima qilibdi?

O‘zga yurtning gulidan
O‘z yurtining cho‘li yaxshi.

O'qituvchining o'g'itlari

Anvar Obidjon

Ey o'quvchi, bilki, har so'z
Nondek aziz, nondek uvol.
Til boyligin bir bog' desak,
Har bitta so'z – bitta nihol.

Ulg'ayib yot yurtga borsang,
Ne atalur eling, derlar.
Qay millatning vakilisan,
Bormi ona tiling, derlar.

Shunda mening qutlug' tilim –
Navoiyning she'ri, degil.
Yurtim – Ulug'bek-u Bobur,
Amir Temur yeri, degil.

Maqtanma hech qimmat kiyim,
Oltinlar-u qasring bilan.
Faxr et doim qudratli yurt,
Boy bilim-u kasbing bilan.

Ey o'g'il-qiz, obro'yingni –
Baland tutmoq qo'lingdadir.
Sening olamdagi narxing
Vatan, millat, tilingdadir.

1. O'qituvchi ona tilimizning boyligini nima bilan qiyoslagan?
2. She'rda dunyoga dong taratgan ulug' ajdodlarimiz nomi nima maqsadda tilga olingan?
3. Yurtimiz kelajakda yanada qudratli bo'lishi uchun nimalar talab qilinadi?
4. Shoir bu o'g'itlari orqali o'quvchilarni qanday fazilatlariga ega bo'lishga chorlamoqda?

Vatan

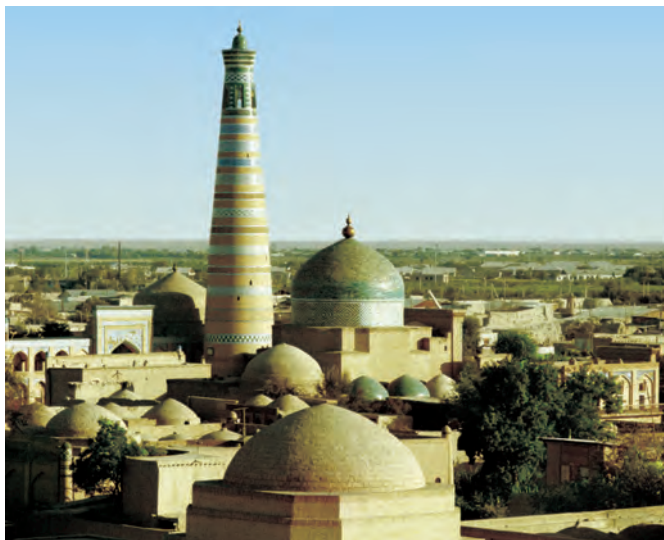
(Sahna)

Erkin Malikov

Bola: Ona-Vatanim! Senga fidodir jon-u tanim. Qorli tog'laring, serhosil bog'laring, cho'l-u biyobonlaring onamdek, otamdek qadrdondir. Yerusti, yerosti boyliklaring – boyligimizdir. Bu quyosh o'lkasi – Osiyoda bittasan. Shuning uchun ham seni derlar:

Bolalar:

O'xshashi yo'q bu go'zal bo'ston,
Dostonlarda bitgan guliston.

O'zbekiston deya atalur,
Uni sevib el tilga olur.

Bola: Ona-Vatanim! Senga fidodir jon-u tanim.
Jahon tan olgan donishmandlar nabirasiman.
Dunyoga doston bo'lgan To'maris, Shiroq, Jaloliddin
Manguberdi avlodiman.

Bolalar:

Kuychilari o'qiydi yalla,
Ayollari aytadi alla,
Pazandasi yopadi shirmon,
Qarilari kutadi mehmon.

Bola: Olamni mahliyo etgan qadimiy shaharlar:
Buxoro, Samarqand, Xorazm men uchun jonli bir
kitob. Shuning uchun derlar:

Bolalar:

O'xshashi yo'q bu go'zal bo'ston,
Dostonlarda bitgan guliston.

O'zbekiston deya atalur,
Uni sevib el tilga olur.

Bola: Ona-Vatanim! Senga fidodir jon-u tanim.
Bugun sen ozodsan, mustaqilsan. O'z doning, o'z
nefting, o'z gazing, o'z mashinang, o'z paxtang, o'z
oltining bor.

Jahonda o'z o'ring, o'z obro'ying bor. Shuning
uchun derlar:

Hamma: Ona-Vatanim! Senga fidodir jon-u tanim.

1. Matnda ona-Vatanimiz qanday tasvirlangan?
2. Sizlar kimlarning avlodsiz?
3. Tinch va obod yurtning odamlari nima bilan shug'ullanadilar?
4. Hammaning „Ona-Vatanim! Senga fidodir jon-u tanim“, deyishiga sabab nima?

Elga xizmat —
Oliy himmat.

Bo'lim yuzasidan takrorlash

1. Siz qaysi respublikada yashaysiz?
2. Vatanimiz haqida nimalarni bilib oldingiz?
3. Kelajakda Vatanimizga qanday xizmat qilmoqchisiz?
4. Bo'limdan yod olgan she'rlaringizni aytib bering.
5. „Biz Vatanning kelajagimiz“ mavzusida kichik hikoya yozing.
6. „O'qituvchining o'g'itlari“ she'rida o'quvchilarni qanday fazilatlarga ega bo'lishga da'vat etiladi?

XALQ OG‘ZAKI IJODI

Qo‘shiqlar

Mustaqil, hur Vatanda
O‘ynab kulaman, deyman.
Vatanimni yashnatib,
Doston qilaman, deyman.

Mehnat qilib yurtimda,
Bog‘-u bo‘ston yaratib,
Bulbullarni sayratib,
Gulzor qilaman, deyman.

Mustaqil, hur Vatanda
Keling, do‘stlar, o‘ynaylik.
Ozod diyor yallasin
Birgalikda kuylaylik.

Alla

Alla, bolam, alla-yo,
Tog' yuraklim, alla-yo,
Xolis tilaklim, alla-yo.
Alla, bolam, alla-yo,
Qo'riqlovchi onang bor,
Allalovchi momong bor,
Shukur qilgin, bobong bor,
Alla, bolam, alla-yo,
Sharofatli zamonda
Iqboling kulsin, alla-yo.

1. Siz yana qanday xalq qo'shiqlarini bilasiz?
2. Qo'shiqlarni yod oling.

Botir mergan va chaqimchi

(O'zbek xalq ertagi)

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, tog' oralig'ida, qirq uyli ovulda Botir degan dovyurak mergan yigit o'tgan ekan. Bir yili qish qattiq kelib, ovulning moli qirilibdi. Doni tugab, odamlari och qolibdi. Odamlarning og'ir ahvolda qolganini ko'rgan Botir mergan podshoning mollaridan keltirib, odamlarga so'yib beraveribdi. Shu bilan xalq qishdan eson-omon chiqib olibdi.

Shu ovulda bir chaqimchi kishi bo'lgan ekan. U podshoga borib, Botir merganni chaqibdi.

– Olampanoh, Botir degan yigit sizning mollaringizni o'g'irleyapti, – debdi.

Podsho Botir merganni olib kelish uchun navkarlarni yuboribdi. Ammo navkarlarga Botir mergan rad javobini beribdi. Mergan navkarlarni jo'natib, podshoning oldiga o'zi boribdi. Podsho Botir merganni so'ramay-netmay dorga osmoqchi bo'libdi. Shunda mergan podshoga:

– Taqsiri olam, Sizga savollarim bor. Shularga javob bering, so'ngra dorga ossangiz roziman, – debdi.

Podsho:

– Qanaqa savollar? – deb so'rabdi.

Botir mergan podshoga:

– Taqsir, bola och qolsa, kimdan non so'raydi? – debdi.

Podsho o'ylab turib:

– Otasi bilan onasidan so'raydi, – debdi.

– Bola kimga erkalik qiladi? – deb so'rabdi yana mergan.

– Ota-onasiga, – deb javob beribdi podsho.

– Unday bo'lsa, taqsir, men sizning molingizni yolg'iz o'zim o'g'irlab yeganim yo'q. Qirq uyli ovulimni qishdan sog'-salomat olib chiqdim. Ularni o'limdan saqlab qoldim. Xalq qirilib ketsa, kimga podsholik qilardingiz? Farzand och qolsa-yu, otasidan non so'rasa, gunohmi? Siz el-yurt otasisiz. Ayting-chi, biz, fuqarolar nonni sizdan boshqa kimdan so'raylik? – debdi Botir mergan.

Bu gaplarni eshitib hayron bo'lgan podsho:

– Chaqimchini chaqiring, – debdi.

Navkarlar chaqimchini olib kelibdilar. Podsho:

– Botir merganni yomonlagan bu chaqimchi bir kuni boshqa kishini ham yomonlaydi. Buni dorga osing, – deb buyuribdi. Botir merganga esa to‘n kiygizib, ovulga oqsoqol etib tayinlabdi. Botir mergan ovulda katta obro‘ topib, murod-maqsadiga yetibdi.

1. Nima uchun podshoh botir merganni chaqirtiribdi?
2. Podsho bilan Botir merganning suhbatini o‘qing.
3. Podsho chaqimchini nima uchun jazolabdi?
4. Ertak qahramonlaridan qaysi biri sizga yoqdi? Nima uchun?

Halollik

(O‘zbek xalq ertagi)

O‘tgan zamonda bir dehqon bo‘lgan ekan. Uning kambag‘al oshnasi bor ekan. Kunlardan bir kuni u dehqondan bir tanob yerini sotishni iltimos qilibdi. Dehqon yerning bir chekkasini kambag‘al oshnasiga sotibdi.

Yerni olgan odam bir qalin og‘aynisidan qo‘sh ho‘kiz olib kelib, yer haydayotganida, omochning tishi bir nimaga tegibdi. Dehqon parvo qilmay haydayveribdi. Qaytib o‘sha yerga kelganida omochning tishi yana haligi narsaga urilibdi. Kambag‘al dehqon: „Ilgari bu yerda daraxt bo‘lgan, uning to‘nkasi qolib ketgan, shekilli“, deb o‘ylabdi.

U ketmon olib kelib, omoch tishiga qadalgan narsani kovlay boshlabdi. Nihoyat, u yerdan xumcha chiqibdi. Uni ochib qarasa, ichi to‘la tilla emish.

Dehqon yerning qolgan qismini ham haydab, urug' sepibdi. So'ng ho'kizlarni egasiga topshiribdi. Xumchadagi tillani ko'tarib, to'g'ri yer sotgan dehqon oshnasining uyiga boribdi. U oshnasiga:

– Sizdan olgan yerimni haydayotgan edim, mana shu xumchani topib oldim, ichidan tilla chiqdi. Uni o'zingizga olib keldim, – debdi.

Dehqon kambag'alga:

– Men sizga yerni sotganman. Demak, u yerda nimaiki bo'lsa, sizniki bo'ladi. Men yer tagida nima borligini bilmaganman. Sizga xudo beribdi. Bola-chaqangiz bilan maza qilib yashang, – deb xumchani olmabdi.

Kambag'al dehqon esa: „Bu boshqa kishining noni. Uni olsam, o'g'ri, jinoyatchi bo'lib qolaman“, deb o'ylab, xumchani yana boy dehqonga uzatibdi. Ikkalasi hech kelisha olmabdi.

Nihoyat, bir donishmandning oldiga boradigan, undan so'rab, bu ishni hal qiladigan bo'lishibdi ...

Donishmand „Qishloqdagi yetim-yesir va beva-bechoralarga bo‘lib beringlar“, deb maslahat beribdi.

Bunga dehqon ham, kambag‘al ham rozi bo‘libdi.

Shunday qilib, ular tillani qishloqdagi beva-bechoralarga, kambag‘al, yetim-yesirlarga tarqatishibdi.

Kambag‘al dehqon esa o‘z mehnati bilan halol kun ko‘rib, murod-u maqsadiga yetibdi.

1. Boy dehqon nima uchun o‘z yerini sotibdi?
2. Kambag‘al dehqon va uning oshnasi nima uchun donishmand huzuriga borishibdi? Donishmand ularga qanday maslahat beribdi?
3. Siz nima deb o‘ylaysiz, kambag‘al dehqon to‘g‘ri ish qildimi?

Donishmand yigit

(O‘zbek xalq ertagi)

O‘tgan zamonda bir donishmand chol yashagan ekan. Uning uch o‘g‘li bo‘lgan ekan. O‘g‘illari voyaga yetgach, chol ularga shunday debdi:

– Bolalarim, men sizni yeyish-ichishdan kam-sitmay o‘stirdim. Endi otlaninglar, turli shaharlarga borib, qo‘rg‘on solib kelinglar!

To‘ng‘ich o‘g‘il otasi topgan oltin-kumushlardan olibdi. Farg‘ona vodiysining hamma shaharlariga boribdi. U yerlarga bittadan kattakon uy solibdi.

O‘rtancha o‘g‘il bo‘lsa, Buxoro, Samarqand tomonlarga borib, qo‘rg‘onlar qurdiribdi.

Kenja o‘g‘il oqil, dono ekan. U o‘zicha: „Dadam turli shaharlarda qo‘rg‘on solinglar, deyish bilan har

bir shahardan do'st, yor-birodar orttiringlar, demoqchi. Men boshqa shaharlarga borib, uy solib yurmayman!" debdi. Kenja o'g'il safarga chiqib ketibdi.

U qayerga borsa, u yerda eng yaxshi, vafodor kishilarni topib, ular bilan do'stlashibdi. U o'z safari davomida o'rtoqlari orasida mashhur bo'lib ketibdi. U akalaridan avval uyiga qaytibdi.

Chol bir kuni:

– Qani, kim qaysi shaharga qanday qo'rg'on qurdi? Yuringlar, bir aylanib ko'rib kelamiz, – debdi.

U o'g'illari bilan birga katta o'g'li qurgan qo'rg'onga boribdi. Qarasa, uy-joyning o'zi so'ppayib odamsiz turgan emish.

Chol indamabdi. So'ngra o'rtancha o'g'lining qilgan ishini ko'zdan kechiribdi. Uniki ham xuddi akasinikiga o'xshar ekan.

– Bu qo'rg'onlarning odamlari qani? – deb so'rabdi chol. To'ng'ich va o'rtancha o'g'il unga javob bera olmabdi. Hammalari kenja o'g'ilning yor-birodarlari yashaydigan joylarga borishibdi. Ularni kenja o'g'ilning yor-u do'stlari izzat-hurmat bilan kutib olibdilar, ketma-ket ziyofatdan bo'shamay qolibdilar, shunda chol o'g'illariga qarab bunday debdi:

– Har bir shahardan orttirilgan do'st u yerga bir qo'rg'on qurish bilan teng. Mening maqsadimni faqat kenja o'g'lim tushunibdi. Mening ismim, bilim-tajribam unga meros bo'lib qolsin.

1. Ota o'g'illariga qanday topshiriq beribdi?
2. Otaning maqsadini qaysi o'g'il to'g'ri tushunibdi?
3. Ertakdan qanday xulosa chiqardingiz?

Ahillik – ulug' baxt

(Qirg'iz xalq ertagi)

Qadimda donishmand bir chol o'tgan ekan. Uning yetti o'g'li bor ekan. Lekin ular otalarining so'ziga kirmas, har qaysisi o'zicha ish tutar ekan. Kattalari kichiklarini do'pposlab, kichiklari kattalariga qarshi bo'lib yurar ekan. Odamlar:

– Aqlli cholning o'g'illari xo'p ahmoq bo'lib o's-yapti-da, – deyisharkan. O'g'illarni yolg'iz uchrat-ganda ularga tanbeh berisharkan.

Kunlardan bir kun chol o'rmonga boribdi-da, yo'g'onligi bosh barmoqday keladigan novdalardan yet-titasini qirqib kelibdi. So'ng o'g'illarini chaqirib:

– Bolajonlarim, sizlarning kuchingizni sinab ko'r-moqchiman. Mana shu yettita novdani bir dasta qilib sindiringlar-chi, – debdi.

O'g'illari navbat bilan urinib ko'rishibdi, lekin uddasidan chiqisha olmabdi. So'ngra otasi o'g'il-lariga bittadan novda beribdi, o'g'illar ularni bir zumda sindirishibdi. Shundan keyin ota o'g'illariga:

– Mana, ko'rdingizmi, bitta novdani tez sindir-dingiz, dastalanganiga esa kuchingiz yetmadi. Agar birlashib, ahil yashasangiz, hech qanday dushman sizlarni yenga olmaydi, – debdi.

Chol oradan sal o'tmay olamdan o'tibdi. O'g'illari esa inoq yashay boshlashibdi. Kichiklari kattalarining so'ziga quloq soladigan, hammalari ishlab, bir-birlariga ko'maklashadigan bo'lishibdi.

Shundan keyin xalq „Ahillik – ulug' baxt“ degan naqlni tez-tez takrorlaydigan bo'libdi.

1. Ertakning boshida cholning o'g'illari haqida nima deyilgan?
2. Chol novdalarni o'g'illariga nima uchun dastalab beribdi?
3. Ertakdan qanday xulosaga keldingiz?

Adabiy ertaklar

Chumchuqcha

(Ertak)

Mahmud Murodov

I

Bor ekan-u, yo'q ekan. Bir uyning bo'g'otida chumchuq oilasi yasharkan. Ota bilan ona palaponlarga galma-gal ovqat tashishar ekan...

Chumchuq bolalari asta-sekin mayin pat chiqarishibdi. Keyin qalin patlar kiyib olishibdi. Bir kuni eng katta chumchuq bola tavakkal qilib inidan sakrab yerga tushibdi. Uning hech qayeri og'rimabdi. Chunki u sekin tushibdi. Uning sekin tushishiga qanotlari yordam beribdi. Chumchuqchanning o'z holicha ovqat yeyayotganini ko'rib ota-onasi xursand bo'libdi. Buni ko'rgan boshqa chumchuq bolalari ham inidan tushib kelishibdi. Ota-onasi ular oldida „chiriq-chiriq-chiriq“ deb parvona bo'libdi. Bu „chiriq-chiriq“ degani „yashanglar, bolalarim“, degani ekan.

Shu tarzda oradan bir necha kun o'tibdi.

II

Bir kuni Ahmad degan bola qo'lida rovatka bilan kelib qolibdi. U tekkanga tegib, tegmaganga kesak otadigan bola ekan.

Ahmadning daraxtda shoxdan shoxga qo‘nib, qurt-qumursqa terib, yayrab o‘ynab yurgan chumchuqlarni ko‘rib g‘ashi kelibdi. U rogakasidan ona chumchuqni mo‘ljallab tosh uchiribdi. Buni eng katta chumchuq bola sezib qolibdi. U ko‘ksini qalqon qilib, onasini to‘sibdi, lekin tosh zarbidan shu zahoti pitirlab yiqilibdi.

Ahmad sevinib: „Tegdi, tegdi!“ – deb qichqiribdi. Lekin o‘ziga qarab irillab kelayotgan itni ko‘rib qochib qolibdi. Ona chumchuq bolasi oldida gir-gir aylanibdi. Bolasining bir oyog‘i singan ekan. Chumchuqcha bir necha bor „chiriq-chiriq“ debdi. Bu: „Onajon, meni dunyoga keltiringiz, boqdingiz, o‘stiringiz. Siz uchun jonimni berishga tayyorman“, degani ekan.

Shu payt it chumchuqchani asta labiga qisibdi-da, egasi Rahimjonning oldiga olib boribdi. Rahimjon darrov chumchuqchanning oyog‘iga cho‘p bog‘labdi. Uni yashikka solib boqibdi. Ona chumchuq ham ovqat keltirib turibdi. Hozir chumchuqcha tuzalib ketganmish. Endi u o‘zi mustaqil yasharmish. Lekin har kuni onasiga salom berib, Rahimjonga rahmat aytib o‘tishni sira unutmash.

1. Ertakning ikkinchi qismini so‘zlab bering.
2. Chumchuqchanning „chiriq-chiriq“ degani nima degani? Matndan shu o‘rinni topib o‘qing.
3. Ahmadga qanday baho berasiz?
4. Qismlarga sarlavha qo‘ying.

Danakvoy

Yayra Sa'dullayeva

I

Bor ekan-da, yo'q ekan. Yesang bir haftagacha to'q tutadigan Shaftolivoy bor ekan. To'ravoyning shaftolidan yegisi kelibdi. Buni sezgan Daraxtmomo tilga kirib:

– Yeging kelyaptimi, bolakay? – debdi.

– Judayam, – deb yuboribdi To'ravoy. Shunda Daraxtmomo asta shoxlarini yerga egibdi.

To'ravoy qip-qizil shaftolini olibdi. Negadir qip-qizil bo'lsa-da, qattiqroq ekan. „He, bunisi xom ekan“, debdi-yu, otib yuboribdi. Boshqa shaftolini olibdi. Uni apil-tapil yebdi-da, danagi bilan narida turgan mushukni mo'ljalga olibdi. Yana shaftoli uzib, danaklarini oyog'ining ostiga olib tepkilabdi.

Shu payt ingragan ovoz eshitilibdi. Qarasa, boyagi otib yuborgan danaklaridan bittasining ahvoli yomon emish. Qolganlari unga achinib yig'layotganmish. Ular To'ravoyni ko'rib qocha boshlashibdi. To'ravoy hayron bo'libdi.

– Qayoqqa qochyapsizlar?

– Sendan qo'rqamiz-da, – debdi danak.

– Achchiqsan-da, shuning uchun tepaman.

Bu gap danakka juda alam qilib ketibdi. Bu ishdan Daraxtmomo ham ranjibdi.

II

Kunlarning birida To'ravoyning onasi kasal bo'lib qolibdi. Kundan kunga nafas olishi qiyinlashib, ozib-

to‘zib ketaveribdi. Tabiblarning qilmagan dorisi qolmabdi.

Shunda shifokor: „Qaysidir qishloqning bolalari ko‘p-ko‘p shaftoli danagini yig‘ishganmish. Olimlar danakning mag‘zi va po‘chog‘idan sehrlı dori tayyorlashgan emish. Dorilar ming dardga davo bo‘layotganmish“, debdi.

To‘ravoy bu gapni eshitibdi-yu, tashqariga otilibdi. Yer yuzidagi barcha danaklarni yig‘ib kelmochi bo‘libdi.

– Danaklar, hoy danaklar! – deb chaqiribdi. Hech qanday javob bo‘lmabdi.

– Hoy, danaklar! – deb ovozi boricha yana chaqiribdi. Hech qanday javob bo‘lmabdi. To‘ravoy: „Endi nima qildim. Oyijonimga danakni qayerdan topaman“, deb ko‘ziga jiq-jiq yosh olibdi. O‘shanda danaklarni tepganiga afsuslanibdi.

– Jon danakjonlar, bekinib yotgan bo‘lsangiz, chiqinglar, – deb yalinibdi.

Shu payt mitti danakvoy chiqib kelib:

– Yalinganingizni eshitib uyg‘onib ketdim, To‘ravoy aka. O‘shanda sizdan qo‘rqqanimdan bekinib olgandim, – debdi.

– O‘zim ham seni qidirib yurgandim, Mittivoy, – debdi uni erkalab bola. – Menga juda-juda ham kerak bo‘lib qolding.

Danakvoy suyunib bir silkingan ekan, ustidagi xas-cho‘plar tushibdi. Bolaning oldiga tushib, pildirab keta boshlabdi.

Daraxtmomo shoxlarini mamnun qimirlatib, To‘ravoyga debdi:

– Mevalar g‘arq pishganda aka-ukalaring bilan kel. Qop-qop danak yig‘asan. Undan qanchadan qancha bemorlar shifo topadi.

1. To‘ravoy shaftolilarga qanday munosabatda bo‘libdi?
2. Nima uchun To‘ravoy yer yuzidagi danaklarni yig‘ib kelmoqchi bo‘libdi?

1. To‘ravoyning mitti danakvoy bilan uchrashuvini so‘zlab bering.
2. Ertak mazmunini gapirib bering.

Arazlagan koptok, kitob va qalam

(Ertak)

Muazzam Ibrohimova

I

Bor ekan-da, yo‘q ekan, Sanjar ismli dangasa bola bo‘lgan ekan, uning xonasidagi javonda ertak kitob, futbol maydonini ko‘rmaydigan koptok, „Menda hech rasm chizmaydi“, deb ranjyidigan qalam yashar ekan. Sanjar maktabdan zo‘rg‘a sudralib qaytib kelib, sumkasini bir burchakka otibdi. Yechinib, uxlab qolibdi. Buni ko‘rib turgan javondagi kitob sumka ichidagi darsliklarning ahvoliga achinib:

— Bechoralarning qovurg‘alari sinib ketgandir, — debdi.

Qalam va koptokning ham sabri tugabdi. Ular birgalikda Sanjardan yaxshiroq bolani topmoqchi bo‘lishibdi.

Qalam barcha rangli do'stlarini to'plab, Boburning oldiga ketib qolibdi. Ertak kitob javondan tushib, barcha kitoblarni yoniga chaqiribdi. Sumka ichidagi darsliklarni ham olibdi. Ular Malikaning uyiga ketishibdi. Uning qo'lidan kitob tushmas ekan.

Koptok Sanjarning partadoshi Behruzning oldiga boribdi. U uy vazifalarini qilgach, futbol maydonidan chiqmas ekan.

1. Ertakni ifodali o'qing.
2. Javondagi kitob, koptok, qalamlarning boshqa bolalarning yonida ketish sababini so'zlang.
3. Ertakni rollarga bo'lib o'qing.

II

Yozgi ta'til boshlanibdi. Sanjar ham boshqa bolalar qatori oromgohga boribdi. Oromgohda ba'zi bolalar kitob, boshqalari rasm chizar, o'g'il bolalar esa futbol o'ynashar ekan.

Sanjar juda zerikibdi, ertak o'qimoqchi bo'lib qarasa, kitobi Malikada, rasm chizmoqchi bo'lsa, qalamlari Boburda ekan.

Bolalarga qo'shilib futbol o'ynamoqchi bo'lsa, Sanjarni ko'rgan koptok maydondan chiqib ketibdi. Bu Behruzning oldiga ketib qolgan o'zining koptogi ekan. Sanjar qilgan ishidan juda pushaymon bo'libdi.

— Endi dangasalik qilmayman! — deb hamma-ning oldida va'da beribdi. Koptogi, qalamlari va kitoblaridan astoydil kechirim so'rabdi.

1. Sanjar oromgohda qanday ahvolga tushdi? So'zlang.
2. Sanjarning hammaning oldida bergan va'dasini aytib bering.

Yurt boshiga ish tushsa, er yigit hozir.

Masallar

Qaysar buzoqcha

Olim Qo'chqorbekov

Yaylovda bir buzoqcha
Arazlabdi to'dadan.

Ketib qolib uzoqqa,
Adashibdi podadan.

Yakka o'zi o'tlarkan,
Borib yaylov to'riga.

Buzoq shunda to'satdan
Duch kelibdi bo'riga.

Ma'rasa ham qancha u,
Bilmabdi do'stlari hech.

Maza qilib och bo'ri
Uni yebdi o'sha kech.

Bobolar bu haqda der:
„Bo'linganni bo'ri yer“.

1. Nima uchun buzoq bo'riga duch keldi?
2. Do'stlik, ahillik haqida yana qanday maqollarni bilasiz?

1. Masalni ifodali o'qing.
2. Oxirgi misraning mazmunini so'zlab bering.

O'jar Toshbaqa

Hamidulla Yoqubov

Bir o'jar yosh Toshbaqa,
Injiq, bebosh Toshbaqa
Onasiga: Dod! – dedi,
– Menga iloj top, – dedi.
Keragi yo'q kosamning,
Bunda yurish osonmi?
Xalaqit berar, qarang,
Chopaman sekin, arang.
Quyonni ushlolmasam,
Sichqonni mushtlolmasam.
Ona sho'rlik yupatar,
Bola ko'nglin ko'tarar:
– Kosang joningga huzur,
G'alva qilma, qo'y, tek yur.
Senga qalqon ust-u bosh,
Gapga kir, bo'lma bebosh.
– Yo'-o'-o'q! – deb o'rmalab qaysar,
Onasin jerkib vaysar.
Kosasin uloqtirar,
Parcha go'sht bo'lib yurar.

Ammo jilolmas qittak,
Botar tosh va cho'kirtak.
Yalang'och yurish kulgi,
Ko'rsa hap yutar tulki.
Jish Toshbaqa yurolmay,
Chopolmay va turolmay
Kosaga kirar qaytib,
Onaga uzr aytib.
Endi o'jarlik qilmas,
Ona so'zidan chiqmas.

1. Yosh Toshbaqaning janjal qilish sababini ayting.
2. Nima uchun yosh Toshbaqa onasidan uzr so'radi?

1. Masaldan ona nasihatini topib o'qing va tushunganingizni so'zlang.
2. Shoirning Toshbaqa haqidagi xulosasini aytib bering.

Usti tosh, osti tosh,
To'rt oyoqli bitta bosh.

(Toshbaqa)

Maqollar

Vatan haqida

Vatanni sotgan er bo'lmas.
Vatani borning baxti bor,
Mehnati borning taxti bor.
Ona yurtning – oltin beshiging.

Do'stlik haqida

Baliq suvsiz yashamas,
Inson – do'stsiz.

Daraxtni tomiri,
Odamni do'sti saqlar.

Kitob haqida

Kitobdan yaxshi do'st yo'q.
Kitob – bilim manbayi.

Ilm-fan haqida

Bilagi zo'r birni yiqar,
Bilimi zo'r mingni.
Ko'p o'qigan ko'p bilar.

Odob-axloq haqida

Bola aziz, odobi undan aziz.
Yomondan qoch, yaxshiga yondash.

Ota-ona va farzand haqida

Ota-onang – davlating.
Ota-bola – bir bog',
Biri – gul, biri – bog'bon.

Siz yana qanday maqollarni bilasiz?

Topishmoqlar

Beli bog'liq pichoqlar,
Bir-birini quchoqlar.

Qizdirsang ishlar,
Kiyim tekislar.

O'zim silliq tayoqman,
Keksalarga kerakman.

Tunda ko'rib cho'g' deysan,
Tongda ko'rib yo'q deysan.

Ongimizga nur sochar,
Sirlar eshigin ochar.

Olsam o'ng qo'lga,
Tushadi yo'lga.

Bo'lar sariq yo qizil,
Yer tagida yetilar.

Ustida yashil to'ni,
Yoz-u qish yechmas uni.

Siz yana qanday topishmoqlarni bilasiz?

Latifalar

Insof

Afandi xurjunining ikki ko'zini yukka to'ldirib, eshagiga ortdi va ustiga o'zi minib, uyiga jo'nadi. Oriq eshak og'ir yuk ostida zo'rg'a qadam bosib borar edi.

Yo'lda birov Afandini ko'rib:

– Afandi! Eshakka juda jabr qilibsiz-ku! – dedi. Afandi ham eshagiga qarab, o'zicha insofga kelgan bo'ldi.

– Darvoqe, bechora jonivorning yuki haqiqatan juda og'ir bo'lib ketibdi, – dedi va eshakdan tushmay, xurjinni olib, o'z yelkasiga tashladi.

Afandining harakatidan nima o'zgardi?

Hushtakka tugma

Podshoning hovliqma vaziri bor edi. Bir kuni u maqtana boshladi:

– Dunyoda men o'qib o'rganmagan ilm-hunar qolmadi. Men yechmagan masala yo'q.

Bu gaplardan achchiqlangan Afandi:

– Shunday donishmand ekansiz, bir savol beray, javob bering, – dedi.

– Marhamat.

Afandi cho‘zib hushtak chaldi-da:

– Shunga to‘rtta tugma qadab bera olasizmi? – dedi.

1. Afandi nimadan achchiqlandi?
2. Vazir Afandining savoliga javob bera oldimi?

Afandi – mergan

Afandi merganman, deb maqtanib yurar edi. Bir kuni podsho uni ovga olib chiqdi. Bir joyda o‘tlab yurgan kiyik uchrab qoldi. Afandi darrov kamondan o‘q uzgan edi, xato ketdi. Afandi xijolat bo‘ldi va podshoga qarab:

– Bu sizning otishingiz, – dedi.

Afandi yana o‘q uzdi. U ham xato ketdi.

– Bu vaziringizning otishi, – dedi.

Uchinchi marta o‘q uzgan edi, kiyikka tegdi.

– Bu mulla Nasriddinning otishlari, – dedi Afandi.

Afandi nima uchun xijolat bo‘ldi? U xijolatlikdan qanday qutuldi?

Tez aytishlar

Shirin sharbatning shirasi shakardan shirin.

Haligina Halima xola halloslab kelib ketdi.

Qishda qatiq qattiq qotib qolibdi.
San'at saroyi — saroylarning sarasi.
Mahallaning manzarasi Manzuraga yoqibdi.
To'ti to'rda to'rtta to'ti tutibdi.
Qandak o'rikning qoqisi qanddek shirin.
O'tkir o'tkir o'roqda o't o'rdi.
Tolib turpni tarozida tortib topshirdi.
Oltin olmay olqish olgan odam — odam.

Tezkorlar, tez aytish ustida ishlang.

Bo'lim yuzasidan takrorlash

1. Bo'limda yod olgan qo'shiqlaringizdan birini yod ayting.
2. Siz nima deb o'ylaysiz, kambag'al dehqon to'g'ri ish qildimi? Buni qaysi ertakda o'qigansiz?
3. „Bo'linganni bo'ri yer“ maqoli qaysi asarda keltirilgan? Siz shu maqol mazmuniga yaqin qanday maqol bilasiz? Ayting.
4. Bo'limda chaqimchi haqida qaysi asarni o'qidingiz?
5. „Donishmand yigit“ ertagidan qanday xulosa chiqargan edingiz? So'zlang.
6. Tez aytishni nima uchun mashq qilasiz?

KUZ MANZARASI VA MEHNAT

Oltin kuz

Kuz... Ona diyorumizda oltin kuz sepini yoygan. Kechalari salqin. Ertalab shudring tusha boshlaydi. Tog'lardagi qoyalarda qirov. Paxta dalalarining ko'inishi o'zgacha. Lo'ppi-lo'ppi ochilgan paxtalar quyosh nurida tovlanadi. Bu manzara kuz kelganidan darak beradi.

Kuzning birinchi oyida nok, olma, shaftoli, uzum, anjir va anorlar g'arq pishadi. Sabzavot va qovuntarvuzlar serob bo'ladi. Yig'im-terim ishlari boshlanadi.

Tuyoqli jonivorlarning hayotida ham o'zgarish bo'ladi. Ular ko'k o'tlar bilan birga don oziqasi, yovvoyi urug'lar, mevalarni iste'mol qiladilar. Bu ularning qishga kuch to'plab olishiga yordam beradi.

Kuz kelib, havo soviy boshlaganda turnalar, chug'urchiqlar, qaldirg'ochlar, uzunqanotlar, ko'kqarg'alar yurtimizdan issiq tomonlarga uchib ketadi.

„Yilnoma“ dan

1. Matnda kuzning birinchi oyi haqida nima deyilgan?
2. Kuzda tuyoqli jonivorlar hayotida qanday o'zgarishlar ro'y beradi?

1. Qaysi qushlar issiq tomonlarga uchib ketadi?
2. Matndan kuz manzarasiga oid parchani toping va o'qing.

Kuz kelganda

Tolib Yo'ldosh

Kuz kelganda uyimizda to'y bo'ladi,
Qo'zichog'im o'sib katta qo'y bo'ladi.
Uzumlarni pay uramiz, qovun osib,
Hamma yoqni yoz ne'mati ketar bosib.
Qopda yong'oq, xumda shinni qish bo'yiga,
Ko'zimiz to'q, dimog'lar chog' xush bo'yiga.

1. She'ni ovoz chiqarmay o'qing.
2. „Yoz ne'mati“ deganda nimani tushunasiz? „Hamma yoqni yoz ne'mati ketar bosib“ gapining mazmunini so'zlab bering.

Olma

Mahmud Murodov

|

Kuz. Yakshanba kuni edi. Uchinchi sinf o'quvchilari olmazorga borishdi. Olmazor yonidagi tokzorda Quadrat ota toklarni chilpib yurgan ekan.

„Kelinglar!“ deb bolalarni xursand kutib oldi. Bolalar odob bilan otaga salom berishdi.

– Yashanglar, azamatlar, yashanglar. Olmalarga qaranglar, tagi bilan bitta bo‘lib to‘kilib yotibdi.

Bolalar otaning gapiga darrov tushunishdi. Ular qo‘llariga bittadan savatcha olishdi-da, olma terishga tushib ketishdi.

Ota o‘qtin-o‘qtin kelib, bolalardan xabar olib turdi. U so‘nggi marta kelganida:

– Yashanglar, azamatlar! – dedi. – Hammasini terib qo‘yibsizlar-ku! Rahmat, bolalarim.

– Yana bo‘lsa teramiz, – dedi Sodiqjon.

– Endi erta o‘tib, indinga kelinglar. Aytganday, anavi qoracha o‘rtog‘inglar kelmadimi? Ismi Kamolmidi?

– Ha. Boshi og‘rib qolibdi.

– E, attang! Shamollagandir-da, – dedi Qudrat ota bosh chayqab. So‘ng bolalarga: – Olmadan olinglar, bo‘taloqlarim! – dedi.

– Uyimizda ham bor.

– Bor bo‘lsa ham olinglar. Mehnating singgani shirinroq bo‘ladi, – dedi Qudrat ota. Keyin tanlab-tanlab, har bir bolaga beshtadan olma berdi.

II

Bolalar uylariga qaytishar ekan, Sodiqjon ularni to‘xtatib, bittadan olma oldi.

O‘zi ham bitta olma qo‘shib, ularni gazetaga o‘radi.

– Hozir buni Kamolga olib boramiz. Agar boshi og‘rib qolmaganda, u ham kelgan bo‘lardi. Olma terishardi, – dedi.

Bolalar birgalashib Kamolni ko‘rib chiqishdi. Kamolning buvisi ham, onasi ham bolalarning bir-biriga g‘amxo‘rligidan xursand bo‘lishdi. Kamol esa o‘zini tuzalib qolganday his qildi.

1. Hikoyadan nimalarni bilib oldingiz?
2. Hikoyaning ikkinchi qismini ovoz chiqarmay o‘qing va so‘zlab bering.
3. Hikoya qismlariga mos sarlavhalar toping.

Matndagi rasmdan foydalanib insho yozing.

Kuz

Abdurahmon Akbar

Kechagina yoz edi,
Endi bo'lsa kuz.
Xohla, bog'da uzum ye,
Xohla, anor uz.

Yoz bo'yi irmoqdan
Chiqmagan suvo't
Bugun ko'kdan suv kutar
Ko'zi bo'lib to'rt.

Havo biram huzurbaxsh
Tonggi pallalar.
To'kin bag'riga chorlar
Bog'lar, dalalar.

O'qish, ishga kuzatib
Oltin kuz bizni,
Kiydirtirar erinmay
Kamzulimizni...

1. She'rni ifodali o'qing.
2. Bog'da qaysi mevalar pishadi?
3. Kuz nega kamzulimizni kiydiradi?

Mehrjon sayli

Malik Murodov

Mehrjon bilan Navro‘z o‘zbek xalqining eng go‘zal, eng tarovatli bayram sayillaridan hisoblanadi. Chunki ular xalqchil, hayotiy an‘analardir.

Navro‘z bahor kirishi, qishning ayozli kunlaridan uzil-kesil qutulib, yangi kun, yangicha hayotning boshlanishini nishonlash bayramidir.

Mehrjon esa hosil ko‘tarib, qishga tayyorgarlik ko‘rishdir, to‘kin-sochinlikka shukronalik, hayotga muhabbat ramzidir.

Xalq kuzgi bayram saylining nomini „Mehrjon“ deb bilib qo‘ygan. U dehqon yil bo‘yi qilgan mehnatining lazzatini totib ko‘rayotgan paytda – 25-sentabrga o‘tar kechasi nishonlanadi.

Abu Rayhon Beruniy so‘zi bilan aytganda, Quyosh va Oy falakning ikki ko‘zi bo‘lganidek, Navro‘z bilan Mehrjon ham zaminning ikki ko‘zidir.

1. O‘zbeklarning qanday an‘analarini bilasiz?

2. Mehrjon sayli qaysi paytda nishonlanadi?

Navro‘z bilan Mehrjon saylining farqini ayting.

Mehnating – zeb-u ziynating.

Beqasamdan to‘ni bor,
Ichi qizil lolazor.

(Taruuz.)

Qo'riqchining sabog'i

(Ertak)

Feruza Jalilova

Bir bor ekan, bir yo'q ekan. Qadimda mehnatsevar, mirishkor bir dehqon yashagan ekan. Poyonini ko'z ilg'amas dalasida uzzukun mehnat qilarkan. Yetishtirgan qovun-tarvuzlar-u karamlariga kishining qulochi bazo'r yetarkan.

Bir kuni tushlik qilib dalasiga qaytsa, polizga „o'g'ri“ oralabdi. O'g'ri kim ekan deysizmi, shu yaqin atrofdagi o'rmonda yashovchi jajji tipratikan va quyonchalar ekan.

Dehqonning jahli chiqib, ularga kesak otib, quvlabdi. „Xo'sh, sen qayoqqa qarayapsan?“ deya o'dag'aylabdi polizga tikilgan jonsiz qo'riqchiga qarab...

Shu yili dehqonning dalasidagi ekinlar kasallikka chalinib, bor hosili nobud bo'libdi. Uning erta bahordan kech kuzgacha qilgan mehnatlari zoye ketibdi. Xafa bo'lib yotib, uxlab qolibdi va g'alati bir tush ko'ribdi. Tushida poliziga tutash o'rmonda kekxa bir donishmand tipratikan yasharmish. U jajji quyonchalar va tipratikani bir yerga to'plab, nasihatlar qilarmish. Karam, sabzi yegisi kelib polizga ketayotgan jonivorlarga „Ekinlarni payhon qilib tashlamanglar, isrof qilmanglar, bobodehqon ranjiydi“, deya tayinlarmish.

Dehqonning tunov kuni jahl bilan otgan kesagi mittigina quyonchani oyog'ini mayib qilgan ekan. Quyoncha tipratikanga: „Biz axir ekinlarni payhon

qilmasdan, aytganingizdek, bir donagina sabzini hammamiz baham ko'rayotgandik-ku“, deya zorlanayotganmish.

Shu payt qarshisida dalasidagi jonsiz qo'riqchi paydo bo'libdi va tilga kirib:

– Dehqon bobo, siz juda mehnatkash insonsiz. Lekin biroz ziqnasiz-da. Bir donagina sabzingizni mitti jonivorlarga ravo ko'rmadingiz-a? Oyog'i singan quyonchanning ahvolini ko'rdingizmi? – debdi.

Jonsiz, hissiz bir qo'riqchidan ta'na eshitgan dehqon rosa mulzam¹ bo'libdi...

Bu voqealar tushida sodir bo'lsa-da, u o'ziga tegishli xulosa chiqarib olibdi. Savatchaga poliz mahsulotlaridan solib, o'rmonga eltib qo'yadigan odat chiqaribdi. Bundan buyon qo'li ochiq, saxovatli inson bo'lishga so'z beribdi.

1. Nima uchun dehqonning jahli chiqibdi?
2. Dehqonning tushini so'zlang.
3. Dehqonning mulzam bo'lish sababini ayting.
4. Dehqon qanday xulosa chiqaribdi?
5. Siz-chi? Qanday xulosaga keldingiz?

¹**Mulzam** — aybli ishi uchun xijolat bo'lish.

Bebaho boylik

(Hikoya)

Hakim Nazir

Bobo nabirasi bilan suhbatlashib o'tirgan edi. Nabirasi Durдона:

– Buvajon, „Vaqting ketdi – naqding ketdi“ degani nima o'zi? – deb savol berib qoldi.

Bobo nabirasiga javob berishdan oldin dunyoda eng qimmatli boylik nima ekanligini Durdonadan so'radi. Nabirasi o'ylab turdi-da:

– Oltin, – deb javob berdi.

– Yo'q, – dedi bobo. – Agar bilsang, dunyoda oltindan qimmatliroq boylik bor. Uning nomi „vaqt“ deb ataladi. Vaqt dunyodagi jamiki boyliklarning eng qadrlisidir. Vaqtни behuda o'tkazgan odam eng qimmatli narsasini yo'qotadi.

Kuzda qishloqdagi do'stim Dehqonboyni ko'rgani bor-gan edim. Dehqonboy betob bo'lib qolibdi.

Xotini Oftob aya u bilan ovora bo'lib, dalaga chiqolmay qolibdi. Bemor sal tuzalغانidan keyin unga nabirasi qarab turadigan bo'libdi. Oftob aya bo'lsa, dalaga chiqib ishlab kelar ekan.

– Dastyorginamdan aylanay, foydasi tegadigan bo'lib qoldi. Choy qaynatish, ovqat pishirishni uddalayapti, baraka topkur! – deya nabirasini duo qila ketdi Oftob aya.

Men buni eshitib:

– Buvangga qarar ekansan-ku, darsni qay vaqtda tayyorlaysan, – deb so'radim. Shunda u:

– Buvajonim uxlaganlarida, – deb javob berdi.
– Ana, Barnoning javobini eshitding-a? U kasal buvasini boqib, uning joniga oro kirarkan, yana darslarini tayyorlashga ham ulgurarkan. Bu nimadan? Bu Barnoning biror daqiqani bekor o'tkazmay, qimmatli vaqtdan unumli foydalanishidan.

Vaqt hammaga shunchalar aziz. Shu sababli uni bebaho boylik deymiz. Vaqtni astoydil qadrlab, undan to'g'ri foydalangan kishi baxtga erishadi.

Bobosining hikoyasini tinglab o'tirgan Durdona „Vaqtning ketdi – naqding ketdi“ deya bergan savoliga javob oldi. U chaqqon, ishchan bo'lishga ahd qildi. Bobosiga Barnoga o'xshab vaqtdan unumli foydalanishga va'da berdi.

1. Siz vaqtdan qanday foydalanasiz?
2. „Vaqtning ketdi – naqding ketdi“ degan jumladan nimani tushundingiz?

1. Boboning Barno haqidagi hikoyasini so'zlab bering.
2. Matndan boboning vaqt haqidagi gaplarini toping va o'qing.

Matn mazmuniga mos maqol toping.

Bobur va kabutar

(Rivoyat)

Mirzo Bobur yoshligidan ziyrak bola bo'lib o'sibdi. Kunlardan bir kun Umarshayx saroy a'yonlari bilan qasrda o'tirgan ekan. Bir kabutar uchib kelib, ayvon peshtoqiga qo'nibdi-da, „g'ulu-g'ulu-g'ulu“ qilaveribdi. Umarshayx a'yonlaridan: „Kabutar ne deydur?“ deb

so‘rab qolibdi. Anchadan buyon urush ko‘rmay, qilichlari qonsirab qolgan a‘yonlar: „Oliyhazrat, kabutar qilichlarni qindan sug‘urmoq kerak, deydu“, deb javob berishibdi.

Gapga qo‘shilmay, bir chekkada jim o‘tirgan Mirzo Bobur: „Yo‘q, kabutar unday demaydur, ota, u qovun sayliga chaqiribdur. Jonivor xushxabar keltiribdur“, debdi. Umarshayx kabutarni tutib keltirishni buyuribdi. Kabutarni tutib kelib, oyog‘idagi mis halqani olib qarashsa, ichidan bir xat chiqibdi. Xatda: „Oliyhazrat, qovun ayni pishdi. Kelib, qo‘l urib bersalar“, deb yozilgan ekan. Mirzo Boburning gapi to‘g‘ri chiqqanidan hayratga tushgan Umarshayx o‘g‘lidan: „Bunchalik topqirligingga bois nedur?“ deb so‘rabdi.

„Ota, – debdi Bobur, – bu kabutarga e‘tibor qilmadingiz. O‘tgan yili qovun sayli xushxabarini xuddi ana shu jonivor xabar qilg‘on erdi, kaminaning

ko'zi kabutarning o'ng qanotidagi qora xolga tushgan zahoti ani tanidim va shu so'zni taxmin etdim“, deb javob beribdi.

Yosh Mirzoning hushyorligi, topqirligiga qoyil qolgan Umarshayx a'yonlariga qarab: „Qilichni emas, aql-idrokni ishga solmoq lozimdir. Xabar qilinglar, barcha qovun sayliga otlansin!“ – deb farmoyish beribdi.

1. Umarshayx a'yonlaridan nimani so'radi?
2. A'yonlar nima deb javob berishdi?
3. Boburning ziyrakligini nimada ko'rasiz? Matndan shu o'rinni toping.

Bobur tanigan kabutar rasmini chizing.

So'nggi axborot

Anvar Obidjon

Bo'lib o'tdi qishloqda
Kecha zo'r shamol.
Natijada ro'y berdi
Anchayin kor-hol.

Uzum boshi aylanib,
Bo'p qoldi kasal.
Shoxdan yiqilib olma
Yotibdi o'sal.

Hatto gilos lat yedi,
Bo'lsa ham abjir.
To'qnashuvda anorga
Chaplandi anjir.

Uyquchiroq bir tarvuz
Yumalab borib,
Uyg'onibdi qovunning
Boshini yorib.

Noklar yerga to'kildi,
Bo'lishib bir jom.
... Ammo zarar ko'rmadi
Sabzi va sholg'om.

1. Shamol nimalarga zarar yetkazdi?
2. Nimalar zarar ko'rmadi? Nima uchun?
3. Bu kabi hodisalar qaysi faslda ro'y beradi?

She'rni yod oling.

Ilmli ming yashar

Nurmat Maqsudiy

Yolqinjon kuz kunlarining birida tog'asinikiga mehmon bo'lib bordi. Tog'asi fermer xo'jaligi bog'ida guruh boshlig'i bo'lib ishlaydi. U jiyanini ko'rib xursand bo'ldi.

– O'-o', Yolqinjon, kelganing juda yaxshi bo'libdida, – dedi. – Hali senga xo'jalik bog'ini ko'rsataman.

* * *

Tog'asi Yolqinjonni uzumzorga olib bordi. Yolqinjon uzumlarni ko'rib hayratda qoldi. Baland ishkamlarga o'rmalab chiqqan husayni, charos va boshqa xil tok novdalarida katta-katta uzum boshlari

oltinday tovlanar edi. O'rho', uzum boshlarining kattaligini qarang! Har bittasi Yolqinjonning buvasidan qolgan samovarday keladi-ya!

– Tog'a, bu uzumlarni qanday qilib yetishtirdingiz? – deb so'radi Yolqinjon.

– Tokni qanday parvarish qilish to'g'risida bir dongdor sohibkor kitob yozibdi, – dedi tog'asi. – O'sha sohibkor o'zining oltmish yillik tajribasini shu kitobda bir-bir bayon qilibdi.

Tog'asi o'sha kitobni o'qibdi. Keyin kitobdan o'rganganlarini ishga solibdi. Natijada so'ridagi uzumlarni yetishtiribdi.

– Sohibkor kim o'zi? – deb so'radi Yolqinjon.

– Sohibkor deb o'z ishining ustasiga aytiladi, – deya javob berdi tog'asi.

– Voybo', – dedi Yolqinjon o'zicha, – o'sha sohibkorning oltmish yillik ishini birdaniga o'rganib oldingizmi? Unda yoshingiz qancha bo'ladi?

– Yoshim qirqda. Agar unga sohibkorning oltmish yillik tajribasini qo'shsang, yoshim ropparosa yuz yosh bo'ladi.

1. Hikoyani rollarga bo'lib o'qing.
2. Tog'a va jijan suhbatini so'zlab bering.

Xazonchinak

O'tkir Hoshimov

I

– Ertaga G'ani amakingnikiga boramiz, – dedi shanba kuni Erkinga dadasi.

Erkin suyunib ketdi. G'ani amaki qishloqda turadi. Uning 3-sinfda o'qiydigan Abdulla degan o'g'li bor. Abdulla Erkinga yoqib qolgan edi.

– G'ani amakingning bog'ida xazonchinak qilamiz, – dedi dadasi. Ular avval shahar ko'chalaridan o'tishdi, keyin qishloqning tuproq yo'llaridan yurishdi. Nihoyat, mashina kattakon yong'oq tagiga kelib to'xtadi.

II

Erkin mashinadan tushdi. O'rtog'i Erkin bilan ko'rishdi va ishkamlarni aylangani ketishdi.

Ishkom yashil gumbazli yo'lakning o'zginasi edi. Uzum novdalarida sariq, qizil yaproqlar lovullab ko'rinar, oyoq ostida xazon shitirlar edi.

– Qani, uzum yo'q-ku! – dedi Erkin alanglab.

– Xazonchinak deb shuni aytadi-da! Uzumlari uzib olingandan keyin qolib ketganini qidiramiz. Mana, qara! – Abdulla sap-sariq uzum yaprog'ini u yoq-bu yoqqa surib, uzum topdi.

– Men uzay, men uzay! – dedi qo'l cho'zib Erkin.

– Mayli, uza qol. Ammo xazonchinakning qoidasi – har kim o'zi topgan uzumni o'zi uzadi.

Erkin narigi tokning yoniga chopib bordi. Yaproqlarini titkilab qarasa, uzum boshi osilib turibdi.

– Menam topdim! – dedi qichqirib. Erkin har gal uzum boshini topganida quvonib ketardi.

III

– Yaqinda toklarni ko‘mamiz. Ko‘mmasak, sovuq urib ketadi. Uzum novdalarini xashak bilan o‘rab, ko‘mib qo‘yamiz. Keyin bahor kelib, yer iliganda, yana ochamiz. Tag‘in ishkamlarga ko‘tarib bog‘laymiz, – dedi Abdulla.

Erkin toklarni qanday ko‘mishni juda ko‘rgisi keldi. Kelayotgan dam olish kuni Erkin o‘rtog‘inikiga yana boradi. Abdullaga yordamlashadi. Tok novdalarini qirqish, bog‘lash, ko‘mish usullarini o‘rganib oladi.

1. Erkinning dadasi nima dedi?
2. Erkin nima sababdan quvondi?
3. Erkin Abdulladan nimalarni bilib oldi?

1. Erkinning Abdulla bilan uchrashuvi haqida soʻzlab bering.
2. Ishkom tasvirini hikoyadan topib oʻqing.

Qoʻshterak

Abdusodiq Irisov

Boqi Gʻazalkentda turadi. Gʻazalkent bilan Toshkent orasida chiroyli baland bir tepalik bor. Tepaliking havosi toza va gʻir-gʻir shabada esar edi. Chunki uning etagida suv oqardi.

Bir kuni yoʻlovchi bir chol:

– Shu yerga bir tup daraxt ekilganida juda antiqa joy boʻlar ekan-da! – deb qoldi. Boshqa odamlar ham unga qoʻshilib: „Ha, soz boʻlardi“, deyishdi.

Kuz keldi. Boqi oʻsha cholning gapini eslab qoldi. Ikki tup terak niholini olib, tepalikka borib, oʻtqazib keldi. Lekin buni hech kim koʻrmadi. Teraklar tezda qad koʻtardi. Oradan uch-toʻrt yil oʻtgach, bu tepalik „Qoʻshterak“ deb yuritiladigan boʻldi.

II

Bir kuni Boqi shahardan qaytayotib, Qoʻshterakda dam oldi. Shunda bir chol yonboshlab oʻtirib: „Zap terak boʻlibdi-da, ekkanning otasiga rahmat. Bir kishi ekkandan ming kishi bahra olar ekan. Kim ekan boʻlsa ham, umri boqiy boʻlsin“, dedi. Boqining qulogʻigacha qizarib ketdi, ammo hech narsa demadi.

Soʻng bir dehqon „Qoʻshterak“ka ekin ekib, chayla qurib oʻtirdi. Kelgusi yili dangʻillama uy qurib, shu yerda qishlab qoldi. Keyin boshqa bir

dehqon ko'chib keldi. Bora-bora „Qo'shterak“ katta qishloqqa aylandi. Maktab, bolalar bog'chasi, kutubxona va kasalxonalar qurildi. Ko'chalaridan mashinalar qatnay boshladi. Birov-dan „Qayerliksan?“ deb so'ralsa, „Qo'shteraklikman“, deydigan bo'ldi.

Boqi bo'lsa teraklariga zavq bilan boqardi. Kishi bilmas yaxshi ish qilishning ham zavqi bor. Buni Boqiga o'xshaganlar biladi.

1. „Qo'shterak“ nomi qanday yuzaga keldi?
2. Nima uchun Boqi teraklarni o'zi ekanligini aytmadi?
3. Siz Boqiga qanday baho berasiz?

1. Matndan o'zingizga yoqqan qismni so'zlang.
2. „Qo'shterak“ning obod bo'lishi haqida gapirib bering.

Hikoyaning har bir qismiga sarlavha qo'ying.

Bo'lim yuzasidan takrorlash

1. Bo'limdan nimalarni bilib oldingiz?
2. Kuz kelib, havo soviy boshlaganda qaysi qushlar yurtimizdan issiq o'lkalarga uchib ketadi?
3. Erkin Abdulladan nimalarni o'rgandi?
4. Boqi ismini bo'limdagi qaysi hikoyada o'qidingiz? U nima ish qilgan?
5. Kuzatishingiz asosida kuzning belgilarini so'zlab bering.

O‘TMISHNI O‘RGANISH – BURCHIMIZ

Toshkent

Erkin Malikov

I

Juda qadimda Toshkent boshqacha atalardi. Shahar kengayib, uning atrofidagi yerlar o‘zlashtirilib, Choch degan viloyat tashkil topdi. Toshkent uning markazi bo‘ldi. Uni uzoq vaqt goh Choch, goh Shosh deb yurishdi.

Odamlari dushmanlardan saqlanish uchun shahar atrofini tosh devorlar bilan o‘rashdi. Shaharga kirib-chiqish uchun ulkan darvozalar qurib, soqchilar qo‘yishdi. Darvozalarni, devorlarni sayyohlar: „Bu yer Toshqal‘a, Toshminor ekan“, deb tarix sahifalariga yozib qoldirishgan. Bu nomlar keyinchalik Toshkent degan nomni keltirib chiqargan. Toshkentning o‘n ikkita darvozasi bo‘lgan. Bu darvozalar Labzak, Taxtapul, Qorasaroy, Sag‘bon, Chig‘atoy, Ko‘kcha, Samarqand, Kamolon, Beshyog‘och, Qo‘qon, Qashqar, Qo‘ymas nomlari bilan atalgan. Darvozalar tunda yopilgan va tonggacha shaharga hech kim kiritilmagan.

Shaharning ko‘pchilik aholisi hunarmandchilik bilan shug‘ullangan. Ko‘plab mahallalarning nomlari ham ana shundan kelib chiqqan.

II

Toshkent o‘tmishda savdo markazlaridan biri bo‘lgan. Toshkentda hunarmandchilik, bog‘dorchilik,

dehqonchilik va savdo-sotiq juda rivojlangan. Bozor rasta¹larida ipak mato, ip gazlama, zarbof kiyimlar ko'p bo'lgan. Shaharga turli yerlardan savdogarlar mol keltirishgan. Masalan, rus savdogarlari Toshkentga movut², qunduz terisi, ip gazlama, temirdan yasalgan buyum va turli bo'yoqlar olib kelishgan. Toshkentdan chet o'lkalarga paxta, paxta mahsulotlari, ipak, guruch, quritilgan mevalar, jun va boshqa mollar ortilgan tuya karvonlari jo'natilgan. Har tomondan kelgan savdo karvonlari Toshkentda to'xtab, keyin yana yo'lga chiqishgan. Ayniqsa, Toshkent bilan Balx, Xiva, Buxoro, Samarqand, Ko'lob, Shahrisabz kabi shaharlar o'rtasida savdo rivojlangan.

Toshkentda qurilgan Baroqxon va Ko'kaldosh madrasalarida boshqa o'lkalardan ham kelgan talabalar tahsil olishgan.

1. „Toshkent“ so'zi qanday paydo bo'lgan?
2. Shaharda qanday darvozalar qurilgan?
3. Savdo markazi bo'lgan Toshkentda nimalar rivojlandi?
4. Toshkent aholisi ko'proq qaysi shaharlar bilan savdo qilgan?

Darvozalar va shaharlar nomini yozing, imlosini o'rganing.

¹ **Rasta** – do'konlar qatori.

² **Movut** – o'ng tomoni silliq jun mato.

Jaloliddin Manguberdi

Mirkarim Osim

Chingizxon harbiy kuch bilan Urganchni bosib ololmagach, hiyla ishlatishga o'tdi. Mo'g'ullar Jayxunning toshqinidan saqlab turadigan to'g'onni ochib yubordilar. Shaharni suv bosdi. Hamma imoratlar qulab, suv ostida qoldi. Ko'plab aholi halok bo'ldi.

Bu vaqtda shahzoda Jaloliddin mo'g'ullarga qarshi kurashish uchun Eron va Afg'onistonda qo'shin to'play boshlagan edi. U ko'p qo'shinni bir-lashtirib, Nesa¹ yonida Parvona shahri atrofida mo'g'ullar bilan qattiq kurashdi va dushman ustidan g'alaba qozondi. Juda ko'p o'lja olindi.

Jaloliddinning lashkarboshilari o'ljani taqsimlay boshladilar. Shu payt oralaridan nizo chiqib, lash-

¹ Nesa — hozirgi Ashxobod shahri.

karboshilarning ko'pchiligi ketib qoldi. Jaloliddinning askarlari kamayib ketdi.

* * *

Jaloliddinning askarlari kamayib ketganini bilgan Chingizxon Hind daryosi sohilida Jaloliddinga qarshi yurish boshladi va g'alaba qozondi.

Jaloliddin dushman qo'liga tushmaslik uchun ishongan navkarlari bilan ot solib daryoning narigi qirg'og'iga o'tib oldi.

Chingizxon o'ziga musht ko'rsatib ketayotgan Jaloliddinning jasorati, mardligiga qoyil qolib, lashkarlarini undan o'rnak olishga chaqirdi.

Jaloliddin bu fojiali jangda yengilganidan so'ng yana o'n yil davomida mo'g'ullarga qarshi kuch to'pladi. Dushman bilan bo'lgan jangda goh yengdi, goh yengildi. Sarkarda 1231-yil halok bo'ldi.

1. Chingizxon qanday hiyla ishlatdi? Nima uchun?
2. Hikoya qahramonlaridan qay biri sizga yoqdi? Nima uchun?

1. Jaloliddinning mo'g'ullarga qarshi kurashini so'zlab bering.
2. Qaysi voqea sizni hayajonga soldi?

Mehnatkash qiz

Oybek

Shokir otaning kichkinagina, shinamgina hovlisi. Bu yerda Unsin ismli yetim qiz ikki yarim oydan buyon yashaydi. Shokir ota va uning kampiri qizning ko'nglini ko'tarishga tirishadilar. Otaning biri olti, biri to'rt yashar yetim nabiralari ham Unsinni yaxshi ko'radilar.

Unsin uy ishlarida kampirga ko'maklashadi. Bolalarni yuvintiradi, eski-tuski kiyimlarni yamab-yasqab, butun qiladi. Kechqurun sho'rva, atala, umoch¹, moshxo'rda kabi ovqatlarni pishiradi. Shokir ota boshliq hammalari o'rtada baham ko'rishadi. Lekin qiz bularni ish deb hisoblamaydi.

Unsin otaning mehnatkashligini yaxshi biladi. U otaning ishini yengillashtirishni istaydi. Dastlab ip eshib, mumlab beradi. Mahsilarga shon qoqadi, shondan tushiradi, pardozlaydi, lok surkaydi. Ammo bu bilan otaning ishi yengillashmaydi. Unsin oilaga yordam berish chorasini ko'p o'ylaydi. Oxiri mahsi tikishni

¹ **Umoch** – uvalangan xamir solib pishirilgan suyuq osh.

o'rganishga qaror qiladi. U Shokir otadan shogirdlikka olishini so'raydi. Ota avvaliga rozi bo'lmaydi. Keyinchalik qizning intilishini ko'rib, mahsi tikishni o'rgatadi. Ota unga so'zan, bigiz tutishni ko'rsatadi. Ziyrak qizning qo'li darrov kelisha qoladi.

Tagiga kichkina kursi qo'yib, epchil quloch tortadi. Birinchi kunlardanoq chokni pishiq tikishi bilan usta Shokir otani hayron qoldiradi. Endi ular o'rtasida ish taqsim qilinadi: chol do'konxonada o'tirib, ish bichib beradi. Unsin uni ichkari uyda o'tirib tikadi. Shunday qilib, otaning ishi ancha yengillashadi. Ota endi har kim keltirgan yamoqlarni yamash uchun ham vaqt ajratadi. Bunday hayot kichiklikdan mehnatga ko'nikib o'sgan qizni sira bezdirmaydi.

1. Unsinning yumushlari haqida so'zlang.
2. Unsin otadan nimalarni o'rgandi?

Quyidagi reja asosida matnni qisqartirib hikoya qiling.

Reja:

1. Unsin kampirga ko‘maklashadi.
2. Unsinning istagi.
3. Unsin mahsi tikishni o‘rgandi.

Daryo suvini bahor toshirar,
Odam qadrini mehnat oshirar.

Bir chuqurda ming o‘ra.

O‘g‘lon

(Rivoyat)

„Qirq hadis“dan

Bir zamonlar yo‘llarda qaroqchilar ko‘payib ketibdi. Ular o‘tgan-ketgan karvon va yo‘lovchilarga hujum qilar, narsalarini talar ekanlar. Asir tushganlarni bozorda qul qilib sotar ekanlar. Qaroqchilarning shunday hujumlaridan birida keksa bir odam asir tushib qolibdi. Qaroqchilar cholga:

– Agar qul bo‘lib sotilishni istamasang, sen bizga avval yuz tanga oltin top, keyin qo‘yib yuboramiz,
– deyishibdi.

Chol kambag‘al ekan. Shunday bo‘lsa ham oilasiga xat yozibdi: „Meni qaroqchilardan qutqarib olishga qurbingiz yetmasligini bilaman. Ammo holimdan xabardor bo‘lib qo‘yinglar“.

Cholning dovyurak va jasur o‘g‘li bor ekan. Xatni o‘qib, qaroqchilar makoniga boribdi.

– Og‘alar! Bular mening otam bo‘ladilar. U kishini tekinga qo‘yib yuboringlar, demayman. Otam qari, kuch-quvvatdan qolganlar, sotib ham yaxshi pul orttirmaysizlar. O‘rnilariga meni sotinglar. Men yoshman, baquvvatman, ko‘p pul topasizlar, – deb yolvoribdi. Bu taklif qaroqchilarga yoqib tushibdi va darhol buni boshliqlariga yetkazibdilar. Uzun mo‘ylovli qaroqchiboshi uning bu gaplarini eshitib, quloqlariga ishonmabdi va yigitning yoniga kelib:

– Voybo‘! Dunyoda qanday mard o‘g‘lonlar bor-a! Bunday insonlarning sadag‘asi ketsang arziydi. Otangni senga berdim, ozodsizlar, – debdi.

Bu rivoyat hazrati payg‘ambarimizning mana bu ajoyib hadislarini yodga soladi: „Hech bir farzand otasining haqini to‘la o‘tay olmaydi. Faqat qul bo‘lsayu, uni sotib olib ozod etsa, o‘shandagina haqini o‘tagan bo‘ladi“.

Kexsa odamning asirga tushib qolgani haqida so‘zlab bering.

1. Qaroqchiboshi cholga qanday shart qo‘ydi?
2. Chol yozgan xatning mazmuni nimadan iborat edi?
3. Nima uchun qaroqchilarning boshlig‘i chol va uning o‘g‘lini qo‘yib yubordi?

O‘g‘ilning qaroqchilarga bergan taklifini yod oling.

Kitob

Tohir Malik

I

Bizning dono bobolarimiz hikmatlarni tuganmas xazinaga o'xshatishgan. Xazinadagi tilla-kumush kamayadi, hatto tugashi mumkin. Lekin kitobdagi hikmatlarni o'qigan odam tuganmas xazinaga ega bo'ladi, aqli boyiydi. Aqli boy odam hatto o'limni ham yengishi mumkin. Kitobning qudrati shunday kuchli. Sizlarga shu haqda bir rivoyat aytib beray.

II

Bir yigit oqillar darsini ko'p o'qib, o'zi ham donishmand darajasiga yetganda, podshoh uni o'ziga vazir qilib olibdi. O'sha yigitning ukasi o'qishga toqati yo'q ekan-u, lekin akasi kabi hukmdorga yaxshi ko'rinishni orzu qilarkan. „Men ham akamga o'xshagan donishmandman, borib aqlimni namoyish etaman-u podshohni qoyil qoldiraman“, debdi. Kitob o'qimagan, donolar hikmatini o'rganmagan odam nima ham derdi?

– Men osmonda itlarning hurishini eshitdim, – debdi. U nodon „gapimda ajoyib ma'no bor“, deb o'ylagan ekan. Podshoh esa:

– Huzurimda bunday bema'ni gap aytmoqqa jur'at etgan bu nodonni zindonga tashlang, – deb hukm qilibdi. Shunda donishmand akasi o'rtaga tushibdi:

– Podshohim, bu mening ukam, gapga birozgina no'noq, maqsadini durust bayon qila olmaydi. Kecha burgut bir kuchukchani olib uchgan ekan. U

o'sha kuchukchanning angillashini eshitgan, – deb ukasini jazodan qutqarib olibdi.

Shundan so'ng ham ukaga aql bitmay, yana podshohga ro'para kelibdi-da:

– Men uzgan kamon o'qi kiyikning ham qulog'iga, ham tuyog'iga tegdi, keyin o'z-o'zidan qovurildi. Men uni maza qilib yedim, – debdi.

Podshoh battar g'azablanib:

– Bu nodon dorga osilsin! – deb hukm qilibdi. Shunda aka yana o'rtaga tushibdi:

– Podshohim, ukamning gapga no'noqligini avval aytib edim. U hozir ham yolg'on so'z aytmadi. Ukam nihoyatda mergan. U o'q uzgan damda kiyik tuyog'i bilan qulog'ini qashiyotgan ekan. O'q tuyoq bilan quloqni teshib o'tib, qayroq toshga tegibdi-yu, uchqun chiqib, xashak o't olibdi.

III

Aka oqilligi tufayli ukasini o'limdan saqlab qolgan ekan. Nodonlik boshga kulfat keltirsa, oqillik baxtli hayot baxsh etadi.

1. Nima uchun podshoh donishmandning ukasini zindonga tashlashni buyurdi?
2. Donishmand ukasini jazodan qanday qutqardi?
3. Nima uchun podshoh ikkinchi marta jazo hukmini chiqardi?
4. Aka ukasini jazodan qutqarish uchun podshohga nimalar dedi?

1. Kitob haqidagi rivoyatni so'zlab bering.
2. Xalq og'zaki ijodi bo'limidan mavzuga oid topishmoq tanlang va tushuntirib bering.

Bola Alisher

(Qissadan parcha)

Oybek

I

Alisher yangi taxtachani qo'ltig'iga qistirgan, shod va mag'rur holda otasining oldida borur edi. Onasi ixlos bilan cho'miltirib, pokiza kiyintirgan. Oppoq salla, mullayoqa ko'ylak ustidan yengil adras to'n kiygan, oyoqlarida etik. G'iyosiddinbek ham soddagina kiyingan. Ustida uzun yaktak, katta salla, oyog'ida mahsi-kavush.

– Domulla mo'tabar odam. Hurmat ila salom berib, qo'lini o'p! – deb G'iyosiddin o'g'lining yelkasini quchdi.

II

G'iyosiddinbek o'g'lini yetaklab maktabxonaga kirdi. O'qish shovqini shartta to'xtadi.

Bolalar duv etib o'rinlaridan turdilar va „Assalomu alaykum!“ deya ta'zim qilgach, qayta o'rinlariga cho'k-

dilar. G'iyosiddin Alisherning qo'lidan ushlagan holda domulla oldiga borib, ehtimom ila salom berib ko'rishdi. Alisher ham:

– Assalomu alaykum, taq-sirim! – deya egildi-da, qizarib domullaning qo'lini o'pdi.

– Borakallo, o'qishga keldingizmi? Balli, o'g'lim! – dedi domulla.

III

G'iyosiddin domullaga qulluq qildi. U tugunni domulla oldiga surdi va kissasidan bir tillo chiqarib, ta'zim ila domullaga tutdi.

– Tashakkur, taqsir, eti sizniki, suyagi bizniki. Endi kaminaga javob bersinlar, – deya qo'lini ko'ksiga qo'ydi.

– Alisher mullo bo'lg'ay! – deya jiddiy va ulug'vor ohangda domulla duo qilib, qo'llarini yuziga surtdi.

G'iyosiddin ham unga ergashib ixlos bilan duo qildi-da, xayrlashdi.

1. G'iyosiddin domulla haqida gapirib, Alisherga nima deb nasihat qildi?

2. Alisher ota nasihatini qanday qabul qildi?

Matndan Alisherning tashqi ko'rinishi tasvirlangan o'rinni toping va ovoz chiqarib o'qing.

Yosh hakim

Mirkarim Osim

Husaynning otasi marhum Abdulla podsho saroyida xizmat qilar edi. U o'g'liga yaxshi ta'lim-tarbiya bergan, muallim yollab o'qitgan edi. Otasi o'lgandan keyin Husayn tabiblik qilib kun kechira boshladi. Tez orada uning nomi butun Buxoroga yoyildi.

Podsho Nuh binni Mansur kasalmand odam edi. Buxoroning mashhur tabiblari bergan dori-darmonlar

unga kor qilmas edi. Vazirlarning maslahati bilan Nuh binni Mansur Ibn Sinoni saroyiga chaqirtirdi.

* * *

Ark suv quygandek jimjit. Yosh hakimni ichkariga taklif etdilar. U xona ichiga kirib, toʻrdagi ipak toʻshak ustida yotgan kishiga taʼzim qildi. Bu Nuh binni Mansur edi. Uning ishorasi bilan yosh hakim toʻshak yoniga tiz choʻkdi. Bemordan qayeri ogʻriyotganini soʻradi. Uning tomirlarini ushlab koʻrdi, tilini koʻzdan kechirdi.

Keyin oʻrnidan turib, koʻproq sutli ovqatlar, hoʻl meva isteʼmol qilish kerakligini tayinlab:

– Men sizga dori berib yuborgayman. Har kuni uch marotaba: erta bilan, choshgohda, kechqurun isteʼmol qilsinlar. Ammo qovurilgan goʻsht, achchiq ovqat yemasinlar. Hoʻl mevani Samarqanddan keltirib yesinlar. Buxoro mevasi sizga toʻgʻri kelmas, – dedi.

Ibn Sinoning oʻzini bunchalik erkin tutishi saroy vazirini hayron qoldirdi. Buni anglagan Ibn Sino: „Agar hurmatni joyiga keltirmagan boʻlsam, afv etsinlar“, – dedi.

* * *

Ibn Sino bir haftadan keyin saroyga keldi. Oʻz qoʻli bilan tayyorlagan dori-darmonlar bemorga yaxshi taʼsir qilganini koʻrdi. Binni Mansur ibn Sinoni ochiq chehra bilan qarshi oldi. Oʻz minnat-

dorchiligini bildirib, nima so‘rasa shuni bermoqchiligini aytdi.

Ibn Sino:

– Menga ... saroy kutubxonasida mutolaa qilmoqqa ijozat bersinlar. Menga pul emas, ilm kerak, – dedi.

Podsho hayron bo‘lib, vaziriga qaradi:

– Umrimda puldan ilm-u fanni yuqori qo‘yadigan odamni birinchi ko‘rishim, ofarin. Iltimosingizni bajon-u dil qabul qildim, – dedi va vaziriga buyurdi:

– Kitobdorga aytib qo‘ying. Ibn Sinoga har kuni kutubxonada mashg‘ulot o‘tkazmoqqa ruxsat berdim.

1. Birinchi qismdan nimani tushundingiz? So‘zlang.
2. Nima sababdan Ark suv quygandek jimjit?
3. Yosh hakim nimalarni tavsiya qildi?
4. Podsho nimadan hayron bo‘lib, vaziriga qaradi?
5. „Menga pul emas, ilm kerak“. Bu kimning gapi?

Alpomishning bolaligi

(Ertak)

Qadim zamonda Qo‘ng‘irot elida Boybo‘ri va Boysari degan aka-ukalar yashagan ekan. Boybo‘ri o‘g‘il farzand ko‘ribdi. Unga Hakimbek deb ism qo‘yishibdi. Boysari esa qiz farzand ko‘ribdi. Unga Barchinoy deb ism qo‘yishibdi. Xonadonlarda xursandchilik bo‘libdi.

Kundan kun o‘tibdi. Oydan oy o‘tibdi. Bolalarning tili chiqibdi. Hakimbek bilan Barchinoy to‘rt yoshga

yetganda madrasaga o'qishga beribdilar. Ularning savodi chiqibdi, mullo bo'libdi.

Endi Boybo'ri o'g'liga shohlik, sipohlik ilmini o'rgatmoqchi bo'libdi. Uni kamon otish, nayza sanchish, kurash tushish amallarini o'rgatuvchi ustozlar qo'lga topshiribdi. Hakimbek olti yoshga to'lganida, mashhur Qosim merganga shogird tushibdi. Ustozi Hakimbekka yoy tortishni o'rgatibdi.

Hakimbekning bobosidan qolgan o'n to'rt yarim botmon keladigan parli yoyi bor ekan. Uni hech kim joyidan qo'zg'ata olmas ekan. Bir kuni Hakimbek ana shu yoyni qo'lida ushlab ko'tarib turib, so'ng qo'yib yuboribdi. Yoyning o'qi yashindek bo'lib ketibdi. O'q Asqartog'ning baland cho'qqisini yulib o'tibdi. Shundan so'ng Hakimbekning yoyni ko'targani haqidagi ovoza olamga yoyilibdi.

Xalq yig'ilibdi. Ular orasidan bir donishmand chiqib:

– Dunyoda bir kam to'qson alp o'tgan edi. Shu alplarning boshlig'i Rustami doston edi. Oxiri Alpomish alp bo'lsin. Shunda to'qson alpning qatoridan joy oladi, – debdi.

Shunday qilib Hakimbek alp bo'lib, to'qson alping biri bo'lib qatorga qo'shilibdi.

1. Boybo'ri nima maqsadda Hakimbekni ustozlar qo'liga topshirdi?

2. Hakimbek qanday qilib alp nomini oldi?

1. Boybo'ri va Boysari xonadonidagilar nimadan quvonishdi?

2. Hakimbek va Barchinoyning savod chiqarganini gapirib bering.

3. Rasmda kimni ko'ryapsiz? U haqida so'zlang.

Cho'pon yigit Shiroq

(Rivoyat)

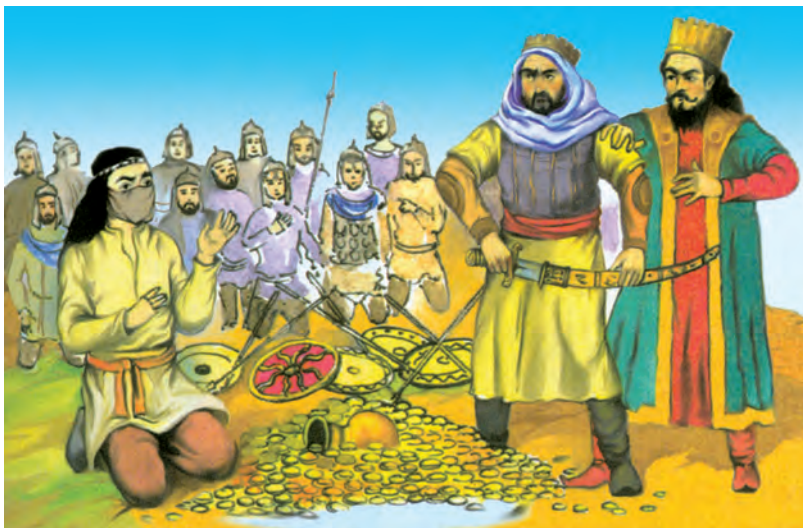
Eron shohi Doro O'rta Osiyoga hujum qildi.

Massaget, sak va sug'd qabila boshliqlari Doroni yengish to'g'risida maslahatlashmoqda edilar. Shunda ular huzuriga oddiy cho'pon – Shiroq keldi va maqsadini aytdi, u o'z jonidan kechib, hiyla bilan dushmanni qirib tashlamoqchi edi...

Shiroq xanjari bilan o'z quloqlarini, burnini kesdi va dushman turgan joyiga yo'l oldi.

– Shohim, men, qulingiz Shiroq, qabila yig'ilishida Sizga taslim bo'lishni aytgan edim, meni shu ahvolga solishdi. Ulardan o'ch olish niyatida huzuringizga keldim. Men ularning qayerda lashkar to'plaganini bilaman. Sizlarni o'zim boshlab boraman. Yetti kunlik oziq-ovqat g'amlang, – dedi.

Doro Shiroqning soʻzlariga ishondi. Shiroq ularni yetti kun deganda choʻl-u biyobonga boshlab bordi. Sakkizinchi kuni ochlik, toʻqqizinchi kuni tashnalik boshlandi. Ana shundagina Doro aldanganini bildi.

– Bizni qayerga olib kelding? Qani saklar?! – deb soʻradi shohanshoh.

– Men bir oʻzim qudratli shohanshohni yengdim, – dedi Shiroq.

Gʻazablangan lashkarboshi qilichini chiqardi. Lekin Doro uni toʻxtatdi. Doro yonidagi oltinlarni, olmos qadalgan toji, zabarjadlar taqilgan qilichini Shiroqning oldiga tashladi:

– Hamma oltin choʻponga! – hayqirdi shoh.

Tezda Shiroq roʻparasida ulkan oltin togʻi paydo boʻldi. U esa:

– Butun dushman lashkarini magʻlub qildim. Qabilamni, ona tuprogʻimni dushmandan saqlab

qoldim, – dedi magʻrur turib. Lashkarboshi gʻazab bilan Shiroqning boʻyniga qilich soldi. Eron lashkarini esa issiq quyosh, suvsizlik, ochlik kutmoqda edi.

1. Eron shohi Doroning maqsadi nima edi?
2. Shiroq kim? U nima uchun jonidan kechishga rozi boʻldi?
3. Doroning aldanishini soʻzlab bering.

Shoh savoliga Shiroqning bergan javobini yod oling.

Boʻlim yuzasidan takrorlash

1. Toshkent oʻtmishda qanday shahar boʻlgan?
2. Xalq ozodligi uchun kurashgan shaxslar boʻlimdagi qaysi asarda berilgan?
3. „Oʻgʻlon“ rivoyatida berilgan hadisda nima deyilgan?
4. „Oʻgʻlon“ rivoyatida bola qaroqchiga nimani taklif qildi?
5. „Kitobdorga aytib qoʻying. Ibn Sinoga har kuni kutubxonada mashgʻulot oʻtkazmoqqa ruxsat berdim“. Ushbu jumla boʻlimdagi qaysi asarda berilgan?
6. Shu boʻlimdagi qaysi asar qahramoni sizga yoqdi? Nima uchun?
7. Bola Alisherning maktabga ketayotgandagi tashqi koʻrinishini soʻzlang.

KUMUSH QISH

Qish

O'lkamizda dekabr oyida oltin kuz o'rnini qish fasli egallaydi. Bepoyon dalalarni, bog'larni oppoq qor qoplaydi. Hamma yoqda sovuq izg'irin kezadi. Ertalab va kechqurunlari kimdir quloq, burunlarni chimchilab, hazil qiladi. Qish manzarasini yozuvchi Oybek domla juda chiroyli ifoda etgan:

Qish kechasi, guvullar shamol,
Dalada qor, qush inida qor.
Ingrar og'riq kabi qari tol,
Oynalarni bezar qish – gulkor.

Qishda yerga sepilgan urug'lar qor ostida zararsiz turadi, muzlamaydi. Bahorda qorlar eriydi. Qor suvlari yerning tashnaligini qondiradi, hosilning mo'l bo'lishi-

ga yordam beradi. Hozir urug'lar tinch uyquda. Daraxt kurtaklari rohatlanib uxlamogda. Ayiqlar ham, bo'rsiqlar ham, kaltakesaklar ham, tipratikanlar ham in-inlarida tinch uxlab, orom olmogda.

Qish faslida, ayniqsa, dekabr oyida juda tez qorong'i tushadi. Kun qisqa, tun esa uzun bo'ladi.

„Yilnoma“dan

1. O'lkamizda qish fasli qaysi oydan boshlanadi? Qishning belgilarini ayting.
2. Qish fasli haqidagi to'rtlikni kim yozgan?
3. „... kimdir quloq, burunlarni chimchilab, hazil qiladi“ gapini qanday tushundingiz?
3. Matnda urug', daraxt va hayvonlar haqida nima deyilgan? Shu o'rinni toping va o'qing.

Qor

Shuhrat

Guppa-guppa yog'ar qor,
Go'yo ko'kda ini bor.
Tomlar oppoq, yer oppoq,
Shox, novdalar arg'imchoq...

Mayli, vaqti, ko'p yog'sin,
To'xtamasin, xo'p yog'sin
Kelganida navbahor,
Suv bo'ladi beg'ubor.

Ariq to'lib oqadi,
Dala, qirga yoqadi.
Lola shundan, gul shundan,
Boychechak, sumbul shundan...

Olam kiysin oq libos,
Oq libosi qanday soz!
Oq yo'l senga, oppoq qish,
Himmatingga ming olqish!

1. She'rdagi qish manzarasi qanday tasvirlangan? Shu satrlarni toping va o'qing.
2. Shoir qorning foydasi haqida nimalar deydi?
3. „Olam kiysin oq libos, Oq libosi qanday soz!“ satrlarini qanday tushundingiz?
4. She'rni ifodali o'qishga tayyorlaning.

Kumush kapalagim ucha-ucha yerga qo'ndi.

(Qor)

Chana

O'tkir Hoshimov

Farhodning dadasi chana olib keldi. Chananing orqasida suyanchig'i bor. Sirpanchiq qanotlari yaraq-yaraq qiladi.

– O'g'lim, chanangni o'rtoqlaring bilan birga uchgin, xo'pmi? – deb tayinladi dadasi.

Farhod indamadi. Ertasiga nonushta qilar-qilmas, chanasining ipidan tortib, ko'chaga chiqdi. Osmondan kapalakqor yog'ar, bolalar qiy-chuv ko'tarib o'ynashardi. Birov sirpanchiq uchar, birov qorbobo yasar edi.

Bolalar Farhodni ko'rishlari bilan atrofini o'rab olishdi. Farhod bo'lsa:

– Qochinglar, bosib ketadi! – deb chananing ipidan mahkam ushlab oldi-da, Shavkatni turtib o‘tib ketdi. Ko‘chaning narigi betidagi tepalikka keta boshladi.

– Meni ham uchir, – dedi Dildora unga ergashib.

– Ho, sinib qoladi, – dedi Farhod va chanasini sudrab ketaverdi.

Tepalik ustiga chiqib, chanaga o‘tirib oldi. Keyin oyog‘i bilan bir siltangan edi, chana shuvullab pastga uchib ketdi. Farhodning yuziga qor uchqunlari urilar, chana esa qushdek uchib borar, uning qulog‘i ostida shamol g‘uvullar, ammo u sovqotmas edi.

Chana pastga tushganidan keyin to‘xtab qoldi.

Farhodning yoniga Bahodir yugurib keldi va Farhodga qarab:

– Galma-galdan ucha qolaylik. Bir gal sen tortasan, bir gal men tortaman, – dedi.

Shunda Farhod:

– Yo‘q, ipi uzilib ketadi, – dedi-da, qovog‘ini solib oldi. Bahodir Farhodning qizg‘anchiqligidan xafa bo‘ldi va sirpanchiq uchayotgan bolalarning oldiga ketib qoldi.

U yana tepalikka chanasini sudrab chiqdi. Keyin pastlikka uchib tushdi. Besh-olti marta shunday qilgandan keyin charchab qoldi.

Farhod chanasini sudrab bolalarning oldiga bordi:

– Yur, Bahodir, galma-gal uchamiz, – dedi.

– Kerakmas! Men bolalar bilan o‘ynayman, – dedi Bahodir.

Farhod Dildoraning oldiga bordi:

– Yur, Dildora, ikkalamiz tepalikdan chanada tushish o‘ynaymiz, – dedi.

– Hali bermading-ku chanangni! Endi kerakmas, – dedi Dildora va qizlar bilan qorbobo yasayverdi.

Farhod ularning o‘yinini birpas tomosha qilib turdi-da, zerikib ketdi. Bolalarning oldiga boray desa, Bahodir bilan Shavkatdan uyaldi. Bitta o‘zi chana uchay desa, hech qizig‘i qolmadi.

U alam qilganidan yig‘lab yuboray dedi. Dadasi nima uchun: „Chanangni bolalar bilan birgalashib uchgin“, deganini endi tushundi. Sekin-sekin bolalarning oldiga bordi-da, chanani ularning o‘rtasiga surib qo‘ydi va:

– Hammamiz galma-galdan uchamiz, bo‘ptimi? – dedi sekingina.

Bolalar bu safar yo‘q deyishmadi.

1. Otasi Farhodga nima deb tayinladi?
2. Bahodir kimdan, nima uchun xafa bo‘ldi?
3. Farhod o‘z xatosini qachon tushundi?

Matndan Farhodning qizg‘anchiqligi ifodalangan gaplarni topib o‘qing.

Bosh kitob

Safar Barnoyev

Ozod, erkinlikning
Ramzi – bu kitob.
Unda aks etgandir
Haq-huquqimiz.
Yo‘limiz yoritar
Misoli oftob.
Qo‘lda baland tursa
Agar tug‘imiz.
Millionlar taqdiri
Unda mujassam.
Qomus¹lar qomusi
Deydi xalqimiz.
Yer sharin yoritdi
O‘zbekiston ham.
Yurtga fido bo‘lsak,
Kular baxtimiz.

Bosh kitob — Konstitutsiyamiz haqida nimalarni bilasiz?

She‘ni yod oling.

Qish bo‘lmasa-chi?

Yayra Sa‘dullayeva

Sanobar uyg‘onsa, yotoqxonasi sovib ketibdi. Pa-
g‘a-pag‘a qor yog‘ibdi. Hali hech kim isitgich yoq-
magan edi. U erinibgina o‘rnidan turdi-yu, iliq
suvga yuz-qo‘lini yuvib keldi.

¹ **Qomus** – bu o‘rinda: fuqarolarning huquq va burchlarini himoya qiluvchi qonunlar majmuyi.

Oyisi:

– Kechagina kuz edi, bugun qish ham kelib qolibdi, – dedi.

Sanobar oyisidan:

– Qish bo‘lmasa, nima qiladi-ya, – deb so‘radi. Muruvvat opa qiziga shunday javob berdi:

– Qish bo‘lmasa, yer yaxshi hordiq chiqara olmaydi. Yer tabiatning uch faslida qattiq mehnat qilib, xalqqa noz-u ne‘matlar beradi. Qishda bamaylixotir dam oladi. Qor va yomg‘ir suvlarini yig‘ib, namligini kelgusi yil hosili uchun asrab turadi. O‘zida kuch to‘playdi. Bahor kelishi bilan insonga o‘z bag‘rini ochadi, mehrini sochadi.

– Qish bo‘lmasa, yer charchab qoladimi? – deb so‘radi Sanobar ko‘zlarini javdiratib.

– To‘g‘ri topding, qizim. Yer charchab qoladi. U toliqsa, sen yeyayotgan olma-anorlar, qovun-tarvuzlar, kartoshkalarining hosiliga putur yetadi. Qor yog‘masa, Qorbobo yasay olmaysan, yaxmalak ucholmaysan.

Sanobar og‘zini ochib qoldi. Rosti bilan qish bo‘lmasa, bugungiday to‘kinchilik, boylik bo‘lmas ekan-da? Hali u bunday gaplarning mag‘zini chaqib ulgurmasdan, onasi yelkasiga qoqib:

– Bo‘laqol, ona qizim, o‘qishingga kech qolma, – dedi-da, uni maktabiga kuzatdi.

Sanobar yo‘l-yo‘lakay onasining aytganlarini o‘ylab borardi. Chunki oyijonisiga bergan savoliga olgan javobni o‘rtoqlariga ham aytgisi kelardi.

1. Muruvvat opa qiziga qish haqida nimalar dedi?
2. Hikoya nima bilan tugadi? Shu o'rinni o'qib bering.
3. Qishning vazifalarini bilib oldingizmi?

„Qishda bolalar o'yini“ mavzusida insho yozing.

Qish zavqi

Otash Xolmirzayev

Qishning momiq choponi,
Boshida-chi, oq qalpoq.
Bizni zavqqa to'ldirar,
Ko'chalar rosa oppoq.

Ariqlarda shisha muz,
Suv yuzida pardasi.
Dov-daraxtga sepib tuz,
Qaynar oqshom zardasi.

Tarnovdagi tomchi suv
Muzga o'rar borini.
Simyog'ochlar guvullab,
Tongdan chalar torini.

Qish juda ham ajoyib,
Hayrat bilan boqaman.
Chana uchib qirlarda
Qish zavqini totaman.

1. She'rni to'xtamlarga rioya qilib, ifodali o'qing.
2. Shoir she'rda qishni nimalarga o'xshatgan?
3. Sizga qish nima uchun yoqadi?

Qish ertagi

Aziza Ahmedova

Havo soviy boshlabdi. Sovuqdan dir-dir qaltirashayotgan Tipratikan, Qizilishton, Quyon bir joyga yig'ilishib, suhbat qurishibdi.

– Men qiladigan ish qolmadi, endi dam olaman, – debdi Qizilishton.

– Nimalar deyapsan, hoy o'rmon shifokori? – debdi unga Quyon. – Nahotki endi hech kimga keraging bo'lmasa?

– Voy, voy, voy! Shunaqa ham sovuq bo'ladimi? Endi qayerda jon saqlaymiz? – deya baroqdum Tulki kelib qolibdi. Tulkini ko'rgan Quyonning jon-poni chiqib ketibdi.

Shu payt Qizilishton:

– Kelinglar, bir boshpana topaylik. Qishga kerakli hamma narsani uyga tashib olamiz-da, yashayveramiz, – debdi.

– Yaxshi taklif. Lekin sizlarning qishga g'amlaganlaringizni biz, tulkilar yeya olmaymiz. Bizga tovuq, quyon, qush go'shti kerak, – debdi-da Tulki ko'zlarini surbetlarcha Qizilishtonga qadabdi. So'ng sal nariroqqa, quyuroq butalarning orasiga kirib olibdi. Qizilishton ham qaltirab, qo'nib turgan butog'iga mahkamroq yopishib olibdi va:

– Yegulik haqida keyin o'ylab ko'rarmiz. Hozir boshpana masalasini hal qilaylik, – deb Quyonga o'girilibdi.

II

Quyonlar yig'ilishibdi. Tulki ham ayyor do'stlari bilan shu yerga kelibdi. Ular birgalikda boshpana qidira boshlabdilar.

Tulkilardan biri boshqasining qulog'iga shivirlabdi:

– Qornim rosa ochdi-da, kel, mana bu quyonlardan bir-ikkitasini maza qilib tushiraylik.

– Yo‘q, yo‘q, biroz chidash kerak. Keyin hammasi o‘zimizniki bo‘ladi, – debdi boshqa Tulki.

Hayvonlar oxiri bir g‘or topishibdi. G‘or kichikroq ekan, bu quyonlarga yoqib tushibdi.

– Yaxshi joy ekan, faqat biz sig‘amiz, bolalari bilan Tipratikanga ham joy topilib qoladi. Biroq Tulkixon bilan do‘stlari o‘zlariga boshqa joy topishlari kerak, shekilli, – debdi Quyon.

Quyonning gapiga Tulkining jahli chiqibdi. Ammo jahli chiqqanini sezdiribdi.

– G‘orni biz ham izlashdik. Quyonlar biroz siqilishsa, joy hammamizga yetadi, – debdi Tulkivoy.

– Yaxshisi, g‘orga sizlar avval kirib ko‘ringlar, sig‘sanglar sizlarniki, – debdi Quyon. Bu gap tulkilarga ma‘qul kelibdi. Ular g‘orga kirishibdi. Qancha

siqilishmasin, tulkilarning hammasi g'orga sig'mabdi. Buni ko'rgan Tipratikan tulkilarga qarab:

– Quyoning gapi to'g'ri. Sizlar o'zingizga joy topishingiz kerak, boshqa iloj yo'q, – debdi.

1. Jonivorlar nima haqida suhbatlashishibdi?
2. Tulkilar qanday ayyorlik qilmoqchi bo'lishibdi?

Ertakning I va II qismini rollarga bo'lib o'qing.

III

Tulkilar boshqa chora topolmabdilar. To'planishib shivir-shivir boshlabdilar. Tulkilarning biri:

– Rozi bo'laveraylik. Hozircha topgan-tutganlarini g'orga tashib, eshikni bekitib o'tiraverishsin. Birdan hujum qilamiz, hammasini qo'lga tushiramiz, – debdi ikkinchi Tulki.

Maslahatga berilib ketgan tulkilar daraxtdagi Qizilishtonni sezmay qolibdilar. O'rmon shifokori tulkilarning hiylasidan Tipratikanni xabardor qilibdi.

– Bekorga shivirlashmayotgan ekan-da! – debdi Tipratikan Qizilishtonga rahmat aytib. – Yaxshiyam bizni xabardor qilding. Bechora quyonlar ayyorlarning qo'lga tushishlariga sal qolibdi-ya!

IV

Tipratikan quyonlarni qutqarish yo'lini o'ylay boshlabdi. U quyonlardan birini g'orga kiritibdi va tuynuk bor-yo'qligini bilib chiqishni aytibdi. Quyon tashqariga ochilgan kichikroq tuynuk borligini bilib chiqibdi.

Shu payt baroqdum kelib:

– Biz rozimiz. Mayli, bu boshpana quyon do‘stlarimizga bo‘la qolsin. Biz tashqarida g‘orni qo‘riqlab yashayveramiz, – debdi.

Quyonglar rozi bo‘lishibdi. Tipratikan esa quyonglarga tuynukdan tezroq chiqib ketishni ishora bilan tushuntiribdi.

Quyonglar g‘orga kirib, yashirin yo‘ldan chiqib keta boshlabdilar. Quyonglarning oxirgisi chiqib bo‘lgach, Qizilishton Tipratikanga ko‘z qisibdi. Tipratikan tulkilarga g‘orga kirishga ruxsat beribdi.

Tulkilar bir-birlarini bosib-yanchib ichkariga otilibdilar. Biroq u yerda hech kim yo‘q ekan. Aldangan, och tulkilar g‘azab bilan tashqariga chiqishibdi. Bu hiylani Tipratikan o‘ylab topganini darhol bilishibdi. Ular Tipratikanga tashlanishibdi. Tipratikan esa g‘ujanak bo‘lib olib, ular tomonga dumalabdi. Xullas, ayyor baroqdum va do‘stlarining maqsadi amalga oshmabdi. Ular sharmanda bo‘lib, jo‘nab qolibdilar.

– Yashavor, Tipratikan og‘ayni! – debdi Qizilishton. – Dono maslahating bilan quyonglarning hayotini saqlab qolding.

– Ha, do‘stim, sen ham katta yordam berding, – minnatdorchilik bildiribdi Tipratikan. – Agar biz birlashmaganimizda, ayyorlar ustidan g‘alaba qilolmas edik.

1. Tipratikan nimaga o‘ylanib qolibdi va qanday tadbir qo‘llabdi?
2. Nima uchun tulkilar o‘z maqsadlariga erisha olmabdilar?
3. Ertakda qanday fazilatlar ilgari surilgan?

Ertak qahramonlariga baho bering.

Do'sting bilan dildosh bo'l,
Qilar ishiga qo'ldosh bo'l.

Yangi yil archasiga

Dilfuza Kamoljonova

Bo'ylari shiftga yetgan,
Igna bargli, ko'k archa.
Zar-u marjonlar taqib,
Yasanishing o'zgacha.

Yangi yil bayramida
Qorboboni kutamiz.
Qop orqalab kelsa gar,
Zavqqa to'lib ketamiz.

Kichkintoylar kuylashib,
Atrofingda aylanar.
Egningdagi chiroqlar,
Kech kirganda tovlanar.

Ko'rkam archa, ko'k archa,
Bayramda bosh qahramon.
Baland tog'lar oshib kel,
Uyimizda bo'l mehmon.

1. Shoir archani qanday ta'riflagan?
2. She'r mazmuniga mos rasm chizing.

She'ni yod oling.

Ayamajiz¹

Qudrat Hikmat

Biyday cho'l-u dalalar,
Bo'ralar qor kapalak.
Bog'lar sokin, mizg'ishar
Misoli oq kapalak.

Muz oynalar sovuq yeb,
Anhorchada qirsillar.
Tarnovlarda sumalak
Shodalari chirsillar.

Saxiy ona tabiat
Quchog'ida havo sof.
Onda-sonda ko'rinar
Nursiz, qizg'ish oftob.

Ayamajiz izg'iydi
Ko'chalarda tutaqib.
Shox-shabbani tortqilar
Yalmog'izdek yutoqib...

Ko'k maysalar nish urib,
Yerning baland-pastida,
Go'zal bahor serkillab
Yetilar yer ostida.

1. Uchinchi to'rtlikda nima deyilgan?
2. Ayamajizda tabiatda qanday hodisalar ro'y beradi?

¹ **Ayamajiz** – qishning oxirgi eng sovuq haftasi.

She'ning birinchi to'rtligini o'qing va „Bo'ralar qor kapalak“, „Misoli oq kapalak“ misralarining ma'nosini tushuntirib bering.

O'tda yonmaydi,
Suvda botmaydi.

(znW)

Bo'lim yuzasidan takrorlash

1. Qishda o'lkamiz tabiatida qanday o'zgarishlar yuz beradi?
2. Qish fasli bolalarga yoqadimi? Buni qaysi asardan bilib oldingiz?
3. Bo'limdagi qaysi asarlar sizga ko'proq yoqdi? Nima uchun?
4. Bo'limga kiritilgan she'rlardan o'zingizga yoqqanini yod aytib bering.
5. „Qishda bolalar o'yini“ mavzusida yozgan uy insho-ingizni o'qib bering.
6. Shu bo'limdagi qaysi asarda ahillik bilan ish olib borilganligi tasvirlangan? Ishtirokchilarini ayting. Ular nima ish qildilar?
7. „Qish ertagi“dagi tulkilar nima uchun o'z maqsadlariga erisha olmadilar?

VATAN HIMOYACHILARI

O'zbekiston posbonlari

Miraziz A'zam

Bir sinfdan uch bola
Harbiylikka ahd qildik.
Turli harbiy fanlarni
O'rganmoqqa shahd qildik.

Men yangi qurollar-u
Avtomatni sinayman.
Qo'limda durbin bilan
Chegarani saqlayman.

Zirhli moshin, tanklarni
Haydab yurajak Elbek.
Zirillatib yerlarni,
Na'ra taratib sherdek.

Botir esa sakraydi
Reaktiv uchoqdan ham
Desantchi bo'lib saqlar
Yurtning tog'larin bardam.

Lekin bosqin ko'zlamas
Biz uch do'stning hech biri.
O'ylaganimiz faqat
Ona-Vatan tinchligi.

1. She'rni ifodali o'qing.
2. Uch bolaning ahdi nimadan iborat?
3. Elbek va Botir nima haqida o'yladilar?

Yigitning botirini maydonda sina.

Bugun bolasiz, ertaga askar bo'lasiz

Muxbir: Iskandar aka, ayting-chi, bolalarning tashqi ko'rinishi, xatti-harakatiga qarab askarlarga xos fazilatlarni bilish mumkinmi?

Rahmonov: Albatta mumkin. Bolalarning qo'r-qoq yoki botirligi, dangasa yoki mehnatkashligi, chaqqon yoki epchilligi shundoqqina ularning harakatidan bilinib turadi. Darvoqe, xalqimizning „Bola boshidan...“ degan iborasi ham bor.

Muxbir: Askar bo'lish uchun bolajonlarimiz oldindan qanday tayyorgarliklarni ko'rib borishlari kerak?

Rahmonov: Gapi og'zidan tushib ketadigan, onasining etagiga yopishib, hiqillab yuradigan erkatoylardan chinakam askar va zobitlar chiqmaydi. Harbiy

¹ **xatti-harakat** – yurish, turish xulqi.

xizmatda askarlar juda qisqa fursatda boshdan oyoq kiyinib, safga turishlari kerak. Askarning ust-boshi doimo ozoda, kiyimi dazmollangan bo'lib, poyabzali yaraqlab turishi shart! Bularni unga birov qilib bermaydi.

Ularni bajarish oson emas. To'g'ri, kimki kichikligidan shunaqa fazilatlarga ega bo'lsa, ularga bir-muncha oson bo'ladi. Erkatoylar esa judayam qiynalishadi. Bolalarimiz, avval, sog'lom bo'lishlari kerak. Sog'lomlik esa jismoniy tarbiya, turli harakatli o'yinlar va sport bilan muntazam shug'ullanishni talab qiladi.

Muxbir: Ha, to'g'ri. O'tmishda ham, hozir ham Vatanni qo'rqqoq, nomardlar emas, balki mardlar qo'riqlagan, qo'riqlaydi. El ana shunday mardlarni olqishlaydi, ardoqlaydi. Askarlik hayoti o'tadigan harbiy bo'linma esa mardlar maktabidir.

Rahmonov: Shunday, bolajonlarimiz mardlar maktabida chiniqib, toblansinlar. Mustaqil O'zbekistoni-miz Qurolli Kuchlari safida xizmat qilish har bir farzand uchun sharafdir.

Qurolli Kuchlar faxriysi, iste'fodagi tibbiy xizmat podpolkovnigi Iskandar Rahmonov bilan suhbatdan

1. Suhbatdan nimalarni bilib oldingiz?
2. „Bola boshidan...“ iborasi kimning nutqida uchradi?
3. Maqolada askarlarning tartibga bo'ysunishlari, ko'rinishlari haqida nimalar deyilgan?
4. „Mardlar maktabi“ deganda nimani tushundingiz?

Bo'ladigan bola boshidan ma'lum.

Dunyoni saqlar bolalar

Kavsar Turdiyeva

Ko'zlar bilan, do'stlar bilan,
Sizlar bilan dillashaylik.
Mehr bilan, sog'inch bilan,
Quvonch bilan birlashaylik.

Bu birlikni, ahillikni
Buzay demang, ovoralar.
Vatan bo'ylab, kuylab-kuylab
Hayotni saqlar bolalar.

N a q a r o t :

Dunyoni poklar bolalar,
Ishonchni oqlar bolalar,
Tinchlikni yoqlar bolalar,
Quvonchni xohlar bolalar,
Ishongan bog'lar – bolalar,
Suyangan tog'lar – bolalar.
Kelajakning iplariga
Umidni bog'lar bolalar.

Eshit, zamin, eshit, samo,
Bizning kuyni etsin navo.
Mehr bilan ulashsa qalb,
Boshimizga qo'nar Humo.

Humo qushim, samo qushim,
Qutlar gullar, favvoralar.
Yurtga shodlik va obodlik,
Keltirar kimlar?
Bolalar!

N a q a r o t :

1. Qo'shiqni ifodali o'qishga tayyorlaning.
2. Ovoz va to'xtamlarga ahamiyat bering.
3. She'r asosida „Tarmoqlash“ usuli bilan bolalarga ta'rif bering.

Bobonur

(Hikoya)

Safar Barnoyev

Nigina akasidan kelgan xat qatidagi rasmni ko'rib, ko'zlari chaqnab ketdi. Sabriya bibinikiga chopdi.

Sabriya bibi suratni olib sinchiklab tikildi. Uning chehrasi yorishdi.

– Axir bu o'zimning Bobonurim-ku! Voy, bibiginang aylansin. Qizim, mana bularga qara, ko'zimga issiq ko'rinyapti.

– Bibijon, Bobonur akam uzoq joyda emas, Samarqandda xizmat qilyaptilar.

Sabriya bibi:

– Bobonurim askar emasmi?

– Askarlar, – tushuntirdi Nigina, – ular Samarqandni qo'riqlaydilar.

– A? – dedi Sabriya bibi, – Samarqandni qo'riqlaydimi?

So'ng:

– Xayriyat-ey, – deb o'yga toldi.

Qishloq yigitlari birin-ketin bo'y cho'zib, harbiyga keta boshladi. Bibi ularning harbiyga jo'natish marosimiga patir yopardi. Yigitchalar bilan xayrxo'shlashar ekan, yopgan patiridan olib chiqib:

– Nevaraginam, mana bu yeridan tishla, eson-omon kelsang, rizqingni o'zing yersan, – deb patirni

ilib qo‘yardi. Ko‘pchilik kelib o‘z nasibasini olib ketardi.

Bobonur armiyaga ketar kuni ham Sabriya bibi patir tutqazib:

– Mana buni issiqligida tishla, bolam, nasibang doim butun bo‘lsin! – deb uyga kirib ketgan edi...

Bibining kiprigiga yosh qalqidi. Buni ko‘rgan Nigina so‘radi:

– Bibijon, nega yig‘layapsiz?

– Bobonurimning rizqi butun ekan, shunga quvonganimdan yig‘layapman, bolam. Nasib etsa, nevaraginamni o‘zim borib ko‘rib kelaman.

Sabriya bibi rasmni qaytarib berar ekan, qo‘lini ochib duo qildi:

– Iloho, yurtimizga ko‘z tegmasin, mustaqilligimiz mustahkamlanib borsin.

1. Nima uchun Sabriya bibining chehrasi yorishdi?
2. Bibi qishloq yigitlariga armiyaga jo‘nashlarida qanday tilak bildirar edi?
3. Sabriya bibi Bobonurni qanday duo qildi?

Botir askarcha

Habib Rahmat

- Dadajon, askar akam
Qadam tashlar gurs, gurs, gurs.
Vatanimga, xalqimga
Sodiqman, deb bergan so‘z.
– Shundaymi?
– Shunday!

– Men ularning ukasi,
Qanday bo‘lishim kerak?
Vatan ishiga tayyor –
Bo‘lib turishim kerak.
– Shundaymi?
– Shunday!

– Vatanimni, xalqimni
Ko‘z qoramdek saqlayman.
Askar akamga o‘xshab
El ishonchin oqlayman.
– Shundaymi?
– Shunday!

– Ofarin, ota o‘g‘il.
Tilginangga bol, shakar.
Sen ham bir kun ulg‘ayib,
Bo‘lasan botir askar.

1. She‘rni ifodali o‘qing.
2. Ota-bolaning suhbatidan nimani tushundingiz?
3. Bolaning istagi nima?
4. She‘rni yod oling.

Tinchlik bilan el ko‘karar,
Yomg‘ir bilan – yer.

ORZULAR QANOTIDA

Biz – istiqlol farzandlarimiz

Rauf Tolib

Tug'ildik biz orzu bo'lib,
Dilga tushgan yog'du bo'lib,
O'zimizni oldik tanib,
Yashaymiz shu yurt deb yonib.
Qaddi mag'rur, tik boshlari,
Biz – istiqlol farzandlari.

Rizq-ro'zimiz to'liq doim,
Yuzlarimiz yoniq doim,
Tillarimiz biyron-biyron,
Orzumiz jahon-jahon.
Zamonaning dilbandlari,
Biz – istiqlol farzandlari.

O'g'il-qizning asllari,
Biz mard Temur nasllari.
Temur kabi shijoatli,
Ona yurtga muhabbatli,
Bilimdonmiz, ishbilarmon,
Bizlar bilan yashar davron.
Har yurakda ezgu niyat –
El-yurtga qilish xizmat.

She'ni ifodali o'qing.

Omonning orzusi

Abdurahmon Akbar

— Yangi yilni o'rmonlarda
Kutardim topsam imkon, —
Qay bir oqshom akasiga
Shunday deb qoldi Omon.

— Tanlab olib bir archani
O'yinchoqlar taqardim.
Yo'q, yo'q, aslo kesmas edim,
Unga to'ymay boqardim.

Eltar edim qushlarga don,
Quyionlar uchun karam.
Nishonlardim Yangi yilni
Ular bilan shod, xurram.

O‘rmonni sayr aylamoqqa
Taklif etib barchani,
Asrar edim kesilishdan
Aqalli bir archani.

1. She‘rni yod oling.
2. She‘r kim haqida?
3. Omonning orzulari nimalardan iborat?
4. Sizning qanday orzularingiz bor?

Koinotga sayohat

(Fantastik ertak)

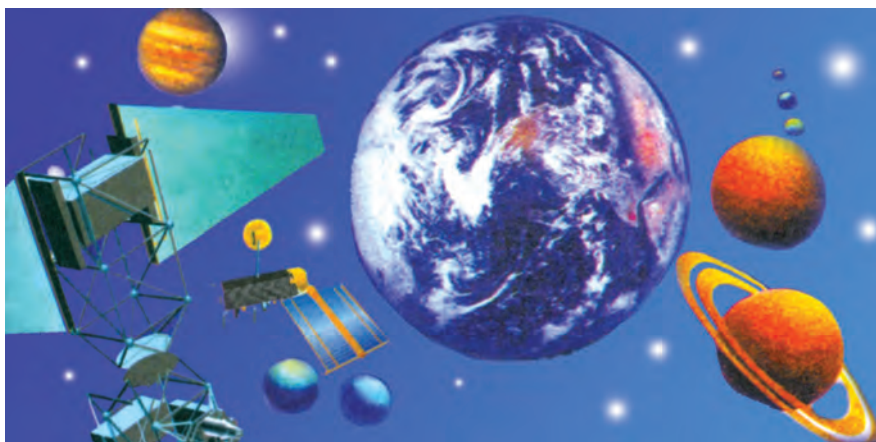
Abdusalom Umarov

Bir bor ekan, bir yo‘q ekan. Shu kunlarda, aziz yurtimiz O‘zbekistonda Jahongir degan bola bor ekan.

U kechasi hovliga chiqib, beg‘ubor osmondagi yulduzlarni tomosha qilishni yaxshi ko‘rarkan. Jahongirning Javlون ismli ukasi bo‘lib, u akasidan yulduzlar, sayyoralar sir-asrori haqidagi hikoyalarni zavq bilan eshitarkan. Ularning Jasur hamda Javdat ismli yaqin do‘stlari bor ekan.

Kunlardan bir kun to‘rt og‘a-ini botirlar aql bilan ish yuritib, uchar ot – raketa yasabdilar. Bu raketa oddiy emas ekan. U tovushdan ham tez uchib, yorug‘likni quvib o‘tar ekan. Unga mustaqil Vatanimiz sharafiga „Istiqlol“ deb nom beribdilar.

Jahongir bilan Javlون „Istiqlol“ga o‘tirib, koinotga safarga chiqadigan bo‘ldilar. Jasur bilan Javdat esa

ona yurtda turib, ular yuborgan ma'lumotlarni boshqa tengdoshlariga yetkazishga va'da berdilar. Aloqa uchun aqlli mashina – kompyuter tarmog'idan foydalanmoqchi bo'lishibdi.

1. Ertakda to'rt og'a-ini botirlar haqida nima deyilgan?
2. Bolalar qanday yangilik yaratishdi?
3. Bolalar nimani rejalashtirishdi?

„Istiqlol“ kemasi

Abdusalom Umarov

Qani, endi „Istiqlol“ kemasida nima gaplar bo'layotganiga bir quloq solaylik-chi.

Jahongir: „Istiqlol“ kemasi bizga yaqin bo'lgan yulduzga yaqin masofada turibdi.

Javlon: Bu Quyosh-ku! Voy-bo', kattaligini.

Jahongir: Ha, bu Quyosh. U o'rtacha kattalikdagi yulduzlardan hisoblanadi. Quyoshdan chiqayotgan radioaktiv nurlar juda katta oqim bilan atrofga tarqalmoqda.

Javlon: „Istiqlol“ning himoya qobig‘i bizni radiatsiyadan¹ himoya qilib turadi.

Jasur: Quyoshga boshqa yaqinlasha olmas ekanmiz-da. Unday bo‘lsa, endi kemamiz qaysi manzil tomon uchadi?

Jahongir: Koinotdan qarasang, Yerimizdagi qit‘alar xuddi dengizda suzib yurgan kichik orollarga o‘xshab ko‘rinadi.

Shunda gapga kenja Javdat aralashdi:

Javdat: Men kitobda o‘qiganman. X asrda yashagan bobomiz Abu Rayhon Beruniy o‘sha vaqtda Yerning shar shaklida ekanligini aniqlaganlar. Hatto Yerning dastlabki modeli – globuslardan birini yaratganlar. Yerning qarama-qarshi tomonida ham quruqlik borligini Kolumb Amerikani kashf qilmasdan 500 yil ilgari bashorat qilganlar.

Jasur: Sizlar Quyosh atrofida Yerdan boshqa yana 7 sayyora aylanishini bilasizlarmi?

¹ **Radiatsiya** – nurlanish.

Javdat: Ha, albatta. Bular: Merkuriy (Utorud), Venera (Zuhra), Mars (Mirrix), Yupiter (Mushtariy), Saturn, Uran, Neptun sayyoralaridir.

Jahongir: Biz bu sayyoralar haqida keyinroq, ularga yetib borganimizdan so'ng ma'lumot beramiz.

Endi sayohat¹imiz Quyosh tizimidagi osmon jismlari sari bo'ladi.

Matndan Abu Rayhon Beruniy haqida nimalarni bilib oldingiz?

1. Asarni rollarga bo'lib o'qing, tushunganlaringizni so'zlab bering.
2. Javdat aytgan yulduzlar nomini daftaringizga yozing va yozilishini bilib oling.

*Oila sog'lom ekan — jamiyat mustahkam,
jamiyat mustahkam ekan — mamlakat
barqarordir.*

Zamonaviy oila

Muazzam Ibrohimova

Behruzlarning oilasini mahallada hamma hurmat qiladi. Chunki uylarida katta kutubxonalari bor. Kitoblarning ko'pligini aytmaysizmi? Dadasi kutubxonani „xazina“ deydi-yu, ammo hech kimdan qizg'anmaydi. Darvozalari kitobsevarlar uchun doim ochiq turadi. Kattami-kichikmi kitob o'qigisi kelsa, bemalol kutubxonaga kirib kelaveradi. Bolalar uchun alohida

¹ **Sayohat** – dunyoni ko'rish, o'rganish maqsadida qilingan safar.

past javonlarda terilgan turli xalqlar ertaklari, she'r va qiziqarli hikoyalar Behruzning jon-u dili. Dada-sining aytishicha, hayotda erishgan yutuqlarida kitoblarning ahamiyati katta bo'lgan.

Dadasi katta korxonada loyihachi-muhandis. Qachon qaramang, ish stoli usti chizmalar va kitoblarga to'la bo'ladi. Onasi hamma sevib o'qiydigan jurnal muharriri. U ham kitob o'qishni juda sevadi. Behruz va ukasiga har kuni uxlashdan avval bitta ertak aytib beradi. Opasi Lola mo'y-qalam ustasi – rassom. Behruz avval rassomlar kitob o'qishmasa kerak, deb o'ylardi. Lola opasi: „Kitob o'qimaydigan odamdan rassom chiqmaydi“, deydi. Opasi chizgan rasmlar ko'rgazmasi Parij, Rim, London kabi Yevropa davlatlarida tashkil qilingan.

Akasi Dilshod Jahon tillari universiteti talabasi. U o'zbek tilidan tashqari rus, ingliz, xitoy va fransuz tillarida gaplasha oladi. Kutubxonalarida uning alohida javoni bor. Til o'rganish uchun keladigan bolalarga dars o'tib, o'sha kitoblardan berib turadi.

Behruz opasi va akasiga juda havas qiladi. U kelajakda shifokor bo'lmoqchi.

Behruzlarning oilasini mahallada „zamonaviy oila“ deyishadi. Behruz bundan juda faxrlanadi.

1. Behruzlarning oilasida qanday „xazina“ bor ekan?
2. Behruzlarning oilasiga nima uchun hamma havas qilarkan ekan?

Ularning oilasi haqida matnga asoslanib so'zlab bering.

Ikki qiz

Jamila Haydarova

Karima o'qiydigan sinfga qo'shni maktabdan Gulnora ismli yangi qiz keldi. Uning ikki o'rim sochlari o'ziga yarashgan edi.

O'qituvchi Barno opa Gulnorani Karimaning yoniga o'tqazdi. Gulnora daftar va kitoblarini partaning ustiga qo'ydi.

Tanaffus payti edi. Karima matematika daftarini uyda qoldirib kelganini bilib qoldi. Gulnoradan yangi daftaring bormi, deb so'radi. Gulnora:

– Daftarim yo'q edi, – dedi-yu, qip-qizarib ketdi va shosha-pisha atrofga alanglab qo'ydi. Shunda

Karima Gulnoraning „r“ harfini aytishga qiynalishini bilib qoldi. Uning boshqalar ustimdan kulmasin, deb xavotirlanganini tushundi.

Darsdan so‘ng Karima Gulnorani uyiga taklif qildi. Unga kichik opasi ham „s“ va „r“ harflarini aytishga qiynalganini so‘zlab berdi:

– Opam aytishga qiynalgan so‘zlarini daftarga yozib olgandi. U yozgan so‘zlarini har doim takrorlab yurar edi.

Gulnora yangi daftar tutdi. Unga arra, randa, deraza, burro, bir, dur so‘zlarini yozdi. Gulnora har kuni shu so‘zlarni aytar, Karima yordam berardi.

Yozgi ta‘tilda ham tinchimadilar. Tinimsiz mashq qilishdi. Gulnora „r“ harfi qatnashgan so‘zlarni tutilmasdan ayta boshladi. Karimaning quvonchi cheksiz. Chunki Gulnora „r“ harfli so‘zlarni aytishni o‘rgangan edi.

Gulnoraning qanday kamchiligi bor edi?

1. Karimaning Gulnoraga qilgan yordami haqida so‘zlab bering.
2. Matnni ichda o‘qing. O‘qituvchi yordamida qismlarga bo‘ling. Unga reja tuzing va reja asosida matn mazmunini so‘zlang.

Reja:

1. Gulnoraning xavotirlanishi.
2. Karimaning dugonasiga yordami.
3. Yozgi ta‘tildagi mashqlar.

Unutilmas bayram

Erkin Malikov

Men nogiron bolalar uyiga bayram kunlari borib turaman. Bolalar she'rlar aytishadi, kitobchalar bilan mukofotlanishadi. Bir qator she'r aytishadimi, yuz qatormi farqi yo'q. Ba'zilari ertak aytib beraman deb „Bor ekan-da, yo'q ekan“dan nariga o'tmaydi. Shunga ham tarbiyachilari xursand. Sababi bu yerda xotirasi past, biron-bir a'zosi nogiron bo'lib qolgan bolalar davolanishadi. Ba'zi bolalar gilamga chordana qurib, ba'zilari yonboshlab oladi. Kursilarda o'tira olmaydi. Ba'zilari bolalar aravachasiga mixlangan.

Bu safar ham bayram kunlari yig'iladigan xonaga jam bo'ldik. Odatdagidek, bolalar o'rtaga chiqib, she'r, ertak aytar va kitoblar bilan taqdirlanardi. Oldingi qatordagi bolalar aravachasida o'tirgan kat-tagina qizaloq e'tiborimni tortdi. U har bir tengdoshi o'rtaga chiqqanda, hayajon bilan kuzatar, to'xtamay chapak chalardi. Kitob bilan mukofotlangan o'rtog'iga havasi kelardi. Uchrashuvimiz oxirlaganda birdan aravachada o'tirgan qiz o'rnidan turib ketdi. Yonimda o'tirgan bosh shifokor bir cho'chib tushdi. Tarbiyachilardan biri „voy“ deb yubordi. Qizcha ikki qadam oldinga yurdi-da, hech kim tushunmaydigan tilda chug'ur-chug'ur qildi. Keyin menga qaradi. Menda kitob qolmagan edi.

Bosh hamshiraga atalgan kitobni, o'zining iltimosiga ko'ra, qizchanning qo'liga tutqazdim. U kitobni quchoqlaganicha qaytib borib aravachasiga o'tirdi.

Mening hayajonim tadbir tugagandan keyin boshlandi. Bu qizcha shu yoshgacha aravachasidan turmagan va bir og'iz so'z aytmagan ekan. Bugungi bayram uni davolabdi. Yurib ketishiga, tili chiqishiga sabab bo'libdi. Bu uning orzusi emasmi?! Men beixtiyor: „Ey yaxshilar, bolalar orasida ko'proq bo'ling, sizlarning tashrifingiz ular uchun bir shifodir“, degim kelardi.

1. Hikoyaning muallifi kim? U qayerga borib turadi?
2. Nima uchun oldingi qatorda o'tirgan qiz muallifning e'tiborini tortdi?
3. Aravachada o'tirgan qiz nimadan ta'sirlanib o'rnidan turdi?
4. Nogiron bolalarning orzularini amalga oshirish uchun kattalar nima qilishi kerak ekan?

Barakalla, bo'tam

Farhod Musajon

I

Bir kuni Abdulazizning dadasi uch-to'rt atirgul ko'chati ko'tarib keldi:

– Qani, o'g'lim, qarashib yubor, gul ekamiz, – dedi.

– Xo'p bo'ladi, – dedi Abdulaziz.

Dadasi chuqurcha qazidi. Abdulaziz suv quyib turdi. Har bir chuqurchaga gul ko'chati o'tqazib, ustidan tuproq tortishdi.

Abdulaziz:

– Gul qachon ochiladi? – deb so'radi dadasidan.

– Parvarishga bog‘liq, o‘g‘lim, tagini tez-tez yumshatib, suv quyib tursang, ana o‘shanda ochiladi, – dedi dadasi.

– Bo‘pti, parvarish qilaman, – dedi Abdulaziz.

U tesha bilan gul ko‘chatining tagini yumshatib, tez-tez suv quyib turdi. Ko‘p o‘tmay, qip-qizil atirgul ochildi. Atirgul shunday chiroyli ediki, Abdulaziz qarab to‘ymasdi.

II

Yakshanba kuni devor-darmiyon¹ qo‘shnilari Fayozaning tug‘ilgan kuni edi.

Oila a‘zolari Abdulazizning Fayozaga qanday sovg‘a olib chiqishini maslahatlashdilar.

– Atirgulni olib chiqa qol, – dedi dadasi.

– Ho... – dedi Abdulaziz, – hali men Fayozaga uchun shuncha ovora bo‘lib gulni ochiltirgan ekanman-da. Kerak emas!

¹ **Devor-darmiyon** – devori bir yon qo‘shni.

– Men yolgʻiz oʻzing uchun gul oʻstirganingni bilmagan ekanman. Baribir uch-toʻrt kundan keyin soʻlib, barglari toʻkilib ketadi, – dedi dadasi ranjigan ovozda.

III

Dadasining gapidan toʻgʻri xulosa chiqargan Abdulaziz gulni shartta qaychida qirqdi-da, qoʻshni-sinikiga yoʻl oldi. Fayozga gulni koʻrib judayam quvonib ketdi. Guldonga solib stolning oʻrtasiga qoʻydi. Bir uy bola oʻtirgan ekan, hammasining gulga havasi keldi.

Shu payt uyga Fayozaning bobosi Ergash ota kirib keldi. Gulni koʻrib:

– Bu gulni kim oʻstirdi? – dedi.

– Gulni men oʻstirdim, – bu gap ogʻzidan qanday chiqib ketganini Abdulaziz sezmay qoldi. – Hali gʻunchasi koʻp. Mana koʻrasizlar, ochilganda Feruzaga ham, Muslimaga ham beraman!

Bobo jilmayib, uning yelkasiga qoqqi.

– Barakalla, boʻtam. Niyating birovlarining koʻnglini olish ekan. Demak, sendan haqiqiy bogʻbon chiqadi.

1. Oila aʼzolari nima haqida suhbat qilishdi?
2. Siz oʻrtogʻingizga nima sovgʻa qilgansiz?

Birinchi qism mazmunini soʻzlab bering.

Jigarlarga tilaklarim

Maqsud Shayxzoda

Yillar sizni kutadi,
Siz yillarni kutasiz!
Bir, ikki, uch deguncha
O‘smirlikka yetasiz...

Ishlaringiz „besh“ bo‘lsin!
Quvonch sizga esh bo‘lsin!
Hoy, bolalar, bolalar,
Chamandagi lolalar.

Harflarni tanibsiz,
O‘qiyapsiz yanglishsiz.
Ammo biling, jigarlar,
Juda kam bu hunarlar...

Yana ko‘proq bilmoqqa,
Ko‘proq bilim olmoqqa,
Ishni egallamoqqa,
Dunyodan „sir“ olmoqqa,

Tarbiyali, gapi rost,
Vijdoni sof, beg‘araz
Bo‘lmoqqa siz intiling!
Vazifangiz – shu, biling!

1. Shoir bolalarni nimaga chaqiryapti? Shu o‘rinni she‘rdan topib o‘qing.
2. She‘rdan siz nimalarni bilib oldingiz?
3. She‘rni ifodali o‘qing.

Ilmga kon,
Mazmunga makon,
So‘zi serhikmat,
Bizga do‘st-ulfat,
O‘rgatar odob,
Bu nima, Ozod?

Bo‘lim yuzasidan takrorlash

1. Bo‘limda berilgan Abdurahmon Akbarning „Omonning orzusi“ she‘rini yod aytib bering.
2. Bo‘limdan siz nimalarni bilib oldingiz?
3. Orzungiz nima? Unga erishish uchun nimalar qilish kerak?
4. Bo‘limdagi Maqsud Shayxzodaning „Jigarlarga tilaklarim“ she‘rida yoshlarni bilim olishga chaqirgan o‘rnini ifodali o‘qib bering.
5. „Koinotga sayohat“ ertagidagi to‘rt og‘a-ini botirlar nomini daftaringizga yozing. Imlosini bilib oling.
6. Topishmoqning javobini toping.

Jilovi yerda,
O‘zi osmonda.

(kosmik kema)

7. Bo‘limga mos maqol ayting.

Zehni o'tkir bola

Mirkarim Osim

|

Xorazmlik Abu Nasr ibn Iroq donishmand, olimlar bilan suhbatlashishdan zavqlanadigan odam edi. Unga shahar tashqarisida turadigan zehni o'tkir bir yetim bolaning ta'rifini aytishibdi. Abu Nasr uni ko'rishni istab qolibdi.

Bir kuni Abu Nasr xonasida kitob mutolaa qilib o'tirgan ekan. Xizmatkori u ko'rishni istagan yetim bolani boshlab kelibdi.

— Assalomu alaykum, — debdi bola qo'l qovushtirib.

— Va alaykum assalom! Kel, beriroq kelib o'tir, — debdi uy egasi.

Uy egasi bo'z chopon kiygan, peshanasi keng, qirraburun, ko'zlari o'tkir bolaga diqqat bilan qarabdi. So'ngra ismini, necha yoshda ekanligini so'rabdi.

Bola ismi Muhammad ekanligini, o'n yoshga kirganligini aytibdi. Uy egasi uni imtihon qilib, savodxon ekanligini aniqlabdi.

– Zehning o'tkir ekan. Istasang, seni o'zimga shogird qilib olay, – debdi.

1. Yetim bolaning Abu Nasr uyiga kelishini so'zlang.
2. Bolaning tashqi ko'rinishini ayting.
3. Abu Nasr bola bilan nima haqida suhbatlashdi?

II

– Biz kambag'al odamlarmiz. O'qish haqini to'lay olmaymiz. Onam bilan tirikchiligimiz zo'rg'a o'tadi. Men cho'lga qatnab, shaharga saksovul, cho'ldagi har xil giyoh o'tlar va ularning urug'ini olib kelib sotaman, – debdi.

Uy egasi bolaning javobini eshitib, shunday debdi:

– Sendan haq olib boyib ketarmidim. Bepul o'qitaman. Seni voyaga yetkazaman. Qorningni to'ydirib, ust-boshingga qarab turaman. Sen yaxshi o'qisang, shuning o'zi kifoya. Ertaga shahardagi hovlimga onang bilan birga kel, gaplashib olurman.

Muhammad quvonib o'rnidan turibdi. Onasini xursand qilish uchun uyiga yuguribdi.

Onasi Abu Nasrdek mo'tabar zotga bolasini jon deb topshiribdi. Shu kundan boshlab Muhammad ibn Ahmad va uning onasi muhtojlikdan qutulibdilar.

Ibn Iroq Muhammadga hisob va handasa¹dan, yosh olim Abu Sahl arab tili hamda tibbiyotdan dars bera boshlabdi.

¹ **Handasa** – geometriya.

III

Ba'zida Muhammad bolaligiga borib, bo'sh vaqtlarida o'zi tengi bolalar bilan birga cho'lga chiqib o'ynab kelar ekan. Bir kuni Abu Nasr Muhammadning bir dasta o't-o'lan ko'tarib kelayotganini ko'rib qolibdi.

Undan giyohlarning nomini so'rabdi. Shunda Muhammad:

– Bu – olabo'ta. Yunoncha „ram-ram“. Bunisi – za'far. Yunoncha „anixus“, – debdi.

Muhammad bolaligidan boshlab turli giyohlar va ularning xosiyatlarini bilishga qiziqar ekan. Shuning uchun Muhammad ibn Ahmad „Abu Rayhon“ laqabini olgan ekan.

1. Nima sabab bo'lib Muhammad ibn Ahmad va onasi muhtojlikdan qutuladi?
2. Muhammadga kimlar dars berdi?
3. Muhammadga „Abu Rayhon“ laqabi nima uchun berilgan?

Ibn Sinoning shogirdlari

(Rivoyat)

Tabiblarning tabibi Ibn Sino kunlardan bir kuni qattiq og'rib, ko'rpa-to'shak qilib yotib qolibdi. Ibn Sinoning shogirdlari, eng yaqin do'st-birodarlari yig'ilibdi. Ular yaxshi so'z aytib, ulug' tabibning ko'nglini ko'tarishga harakat qilishibdi. Shogirdlari

ustozlarini dori-darmonlar bilan davolashga kirishib-dilar.

Ibn Sino do'st-birodarlariga rahmatlar aytib, shogirdlariga esa bunday debdi:

– Shogirdlarim, mening kunim bitgan ko'rinadir. Shu boisdan meni davolayman deb behuda harakat qilmanglar. Bordi-yu, kunim bitib, vafot etsam, yig'isig'i qilib o'tirmanglar. Faqat haqqimga duo qilib, onda-sonda qabrimni ziyorat qilsanglar bas. Va yana ustoz olamdan o'tdi, endi tabobat oqsaydi, deb ham qayg'urmanglar. O'rnimga besh zo'r tabibni qoldirib ketmoqdaman. Shu tabiblarning maslahatiga har doim amal qilinglar. Boshqalarni ham ularga da'vat etinglar, – debdi.

Shunda Ibn Sinoning shogirdlaridan biri:

– Ustoz, siz qoldirib ketayotgan tabiblar kimlar? – deb so'rabdi.

Ibn Sino:

– Men qoldirib ketayotgan zo'r tabiblarning biri – tozalik. Ikkinchisi – parhez. Uchinchisi – badantarbiya. Qolgan ikkisi mizoj kayfiyatidir. Doimo pokiza, ozoda bo'lishni unutmang. Ko'ringan ovqatni yeyavermaslik, apil-tapil ovqatlanmaslik, ovqatlanishda parhez me'yorini bilishlik lozim. Badan a'zolarini harakatsiz qoldirmaslik, mizojni unutmashlik, kayfiyatni yaxshi tutishga harakat qilish kerak. Mana shu aytganlarimga amal qilinsa, kasallanish u yoqda tursin, bevaqt o'lim ham orqaga chekinadi.

1. Ibn Sino shogirdlariga nimalar haqida soʻzladi?
2. Ibn Sino qoldirgan tabiblarni matndan toping va oʻqib bering.
3. Rivoyat sizda qanday taassurot qoldirdi?

Elim deb, yurtim deb yashagan inson

(Qisqartirib olindi)

Boʻriboy Ahmedov

I

Sohibqiron bobomiz Amir Temur 1336-yilning 9-aprelida Movarounnahrning koʻrkam shahri Shahrisabz (Kesh)ning Xoʻja Ilgʻor qishlogʻida tavallud topganlar. Amir Temurning otasi Taragʻay „Bola boshidan“ degan naqlga amal qilib, oʻgʻliga yoshligidan yaxshi taʼlim-tarbiya berdi.

Temurbek bilim olishni yetti yoshidan boshladi. Bu haqda uning oʻzi bunday deydi: „Yetti yoshga toʻlganimda Shahrisabzdagi madrasaga olib borishdi va qoʻlimga soʻzlar jadvalini berishdi“. U soʻzlarni qiynalmay oʻqiy boshladi. Chunki harflarni uyida oʻrgangan edi. 9 yoshga toʻlganda madrasadagi hamma bolalardan ustun boʻlib oldi.

II

Temurbek 12 yoshida bolalar bilan oʻynashni kamaytirdi. Taʼtil vaqtlarida otasi va boshqa kishilardan harbiy sanʼat hamda bahodirlik rasm-rusumlarini mukammal egalladi. 15 yoshga yetganida ot minib, ov qilishni sevib qoldi. Bu ishda katta mahoratga

erishdi. Xullas, Temurbek yaxshi o‘qib, ziyrak va jasur yigit bo‘lib o‘ydi, el-yurtga mehr qo‘ydi. Ammo uning yigitlik davri og‘ir kunlarga to‘g‘ri keldi.

1. Temurbek o‘zining bilim olishi haqida nima degan? Shuni o‘z so‘zingiz bilan aytib bering.
2. Yosh Temurbek ta‘til vaqtida nimalar bilan shug‘ullandi?

III

Qozonxon o‘ldirilgandan keyin – 1360-yilda mamlakatni mo‘g‘illar bosib oldi. Viloyat beklari mamlakatni himoya qilmadilar. Aksincha, ularning ko‘pchiligi yurtni tashlab qochdi. Qolganlari esa mo‘g‘illar oldiga borib, tiz cho‘kdi.

Mana shunday og‘ir kunlarda el-yurt yukini Temurbek yelkasiga oldi. U xalqni o‘z atrofiga to‘plab, mo‘g‘illarga qarshi kurash boshladi. Bu kurash o‘n yil davom etdi. O‘sha yillari Temurbek tog‘- Toshlarda, cho‘l-u biyobonlarda kun o‘tkazdi. Asirlikda 62 kun zindonda yotdi. Bir umr aziyat chekdi. Lekin eliga hamisha sodiq qoldi. El bilan birga bo‘ldi.

Oqibatda Temurbek va unga ergashgan amirlar mo‘g‘ullar ustidan g‘alaba qozondi. Bosqinchilar mamlakat hududidan quvib chiqarildi.

IV

Amir Temur elim deb, yurtim deb jonini fido qilgan, og‘ir-vazmin, mulohazali, buyuk shaxs bo‘lgan.

Tarixchi olim Ibn Arabshoh Sohibqiron bobomizni shunday ta'riflagan:

„Temur baland bo'yli, tik qomatli, keng peshanali kishi edi. G'oyatda kuchli, oq-qizil yuzli, qo'l-oyoqlari baquvvat edi. Yelkasi, barmoqlari yo'g'on, poychasi semiz, qaddi-qomati kelishgan edi. Sersoqol, qoshlari qalin, o'ng oyog'i bilan o'ng qo'li zaxmdor¹ va yo'g'on ovoqli edi. U yolg'onni yoqtirmaydigan, yutuqlardan shodlanib ketmaydigan odam edi. Qo'rqmas, shijoatli, botir va mard kishilarni yoqtirardi“.

Ulug' bobomiz hayotini, tarixini qunt bilan qancha o'rgansangiz, xalq nima, Vatan nima va farzandlik burchi nimaligini bilib olasiz.

¹ **Zaxmdor** – jarohatli.

Nima uchun el-yurt yukini Temurbek o'z yelkasiga oldi?

1. Amir Temurning ko'inishini og'zaki tasvirlang. Tasvirlashda kitobdagi rasmdan foydalaning.
2. O'qituvchi yordamida matn rejasini tuzing. Reja asosida matn mazmunini qayta hikoya qiling.

Sohibqiron Temur bobo

(Rivoyat)

Bir kuni Amir Tarag'ay Bahodir ko'p qo'ylarni o'g'li Temurbekka berib, Samarqand bozoriga jo'natdi.

U qo'ylarning hammasini ming oltinga sotib, pullarni beliga bog'lab sayr qilib yurar edi. O'sha yerda xushovoz bir qalandar odamlarga so'zlab turgan ekan. Uning qo'lida she'r bitilgan qog'oz bo'lib, u der edi:

– Shul yozuvning qadriga yetib, kim ming oltinga olsa, dunyoning oxiriga yetadi.

Temurbekning himmati jo'shib, ming oltinni qalandarga tutqazdi. U Temurbekka tikilib turdi-da, nasl-nasabini so'radi.

So'ng tayin qildi:

– Otang oldig'a borg'il. Buni otang oldida o'qi, borg'uncha ochma.

Temurbek qog'ozni keltirib, padari buzrukvoriga berdi. Ochib o'qidilar.

Unda: „Zulm bilan dunyoda nom qoldirib bo'lmaydi. Jamshid, Sulaymon, Iskandarlar o'tib ketdi. Navbat

senga ham yetishi tayin. Dunyoga keldingmi, yaxshilik bilan nom qoldir“, mazmunidagi ruboiy bor ekan.

Ruboiyning muallifi – o‘shal qalandar alloma, shoir Kamol Xo‘jandiy ekan. U zotni Temurbekning padari buzrukvori ko‘p hurmat qilar ekanlar.

– Barakallo, o‘g‘lim, oltinlarni ko‘p dono ishga sarf etibsan. Endi ming oltinga olg‘an ushbu hikmatga qat‘iy rioya qilmoq lozimdir, – debdi.

Padari buzrukvorining aytqonlarini Temurbek bosh ustida tutibdi.

1. Temurbekning qalandar bilan uchrashuv voqeasini so‘zlang.
2. Qalandar Temurga nimani tayinladi?
3. Kamol Xo‘jandiy ruboiyda nima deb yozgan ekan?
4. Padari buzrukvori¹ Temurbekka nima dedi?

*Agar bu ulug‘ zotni avliyo desak,
avliyolarning avliyosi, mutafakkir desak,
mutafakkirlarning mutafakkiri, shoir desak,
shoirlarning sultonidir.*

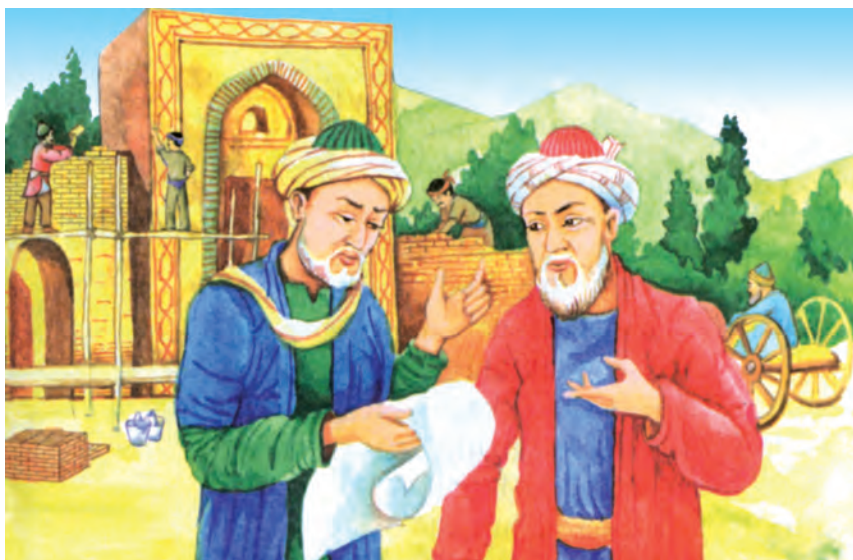
Donolarning donosi

Abduqodir Hayitmetov

|

Bobomiz Alisher Navoiy bolalik chog‘laridayoq hammaning e‘tiboriga tushganlar. Eng avvalo, odobli bo‘lganlar. Ko‘p kitob o‘qiganlar. Zehnlari o‘tkirlikidan

¹ **Padari buzrukvori** – ulug‘, hurmatga loyiq ota.

minglab misra gʻazallarni yod bilganlar. Kichiklikda yozgan sheʼrlariga ustozlari ham qoyil qolishgan. Ona tilini yaxshi bilganlar. Fors va arab tillarini puxta oʻrganganlar.

Alisher Navoiy birinchilardan boʻlib ona tilida „Xamsa“ (besh doston) yozdilar. Navoiyning koʻpgina goʻzal gʻazallari hamon qoʻshiq boʻlib yangramoqda.

Navoiy bobomizning talay misralari xalq maqollari, hikmatli soʻzlarga aylanib ketgan. Jumladan:

Tilga ixtiyorsiz –
Elga eʼtiborsiz.

Bu hikmatga eng avvalo oʻzlari amal qilganlar. Barcha asarlarida halollikka, mardlikka, yaxshilikka chaqirganlar. Hatto shohning vaziri boʻlganlarida ham xalq uchun koʻp yaxshi ishlar qilib, el mehriga tushganlar.

II

Shoir bobomiz, ayniqsa, ustozlarni ulugʻlaganlar: „Harf oʻrgatgan oʻqituvchingni hurmat qilib, haqqini uzmoqchi boʻlsang, xazinalardagi barcha oltinlar bilan ham uzolmaysan“, – deydilar.

Navoiy bobomiz asarlarini oʻqigan sari chuqur tushuna boramiz. Baʼzida esa oʻqib, uqishga qiynalamiz. Axir yozilganiga besh asrdan oshdi-da! Shuning uchun ustozning „Bilmaganni soʻrab oʻrgangan olim, ...“ degan nasihatlariga amal qilib, soʻrab-soʻrab oʻrganaveramiz.

Xullas, ul zotning ijodini daryoga oʻxshatamiz. Bu daryodan dunyo xalqlari bahramand boʻlmoqda. Shuning uchun ham Navoiy bobomizning nomlari butun dunyoga mashhur.

1. Birinchi xatboshida Alisher bobomiz haqida nima deyilgan?
2. Matndan Navoiyning til haqidagi hikmatini topib oʻqing. Maʼnosini tushuntiring.
3. Nima uchun xalqimiz Alisher Navoiy nomini mehr bilan tilga oladi? Javobingizni misollar bilan isbotlang.
4. Alisher Navoiy ustozlar haqida nima deganlar?
5. Bobomiz ijodidan kimlar bahramand boʻlmoqda?

Navoiyning do'sti

(Rivoyat)

Ulug' shoir Alisher Navoiyning Pahlavon Muhammad degan do'sti bor ekan. Shoir uni juda yaxshi ko'rar, o'ziga qadrdon, sirdosh deb bilar ekan. Kunlardan bir kuni Pahlavon Muhammad kichik bir gunohi tufayli Sulton Husaynning qattiq g'azabiga uchrabdi. Voqea bunday bo'libdi: Sulton Husayn g'azab otiga minib turgan bir paytda, Pahlavonning xato ish qilib qo'yganini yetkazishibdi. Husayn Boyqaro:

– Pahlavonning soqol-mo'ylovini qirib tashlanglar, so'ng kaltadum libos kiydirib, ko'cha-ko'yda sazoyi qilinglar, – deb buyruq beribdi. Pahlavonning bunday jazoga giriftor¹ bo'lganini Navoiyga aytishibdi. Navoiy agar bu jazo amalga oshirilsa, Pahlavon Muhammadning izzat-nafsi kamsitilib, bunga chidolmay o'lib qolishini anglabdi. Uni sharmandalikdan qutqazish uchun tezlikda Husayn Boyqaro oldiga boribdi:

– Sultoni Boyqarom, ma'lumingizki, men va Pahlavon Muhammad yoshligimizdan bir xil kiyinamiz, birga soqol-mo'ylov qo'yib, do'st-birodar bo'lib yuramiz. U boshqa kiyinib, men boshqa kiyib yursam, o'rtadagi ahillik buzilib, gapimiz tuzsiz, o'zimiz subutsiz bo'lib qolamiz. Buyursangiz, mening ham soqol-mo'ylovlarimni qirsinlar, menga ham xuddi

¹ **Giriftor** – duchor, yo'liqqan.

Pahlavon Muhammadga berilgandek kalta libos kiygizib, do'stim bilan birga ko'cha aylantirsinar, – debdi.

Navoiyning do'stiga bo'lgan sadoqatini, mehr-oqibatini ko'rgan Husayn Boyqaro g'azab otidan tushib, karam daryosi mavj olganini o'zi ham bilmay qolibdi-da:

– Pahlavonning gunohidan o'tdim, jazo qoldirilsin, – deb buyuribdi.

1. Husayn Boyqaro nima uchun Pahlavonni jazolashga buyruq beribdi?
2. Nima sababdan Navoiy Pahlavon Muhammadni jazodan qutqarish harakatiga tushibdi?

Alisher Navoiy o'ziga jazo so'rashining sababini ayting.

Zahiriddin Muhammad Bobur

Xayriddin Sulton

|

Andijon.

Umarshayx Mirzo saroyi.

Beklar, saroy amaldorlari, shariat peshvolari tizilib o'ttirishibdi. To'rdagi taxtda – Umarshayx Mirzo. Bugun chaqaloqqa ism qo'yish marosimi o'tkazilmoqda.

Umarshayx Mirzo mavlono Munirxojaga qarab:

– So'zingizga intizormiz, – dedi.

Munirxoja Marg‘iloniy o‘rnidan turib ta‘zim qildi va:

– Go‘dakka „Zahiriddin Muhammad“ deb nom bermoq lozim, – dedi.

– Ma‘qul. Xo‘p, ma‘qul! – dedi Umarshayx Mirzo.

II

Qutlug‘ Nigorxonimning xos xonasi.

Beshikda oydek bo‘lib, pahlavon go‘dak jilmayib yotibdi. Umarshayx Mirzo, Yunusxon va Eson Davlatbegim baxtiyor onani qutlab turadilar.

– Ko‘z tegmasin, bahodir o‘g‘lon tug‘ilibdur, – dedi Yunusxon. – Ismi ne bo‘ldi?

– Zahiriddin Muhammad, – dedi Umarshayx Mirzo.

– Qutlug‘ bo‘lsin, ulug‘larning ismi, – dedi Yunusxon kulimsirab.

– Nasib etsa, inshoolloh, yo‘lbarsdek bahodir bo‘lg‘usidir. Shunday ekan, „Bobur – yo‘lbars“ deb chaqirsak ham bo‘ladi.

Umarshayx Mirzo yalt etib unga qaradi va:

– Yo‘lbars?! Xonota, yo‘qsa, ismini „Zahiriddin Muhammad Bobur“ deb ataylik, – dedi hayajonlanib.

III

Yunusxon beshik ustidan bir hovuch tilla tanga sochdi. Kanizaklar talashib-tortishib terib olishdi.

Beshikdagi go‘dak guvranib-jilmayib qo‘yadi.

– Bahodir sarkarda bo‘lsin, – deb duo qildi bobosi.

- Olamgir podshoh bo‘lsin, – deb tilak qildi otasi.
- Nuridiydam olim bo‘lsin, – deb niyat qildi momosi.
- Bolaginam shoir bo‘lsin, – deb orzu qildi onasi.

1. O‘qigan matningiz kim haqida ekan?
2. Umarshayx Mirzo saroyidagi marosim haqida so‘zlang.
3. Bolaga nima uchun Bobur deb ism qo‘ydilar?
4. Bolaga yaqinlari qanday tilak bildirdilar?

Sayilda

Mirzo Karim

|

Andijonning janubiy qal‘asiga tutash Xokan viloyat ahli nog‘oralarning ovozidan erta uyg‘ondi. Bugun sayil bo‘lar ekan. Zahiriddin Muhammad Mirzo nomi tilga olinyapti. Shahzoda besh yoshga to‘lganmish. Aqli raso, zarbli emish...

Jarchi viloyat ahlini Xokan adirlariga chorlaydi.

Zahiriddin Muhammad erta tongdanoq bugungi sayilga tayyorgarlik ko‘rar, otalig‘i¹ Shayx Maziddindan o‘rgangan hunarlari: ot choptirish, qilich urishtirish va zarb² berish bo‘yicha ko‘rikdan o‘tishga shoshilardi. U to‘riq otga minib, otasiga o‘zining qudratini, ot choptirish mahoratini, yoshiga mos qilib yasalgan qilichini urishtirish va zarb berish tayyorgarligini ko‘rsatishga oshiqardi.

¹ **Otalig‘i** – tarbiyachisi.

² **Zarb** – kuch.

To'riqning sag'irlari yuvilgan, yollari taralgan, til-laqosh egar urilgan, zar kimxob yopilgan. Zahiriddin otalig'i yordamida tilla uzangiga oyog'ini qo'ydi-da, sakrab egarga qo'ndi. U tilla sopli qamchisini baland ko'tarib, havoda o'ynatdi. To'riq uchib ketdi...

II

Umarshayx Mirzo kaftlarini bir-biriga qattiq urdi. Karnay, surnay, nog'ora tovushlari shu zahoti tindi.

Zahiriddin Muhammad qilich yalang'ochlab, navkar bilan olisha ketdi. Ularning shiddatli olishuvlari qalqonni jaranglatar, har ikkisi epchillik bilan chap berishardi.

Zahiriddin qilichni zarb bilan urdi. Bu safar navkar Zahiriddin Muhammad zarbiga bardosh

berolmadi. U otdan qulab tushdi. Tomoshabinlar Zahiriddinga hamd-u sanolar o‘qishdi.

– Zarbini qarang-a, shohim! Aynan o‘zingizga o‘xshaydi. Jasorati misoli bobur¹dir, – deyishdi amirlar.

Zahiriddin Muhammad qiblagohi qarshisiga kelib, tiz cho‘kdi. Umarshayx Mirzo farzandining peshanasidan o‘pib, shunday dedi:

– Ota zarbini olibsan, balli, o‘g‘lim! Bobursan, Bobur...

Jarchi odamlarni qanday sayilga chorladi?

1. Zahiriddinning sayilda qatnashishdan maqsadi nima edi? Matndan shu parchani topib o‘qing.
2. Zahiriddin Muhammadning navkar bilan olishuvi haqida so‘zlang.
3. „Xalq og‘zaki ijodi“ bo‘limidan shu mavzuga mos maqol tanlang, mazmunini tushuntiring.

Minora

Safar Barnoyev

Buxoroda bo‘lganingda
Ko‘rganmisan, Gulnora?
Shaharning qoq o‘rtasida
Turar ulkan minora.

¹ **Bobur** – yo‘lbars.

Qancha yurtdan havas bilan
Kelishadi ko'rgani.
O'ymakorlik naqshlari
Diqqatingni tortadi.
Qaramoqchi bo'lsang unga –
Do'pping tushar boshingdan.
O'tib qolsang yonidan-chi,
Mehring tag'in ortadi.
Yo'lim tushsa, unga doim –
Ta'zim qilaman har gal.
U – bobomga mangulikka –
Toshdan qo'yilgan haykal.

She'ni ifodali o'qing.
Minoraning balandligi ifodalangan satrlarni topib
o'qing.

Hotamning toyi

Sa'diy Sheroziy

Hotamning tim qora, uchqur oti bor ekan. Otning uchqurligi oldida hatto shamol ham ortda qolar ekan. Kishnashi esa momaguldurakka o'xsharmish. Ana shu otning dong'i Rum podshosining qulog'iga yetibdi. Uning otga havasi ketib: „Uni Hotamdan so'rasam, menga berarmikan?“ – deb vazirlariga maslahat solibdi. Dono vazir: „Hotam saxiydir, u muruvvatli, Sizga otini bersa kerak. Agar bermasa,

uning shuhrati puch, yolg'on bo'lib chiqadi“, – debdi.

Podshoh bilimli, oqil bir odamga o'n kishini qo'shib, Hotamning uyiga yuboribdi. Ular Hotamning uyiga zo'rg'a yetib kelishibdi, chunki bu payt qattiq bo'ron boshlangan ekan.

Hotam mehmonlarni ochiq chehra bilan kutib olibdi. Ot so'yib, dasturxonga bor noz-ne'matlarini qo'yib, ularning dilini xushnud etibdi. Rum elidan kelgan mehmonlar ertasi kuni ertalab Hotamga podshoh uning otini so'rattirib yuborganini aytishibdi.

Hotam barmog'ini afsus bilan tishlab: „Ne uchun burunroq menga bu haqda aytmadingiz? Kecha kuchli bo'ron tufayli qo'raga borib qo'y yoki ot olib kelishning iloji bo'lmadi. Shuning uchun men ana shu uchqur otimni so'ygan edim.

Menimcha, muruvvat emasdi shu on,
Qarab tursam-u, yotsa och mehmon“, – debdi.

Mehmonlar ketar paytida Hotam ularga turli sovg'a-salomlar berib, xayr-xo'shlashibdi. Ular o'z Vataniga yetib borib, bo'lgan voqeani shohga aytib berishibdi. Shunda shoh: „Yasha, ofarin, zafar top“, – deb Hotamning saxiyligiga qoyil qolibdi.

1. Nima uchun Rum podshosi Hotamning uyiga odam yubordi?
2. Hotam mehmonlarni qanday kutib oldi?
3. Nima uchun shoh „Yasha, ofarin, zafar top“, deb Hotamga qoyil qoldi?
4. Asarda Hotamning qaysi jihati ko'rsatilgan?

Bo'lim yuzasidan takrorlash

1. Bo'limdagi qaysi asarlar sizga ko'proq yoqdi?
2. Mehnat haqida kimning qaysi asarini o'qidingiz?
Shu asardan misol keltirib fikringizni isbotlang.
3. Ustozlar haqidagi fikrlar qaysi asarda berilgan?
4. Alisher Navoiyning bolaligi haqida yozgan uy inshoingizni o'qib bering.
5. Qanday insonlar saxiy hisoblanadi? Bu haqda bo'limda qaysi asarni o'qidingiz?
6. Bo'limdan Amir Temur haqida nimalarni bilib oldingiz?
7. Bo'limga mos maqol va topishmoqlardan topib ayting.

KELDI BAHOR — GULBAHOR

Erta bahor

Dilfuza Kamoljonova

Yurtimizga gullarga burkanib bahor kirib keldi. Jonli tabiat uyqudan uyg'ondi. Quyoshning saxiy nurlaridan bahra olgan ona zamin yuziga aniqlik yugurdi.

Musavvir tabiat qo'liga nafis bo'yoqlarini oldi. Tog'-u qirlarni boychechag-u binafsha bilan, daraxtlarni kurtaklar bilan bezadi. Tol kurtaklari yorilib, undan bo'z momiq g'unchalar chiqdi. Bo'g'otda sap-sariq bo'lib osilib turgan sumalaklar quyosh shu'lasiga chidayolmay yosh to'kdi.

Bir zumda osmonni bulut qopladi. Yomg'ir yog'di. Ariqlarni suvga to'ldirdi.

Yomg'ir tindi. Feruza osmonda yana quyosh charaqladi. Olis osmonda turnalar karvoni ko'rindi. Tartib bilan safga tizilgan qushlar: — Bahor, bahor, — deya ko'klam qo'shig'ini kuylab keldilar.

1. Matnda bahor tabiatiga xos qanday o'zgarishlar tasvirlangan?
2. „...sumalaklar quyosh shu'lasiga chidayolmay yosh to'kdi“ gapining mazmunini tushuntirib bering.

Bahor yaqin

Zafar Diyor

O'tib ketdi qishning sovuq
Ham bo'ronli kunlari.
Ortda qoldi oy, yulduzsiz,
Tim qorong'i tunlari.

Endi quyosh ko'proq boqar,
Dalalarga, bog'larga.
Quchoq-quchoq yog'du sochar,
Adirlarga, tog'larga.

Bezanishar dala-qirlar,
Chechak taqar o'tloqlar.
Bahor yaqin, bahor yaqin,
Bahor yaqin, o'rtoqlar.

Ko'nglim yana tog'day o'sar,
Ko'rkam bahor kelganda.
Quvongayman dasta-dasta
Gul-chechaklar terganda...

1. She'rni ifodali o'qing.
2. Bahor yaqinlashib kelayotganida tabiatda qanday o'zgarishlar yuz beradi?
3. Siz bahorni sevasizmi? Nima ucnun?

She'rni yod oling.

Tabiat bilan suhbat

(Rivoyat)

Bo'ron dedi:

– Kuchda menga teng keladigani yo'q. Men qudratliman. Istasam, dov-daraxtni ildiz-pildizi bilan sug'urib tashlayman. Xohlasam, tog'ni tolqon qilaman. Istasam, bog'larni soyga uloqtiraman. Istasam, quyosh yuzini to'sib, daryolar o'zanini o'zgartira olaman. Ha, men ana shunday dahshatliman.

Jala dedi:

– Ey Bo'ron, sen menchalik emassan. Mana meni zo'r desa bo'ladi. Jahlim chiqib, qahrim qo'zib, bir quysam bormi, seni tinchitaman, yer yuzini suvga bostiraman. Hech kim, hatto sen ham qochishga joy topolmay qolasan.

Daryo dedi:

– E, namuncha maqtanasanlar. Ming maqtan-sanglar-da, bu dunyoda eng zo'ri menman. Sen, Bo'ronvoy, menga yo'liqqaningda o'z-o'zingdan tinchiysan.

Jalavoy, shuni unutmaginki, sen menga qo'shilganingdagina kuchlisan. Aks holda, seni zamin yutib yuboradi. Uning oldida hech narsa emassan.

Quyosh dedi:

– Nima deb vaqillayapsanlar o'zi? Mening haroratimga bardosh berolmay to'rt tomonga qochib ketasanlar-ku.

Daryo dedi:

– Bekorga tortishmaylik. Kelinglar, yaxshisi kim kuchliligini Odamdan so‘rab qo‘ya qolaylik.

Bo‘ron Odamga dedi:

– Dunyoda eng zo‘r kim? Menmi yoki Jala, Daryomi?

Odam dedi:

– Yo‘q. Dunyoda shunday bir kuch borki, u seni ham, Jalani va Daryoni ham jilovlab oladi va istagan ko‘yiga soladi.

Ey Quyosh, qudratlisan, lekin ko‘p katta ketma. Seni ham izmiga sola oladigan qudratli kuch bor.

– Xo‘sh, nima o‘zi o‘sha qudratli kuch? – deb baravariga so‘rashdi jahldan darg‘azab bo‘lgan Bo‘ron, Jala, Daryo va Quyosh.

Odam dedi:

– Bu qudratli kuch – Do‘stlik! Do‘stlik bor joyda senlar hech narsa emassanlar!

„Hadis ilmi saboqlari“ kitobidan

Matni rollarga bo‘lib o‘qing.

Boychechak

(Qo‘shiq)

G‘ayratiy

Bahordan berding darak,
Oson bo‘lmadi kutmak.
Senga talpingach yurak,
Sevgan gulim boychechak.

Naqarot:

Boychechak, boychechak,
Sevgan gulim boychechak.
Yerdan tortqilab quyosh,
Siynang uzra qo'ydi bosh.
Yasantirding tog'-u tosh,
Chiroyda sen oy chechak.

Naqarot:

Seni ko'rdim bog'larda,
Baxmal adir, tog'larda,
Yam-yashil o'tloqlarda,
Sen husnga boy chechak.

Boshlab kelding bahorni,
Toza kumush nahorni.
Olibsan ixtiyorni,
Seplaringni yoy chechak.

Boychechak qanday gul ekan? U qayerda o'sadi?

1. She'ni ifodali o'qishni mashq qiling.
2. Qo'shiqni yod oling,

Yerda asta unadi,
Ilk bahorda kuladi.

(Boychechak)

Bayramingiz muborak

Yusuf Shomansur

Sakkizinchi mart bugun,
Quvonchlarim bir jahon.
Bayramingiz muborak,
Aziz ona – onajon!

So‘zlari bol, durdona,
Mehnatda eng mardona,
Olam ichra yagona,
Sizsiz, ey aziz ona!..

Bizni yuvgan, to‘ydirgan,
Quvontirgan, kuldirgan,
Elga mehr qo‘ydirgan,
Onajonlar bo‘ladi.

Shuning uchun mehribon,
Onalarni ardoqlang.
A‘lo o‘qib doimo,
Ona hurmatin oqlang.

1. She‘r nima haqida yozilgan?
2. Bahorda yana qanday bayramlar nishonlanadi?

She‘rni yod oling.

Quyuncha

(Hikoya)

Nosir Fozilov

Bektosh bilan Hoshim maktabdan qaytishdi. Ular dalada ishlayotgan bobolariga ovqat olib boradigan bo‘lishdi.

Hamma yoqda bahor. Jonivorlar yer betiga oʻrmayotgan payt. Traktorlar gurullab atrofni larzaga solyapti.

Bolalar atrofni tomosha qilishar edi. Shudgordagi zogʻcha galalariga kesak otib uchirishar edi. Bektosh otgan kesak shudgor chekkasidagi qalin butazorga borib tushdi. Uning ichidan bir kichkina quyoncha hurkib sakrab chiqdi. Bolalar qiyqirishib quyonchaga otilishdi. Bechora quyoncha shoshganidan haydalgan yerga qarab qochdi. Bektosh uch-toʻrt hatlashdayoq quyonchaga yetib, uni bagʻriga bosib oldi.

– Vuy, kichkinaligini, – dedi Hoshim.

Ular tutgan oʻljalaridan xursand boʻlib, qoʻsh boshiga borishdi. Bektosh olib kelgan ovqatni bobosiga bermasdanoq, tutib olgan quyonchasini koʻrsatib, maqtandi:

– Mana, bobo, koʻring.

Bobosi quyonchani qoʻliga oldi va asta-asta siladi:

– Voy bechora-ey, yaqinda tugʻilgan ekan! Uyasini traktor buzibdi-da. Bechoraning onasi izlab yurgandir, – dedi. Keyin nabiralariga qaradi.

Boboning soʻzidan hayron boʻlgan Hoshim bilan Bektosh bir-biriga qarashdi...

Bektosh biroz oʻylab turdi-da, bobosidan quyonchani olib, orqasiga burildi. Unga Hoshim ham ergashdi...

1. Bektosh quyonchani qanday tutib oldi?
2. Bobo quyoncha haqida nimalar dedi?

1. Hikoyadan bahor manzarasi tasvirlangan o'rinni toping va o'qing.
2. Hikoyani davom ettiring.

Varrak

Yo'ldosh Shamsharov

Bahor. Adirlarda g'ir-g'ir shabada esadi. Adirlar bolalar bilan gavjum bo'lib ketadi. Osmonda varraklar shox tashlab uchadi.

Rashid goh u bolaga, goh bu bolaga:

– Ipidan birpas ushlab turay, – deb yalinadi.

– Nari qoch! Oyoq ostida o'ralashaverma. Uyinga jo'na!

Daroz laqabli bola esa:

– Puling bormi? Bor, pul olib chiq oyingdan, – deb Rashidga tirjaydi.

– Uyalmaysanmi, kichkina bolani aldagani? – dedi Sobir.

– Pul olib chiqsa, varrak uniki bo'ladi. Tekinga mushuk oftobga chiqmaydi. Oyisi tikuvchi, puli ko'p.

– Odam emassan-da, – Sobir shunday deb teskari o'girilib ketdi.

Rashidning xo'rliqi keldi. Yig'lamsirab uyga qaytdi. Oyisi uyda ish tikardi, bezovta qilgisi kelmadi. Arz-dodini akasiga aytdi.

– Menga ham varrak yasab bering. Anavi Daroz bolaning varragidan chiroyli bo'lsin.

Akasi uydagi savacho'plardan olib, o'tkir pichog'i

bilan o'rtasidan yordi, silliq qilib yo'ndi. Dokani yerga yoyib, savacho'plarni sirachlab yopishtirdi. Oyisi qiyqimlarning har xilini ulab, dum qilib berdi. Boshining ikki yog'ida shoxchaga o'xshab chiqib turgan savacho'plarga qizil shoyidan quloq yopishtirishdi.

– Oyi, mashina ipingizni berasizmi? – so'radi Rashid.

Oyisi bosh chayqab jilmaydi-da:

– Burgutday qanotini kerib turishini qaranglar. Mana buni varrak desa bo'ladi! – deb yubordi.

Rashidning „burguti“ balandlab, asta tebranib uchardi. Shoxidagi qizil kokillari pirpirardi, uzun dumi u yoqdan bu yoqqa tebranar edi. Rashid „iching kuysin“ deganday, Darozga qarab-qarab qo'yardi.

Rashidning varragi osmonga ko'tarilishi bilan bolalar yugurib kelishdi. Varrakni birga uchirdilar. Hamma bolalar xursand. Daroz-chi?

Kech kirib, qorong'i tusha boshlaganda, bolalar birin-ketin varraklarni tushira boshladilar. Bugun bolalar Darozga emas, Rashidga ergashdilar.

Rashid uchun eng quvonchlisi shu bo'ldiki, Bolalar tashkiloti tomonidan 26-mart kuni poytaxtimizda „Varraklar bayrami“ Respublika ko'rik-tanlovi o'tkazildi. Rashid varragi bilan tanlovda qatnashdi. Uning varragi tanlovda birinchi o'ringa loyiq topildi.

1. Varrakning nimalardan yasalganini gapirib bering.
2. Nima uchun bolalar Rashidga ergashdilar?
3. Daroz bolaga qanday baho berasiz?
4. Rashid nimadan quvondi?

Hikoyaning mazmuniga mos rasm chizing.
Chizgan rasmingizni og'zaki tasvirlab berishga tayyorlaning.

Katta varaq, dumi taroq,
Akasining ismi quroq. (Varrak)

Qaldirg'och

Sulton Jabbor

Qaldirg'ochim, o'zingmi
Boshlab kelgan bahorni?
Shu sabab hamma senga
Mehr bilan boqarmi?

Go'yo so'ylab xushxabar
To'lib-toshib sayraysan.
Shu uchunmi ayvonda
Bola ochib yayraysan?

Yo rizq izlab olisdan
Biz tomonga yeldingmi?
Yoki yaxshi odamlar
Mehri tortib keldingmi?

Ne bo'lsa ham, qaldirg'och,
Yo'qlabsanki ataylab.
Seni siylab asraymiz
Uyimizda avaylab.

1. She'ni ifodali o'qing.
2. She'rda qaldirg'och haqida nimalar deyilgan?
3. Qaldirg'ochni ko'rganmisiz? Belgilarini ayting.

Ayvonimga in qurdi
Ayri dumli zo'r me'mor.
Kuzda uchib janubga
Qaytib kelar har bahor.

(Qaldirg'och)

Navro‘z – bahor bayrami

Muzayyana Alaviya

Ikki daryo – Amudaryo va Sirdaryo oralig‘ida joylashgan diyorumizning eng qadimiy bayramlaridan biri – Navro‘zdir.

Qadimdan dehqonchilik ishlarining boshlanishini bahorning yigirma birinchi martidan hisoblaganlar. Bu bayram Navro‘z, ya‘ni Yangi kun deb atalgan.

Yurtimizda Navro‘z bayramini har yili katta tay-yorgarlik bilan kutib olishadi. Bu bayram elimizning eng yaxshi udumlaridan bo‘lib qolgan.

Dehqonlar Navro‘zda dalada yer hayday boshlaydi. Navro‘zgacha ko‘chalar tozalanib, ariqlar qa-

ziladi. Hamma yoq supirib-sidiriladi. Navro‘z kirar kuni moy, qaymoq, jizza solib kulcha, lochiralar pishiriladi. Yalpiz, ismaloq kabi ko‘katlardan som-salar yopiladi.

Navro‘z kuni yoshlar yalpiz, binafshalar olib kek-salarni ko‘rgani borishadi.

Qariyalar: „Esonlig-u omonlik, hech ko‘rmaylik yomonlik, yangi oy-u yillarga o‘ynab-kulib yetaylik“, – deb tilak bildirishadi.

Hamma dala, bog‘-rog‘larga chiqib, o‘yin-kulgi qilib dam oladi. Navro‘z bayrami oliy o‘quv yurtlari, maktab, litsey va kasb-hunar kollejlari, korxonalar va tashkilotlarda keng nishonlanadi. Mahallalarda dosh-qozonlarda sumalak tayyorlanadi.

1. Navro‘z qachon nishonlanadi?
2. Navro‘z kunlari dehqonlar nima qilganlar, yoshlar-chi?
3. Siz Navro‘z bayramini qanday o‘tkazdingiz?

Bir yil tut ekan kishi
Yuz yil gavhar teradi.

Yurtim kamoli

Rauf Tolib

Shamol tegdi ko‘ksiga
Buyuk ona xalqimni.
Baxt keltirdi istiqlol,
Tanidi o‘z haqini.

Barcha udum, an'ana,
Qaytdi yana elimga.
Navro'z qildi tantana,
Hurmat ortdi tilimga.

Humo qushi misoli
Qo'ndi boshga iqboli.
Adolatning timsoli
Istiqlol – yurt kamoli.

She'rni yod oling.

Daraxtlarni oqlaganda

Yusuf Shomansur

Dam olish kun bolalar
Cho'tka ushlab barobar,
Ishlashdi katta yo'lda,
Daraxtzorda, o'ng-so'lda.

Qoldirmay hech daraxtni
Ohak bilan oqlashdi.
O'quvchilik burchini
Bu safar ham oqlashdi.

Daraxtlar turar qator
Oq shim kiyib olgandek.
Barglar ham beixtiyor
Quvnoq chapak chalgandek.

Qurt-qumursqa, hasharot
Kovak qilolmas endi.
Xursand bo'lib har daraxt
Boshin egib silkindi.

1. Bolalar daraxtlarni nima maqsadda oqladilar?
2. She'rdagi daraxtlarning oqlangan qismi nimaga o'xshatilgan?

„Oqlashdi“ so'zi qatnashgan to'rtlikni o'qing. „Oqlashdi“ so'zining ma'nolarini tushuntiring.

Lola

Ilyos Muslim

Bahor keldi elimizga,
Ko'm-ko'k bo'ldi bog', dala.
Sevinch to'lib dilimizga,
Terib keldik gul-lola.

Qanday rohat bahor chog'i!
Tabiat ham o'zgacha.
Vatanimning chaman-bog'i
Yam-yashildir kuzgacha.

Go'zal bahor kunlarida
Sayr etib qaytamiz.
U haqda qish tunlarida
Doim eslab o'tamiz!

Bahor keldi elimizga,
Yashil to'n kiydi dala.
Shodlik to'ldi dilimizga,
Terib keldik biz lola.

1. She'rdagi bahor faslining qaysi davri tasvirlangan?
2. Siz lola sayliga borganmisiz?

Erta bahor qirmizginam,
Tog'ga yoydi qizil gilam.

(Lola)

Go'zalning gullari gultuvakda gulladi.

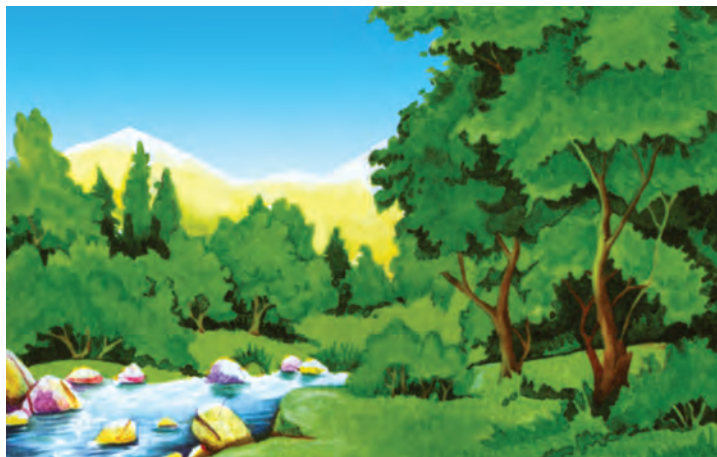
Bo'lim yuzasidan takrorlash

I. Savol va topshiriqlar:

1. Bo'limdagi qaysi asarlarda bahor manzarasi tasvirlangan?
2. Jonivorlar hayoti haqida nimalarni bilib oldingiz?
3. Onajonlarimiz haqida kimning qaysi she'rini o'qidingiz? Yoddan aytib bering.
4. Daroz bola qaysi asarda ishtirok etgan? Unga baho bering.
5. Bahor kelishi bilan dala va bog'larda qanday o'zgarishlar bo'ladi? O'qiganlaringizdan foydalanib javob bering.

TABIATNI SEVING VA ASRANG

Ona tabiat

Toshpo'lat Xolmatov

Yoz der:

— Suvim beg'ubor,
Suz baliq misol!

Kuz der:

— Mevam, bolim bor,
Bari senga, ol!

Qish der:

— Kumush qorim bor!
Qorbobo yasang!

Bahor der:

— Gulim ko'rkam,
Guldasta yasang!

Demak, ona tabiat
Bizni der har vaqt.

1. She'rni ichda (ovoqsiz) o'qing.
2. She'rni rollarga bo'lib o'qing.
3. Yil, kun, turli fasllarda tabiatni go'zallashtirish uchun siz qanday ishlar qilasiz?
4. She'rni yod oling.

Yersevarni – el sevar

Malik Murodov

Tabiatning ajoyib tuhfası – ona Yerimizdir. Yer jamiki boylıklarning, ne'matlarning onasi hisoblanadi.

Tabiatni sevish, uni asrash, yon-atrofni ko'ka-lamzorlashtirish, bog'-rog'larga aylantirish ham ona Yerni sevish demakdir.

Nima uchun ona Yer deymiz?

Shuning uchunki, dunyoga keliboq uning nafasi bilan nafas olasiz. Birinchi qadamni uning bag'rida qo'yasiz. U sizni kiyintiradi, to'ydiradi, ardoqlaydi... Ona qo'ynida qanday yayrab-yashnasangiz, zamin taftida ham o'shanday unib-o'sasiz, voyaga yetasiz. Onangiz sut, otangiz tuz bersa, ona Yer non beradi, obihayot beradi... Shuning uchun ham u eng mo'tabar inson – ona nomi bilan bog'lab aytiladi.

1. Tabiatning bizga qilgan tuhfası nima? Tabiatni sevish deganda nimani tushunasiz?
2. Nima uchun ona Yer deymiz? Javobini matndan topib o'qing va o'qiganingizni yod oling.

Suhbat

(Ertak)

Yayra Sa'dullayeva

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, hovuz bo'yida Tol bilan Majnuntol o'sgan ekan. Ular nihollikdan birga o'sgan, biri hovuzchani u betida bo'lsa, biri bu betida turib qo'shnichilik qilisharkan. O'tgan-ketganlar ularning qaddi-bastiga suqlanib-suqlanib qarasharkan, taglarida maza qilib dam olib ketisharkan.

– O'rtoq, o'rtoq, – debdi Tol Majnuntolga kunlardan bir kun, – seni qachondan beri bilaman. Nega doim boshingni egib turasan, qaddingni sira rostimaysan? Ko'pincha parishon ko'rinasan.

– Yo'g'-e, o'rtoqjon, sen o'ylaganchalik parishon emasman. Boshim egikligi odamlarga bo'lgan muhabbatimdan. Ularni hurmat qilganimdan oldilarida boshimni egib turaman. Ayniqsa, barvaqt turib o'ysiga yordam bergan o'g'il-qizlarni, maktabga ketayotgan o'quvchilarni ko'rsam, xursand bo'laman. Boshim egikligi – yaxshilarga ta'zimim.

– Nega unda kechasi boshingni ko'tarmaysan?

– Tunlari men yog'du sochgan yulduzlarga salom beraman. Tun hamrohi – Oymomani qutlayman. Meni ko'rib kishilar orom olsin, ko'ngli tinchlansin, deyman. Aytmoqchi, nega sen menga o'xshab bosh egmaysan, nuqul tepaga, yonveringga qarab o'sasan?

– Men ham odamlarning kuniga yaray, deyman.
Novdalarim yetilgach, uni kesib oladilar.

– Tanang zirqiramaydimi?

– Yo‘g‘e, aksincha, bahra olaman. Yangi qa-
notlar chiqaraman. Poyalarim kimningdir tokini ko‘-
taradi. Kishilar kuniga yarash – mening baxtim.

Ikkala o‘rtoq kishilar uchun xizmat qilishlaridan
g‘oyat mamnun edilar.

1. Suhbatdan Majnuntol va Tol haqida nimalarni bilib
oldingiz?

2. Ikkala o‘rtoq nimadan mamnun edi?

Ertakni rollarga bo‘lib o‘qishga tayyorlaning (Tol va
Majnuntolning gaplarini aniqlang).

Non haqida

Tolib Yo‘ldoshev

Non haqida o‘ylasam,
O‘yim tamom bo‘lmaydi.
Siz ham o‘ylang, bolalar,
Lekin yomon bo‘lmaydi.

Oqmi, qora, non bo‘lsin,
Mayli, eski, qotgani.
Vaqti kelsa topilmas,
Uning yerda yotgani.

Keksa-yu yosh shu non deb,
Ter to‘kishar, o‘ylasak.

Kim nima der, biz uni
E'zozlamay, o'ynasak?!

Uning har ushog'i ham
Non, hech to'kib-sochmaylik.
Non – tiriklik, non – hayot,
Tuganmas baxt va boylik!

1. Shoir she'rdagi bolalarga nima deb murojaat qilyapti?
2. Bobolar non haqida nima deganlar?
3. Siz nonga qanday munosabatda bo'lasiz?

Tog'orada shishadi,
Tandirda u pishadi. (uon)

Soy suvi haqida ertak

Zohir A'lam

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, qadim zamonda bir dehqon bo'lgan ekan. U bola-chaqasi bilan tog'ning etagiga kelib joylashibdi. Tog'ning usti daraxtzor ekan, yonidagi soydan sharqirab suv oqar ekan.

Dehqon darrov to'rt tanobcha yerni haydabdi, soydan suv olib sug'orib, ekin ekibdi. Keyin esa tog'dagi daraxtlarni kesib, uy quribdi. Hovli teva-ragini chetan¹ devor bilan o'rab olibdi. Daraxtlarning ancha-munchasini bozorda pullabdi. Shu orada bir yil o'tibdi.

¹ **Chetan** – bu yerda: tut, tol novdalaridan to'qib yasalgan devor.

Kelasi bahorda dehqon ekin ekib, sug'ormoqchi bo'lgan ekan, qarasa, soyda suv yo'q emish. Dehqon soyga:

– Soy, menga suv ber. Ekinimni sug'oray, – debdi.

– Men suvni senga qayerdan olib beraman? Yaxshisi, qordan so'ra, – javob qilibdi soy.

Dehqon qorning oldiga boribdi.

– Ey, qor! – debdi. – Sen soyga suv ber. Men ekinimni sug'oray.

Bu gapni eshitib, qorning achchig'i kelibdi va:

– Men bu yil me'yorida yog'dim. Lekin namni ushlab turadigan daraxtlarni o'zing kesib ketding. Daraxt bo'lmasa, qishda yog'gan qor bahorda erib, oqib ketadi. Soyga suv kelmaganiga o'zing aybdorsan, – debdi. Dehqon o'ylab turib, qorning gapi rostligiga ishonch hosil qilibdi. Bir talay ko'chat keltirib, tog'ga ekib tashlabdi. Ular tez o'sib, katta-katta daraxtlarga aylanibdi.

Shundan keyin soydan yoz bo'yi suv oqadigan bo'libdi. Dehqon esa xohlagan paytda ekinini sug'orib, bola-chaqasi bilan yaxshi hayot kechiribdi.

1. Nima uchun soyning suvi qurib qolibdi?
2. Dehqon nimalardan suv so'rabdi?
3. Dehqon soyga qanday qilib suv keltirdi?
4. Yozuvchi ertak orqali nima demoqchi?

Xato qilmoq bordir,
Tuzatmaslik ordir.

Bog'im

Habib Rahmat

Dunyoni bog' etishni
Orzu qilar odamlar.
Daraxt ekish sirlarin
O'rgatdilar dadamlar.

O'yib bir gaz chuqurcha
Nihol ekdim avaylab,
Parvarish qildim dildan
Unga mehrimni boylab.

Ko'kka cho'zib qomatin
Quloch yozar shoxlari.
O'sishidan zavqlanib
Yana mehr boyladim.

Chaman bo'lib ko'rindi
Har bir daraxt,
Har bir shox.
Ko'ring qanday chiroyli
O'zim bunyod qilgan bog'.

1. She'rdagi qaysi fasl tasvirlangan?
2. She'rdagi nima haqida gap boradi?
3. Dadasi bolasiga nimani o'rgatdi? Shu o'rinni topib o'qing.
4. Bola nimadan xursand?

GO‘ZAL FAZILAT – INSON HUSNI

Onani rozi qilish haqida

Bir kishi Rasulullohdan: „Men yaxshiligimni kimga qilsam bo‘ladi?“ deb so‘rabdi. „Onangga“, debdilar Rasululloh. U kishi shu savolni uch marta qaytaribdi. Rasululloh „Onangga“, deyaveribdilar. To‘rtinchi marotaba so‘rabdi. Shunda: „Otagga va yaqin bo‘lgan qarindoshlaringga!“ debdilar Rasululloh.

„Hadis“dan

1. Bu hadisdan qanday xulosa chiqardingiz?
2. Siz yana qanday hadislarni bilasiz?

Ota-onani hurmatlash haqida

Aql bilan ish tutgan farzand ota-onani izzat va hurmatlashi lozimdir. Chunki ular farzand uchun o‘limga ham tayyor turadilar. Ota-onaning ishi farzandni parvarish qilish va yaxshilikni o‘rgatishdir.

Farzand aqlli va dono bo'lsa, ota-onaning mehr-muhabbatini ado etadi. Agar farzand ota-onaning ko'nglini sal bo'lsa-da ranjitsa, ularning qalbini azoblaga bo'ladi.

Ko'rdingki, ota-ona seni jon-dili bilan parvarishlab voyaga yetkazdi. Agar sen ularga nisbatan xato ish qilsang, sen hech yaxshilikka sazovor emassan. Chunki har kishi ota-onaning yaxshiligini bilmasa, bironing yaxshiligiga baho berolmaydi.

„Qobusnoma“dan

1. Farzandning ota-ona oldidagi vazifasi nimalardan iborat?
2. Siz ota-onani hurmatlash deganda nimani tushunasiz?

Matndan ota-onaning farzandga mehri ifodalangan o'rinni toping va o'qing.

Bobur va Humoyun

Pirimqul Qodirov

Bobur dovyurak, epchil, kuchli, o'ta idrokli inson bo'lgan. U ona yurti Andijonni, oilasini qadrlagan, farzandlarini sevgan. Farzandi uchun o'z jonini berishga tayyor turgan otadir.

Bir kuni Humoyun betob bo'lib qoldi. U tuni bo'yi alahlab, behush yotdi.

Saroy tabiblari bu og'ir dardga hech bir davo topolmadilar. Humoyunning onasi Mohimbegim yum-yum yig'laydi. Bobur o'rtanadi. Og'ir paytlarda Boburdan yordam olishga o'rgangan odamlar hozir

ham biron chora topishni undan kutadilar. Lekin hozir Boburning o'zi ham chorasizlikdan qiynalardi.

Bobur o'ziga umid bilan qarab turgan odamlarning orasidan o'tib, Humoyunning to'shagi yoniga keldi.

– Humoyun, jigarbandim. Sening shu og'ir dardingni xudo sendan olib menga bersin...

Gulbadanbegimning yozishicha, o'sha kuniyoq Humoyunning ahvoli yaxshilana boshlabdi. Boburning esa mazasi qochib, yotib qolibdi.

1. Birinchi xatboshidan nimani tushundingiz?
2. Nima sababdan Mohimbegim yig'laydi? Bobur o'rtanadi?
3. Saroy amaldorlari, odamlar Boburdan nimani kutdilar?
4. Nima sababdan Boburning mazasi qochib, yotib qoldi?

Ota-ona duosi

Safo Ochil

Olmasam gar ko'nglim to'lmas,
Ota-onam duosini.

Olmasam gar yo'lim bo'lmas,
Ota-onam duosini.

Qayda bo'lmay yodlagayman,
Mehrini asrab saqlagayman.
Axir, qanday oqlagayman,
Ota-onam duosini.

Umrini bo'yi g'amin yerman,
So'zin durga alishtirmam.
Siyim-u zardan¹ ortiq derman
Ota-onam duosini.

She'ni yod oling.

Ona mehri

(Ertak)

O'ktam Usmonov

|

Bundan ming yillar ilgari Soylik degan joyda yalmog'iz kampir yashagan ekan.

Kunlardan bir kun o'sha yalmog'iz yerga ag'a-nabdi-da, qanot chiqarib uchibdi. Kun botish vaqtida Uzunterak degan qishloqdagi olmazorga qo'nibdi. Daraxtlar panasiga berkinib, atrofni kuzatibdi. Shu

¹ Siym-u zar – oltin.

daqiqada olmazor burchagidagi uyning eshigi ochilibdi.

Uydan bola ko'tarib, yoshgina ayol chiqibdi. U bog'ga kirib o'g'liga olma uzib berayotgan ekan, uni yalmog'iz ko'tarib qochibdi. Yarim kechada Soylikka yetishibdi. Ayolning ko'zi uyulib yotgan suyaklarga tushib, dodlab yuboribdi. Bolani bag'riga bosganicha dag'-dag' titrar emish. U o'zidan ham bolasini qattiq ayarmish.

II

Yalmog'iz hayron bo'libdi. „Insonda onalik mehri g'oyat kuchli deb eshitgandim. Qani, bir sinab ko'ray-chi“, – debdi o'ziga o'zi.

– Hoy, odamzod. Buyrug'imni bajarsang, hozir qutulasan. Agar so'zimni ikki qilsang, faqat suyaklaring qoladi. Qani bo'l, ko'z oldimda bolangni anavi jarga tashla, – debdi yalmog'iz.

Juvon bolani mahkam quchibdi. Yalmog'iz g'azablanib, bolaga qo'l uzatibdi. Ona faryod ko'tarib, uning yuziga chang solibdi.

Yalmog'izning g'azabi qo'zib, qulog'i ustidagi uzun sochidan bir tola yulibdi. Shu zahoti ona-bola qop-qorong'i, zax o'raga tushib qolibdi. O'raning to'rt tomoniga uzun-uzun mixlar qoqilgan ekan. Son-sanoqsiz kovaklardan chipor ilonlar bosh chiqarib turishar, ona-bolaga qarab vishillashar emish. Oyoq ostidagi qumda esa dumlarini gajak qilib chayonlar yurarmish. Yalmog'iz ayolga do'q urib:

– Bolangni bo'g'ib o'ldirasanmi yoki ilon va chayonlarga yem bo'lasanmi? – deb so'rabdi.

– Go'shtimni qiymalasang ham bolamdan ajralmayman! – deb qichqiribdi ona.

1. Ona va bola qanday qilib Soylikka borib qolishibdi?
2. Nima uchun ona yalmog'izning yuziga chang soldi?
3. G'azablangan yalmog'iz onani qanday jazoladi?

III

Yalmog'iz qulog'i ustidan yana bir tola sochini yulibdi. O'sha daqiqadayoq o'ra ichidagi mixlar, chayon va ilonlar qayoqqadir yo'qolibdi. Ammo qum ostidan biqir-biqir loyqa suv chiqa boshlabdi.

– Ha, botir juvon, qalaysan endi? – debdi yalmog'iz. Ona o'lishini bilibdi. Bolasini bag'riga bosib, yalmog'izga:

– Sen, odamxo'r, menga jazo beraver. Menga so'zingni o'tkaza olmaysan. Axir men – onaman. Mayli, tanamni nimtalab tashla. Lekin men o'lmay turib, bolamga tega olmaysan, – debdi.

Suv ko'payib, onani ko'ma boshlabdi. Go'dak yig'labdi. Ona bolasini o'ng kaftiga o'tqazibdi. Qo'lini baland ko'tarib, suvdan chiqarib turibdi.

Buni ko'rgan yalmog'izni titroq bosibdi. Chunki u bunday qat'iy irodali ayolni sira ko'rmagan ekan.

Yalmog'iz yengilibdi. U osmonga qarab alam bilan o'kiribdi. So'ng bir dumalab, qanot chiqaribdi. Tog'-toshlar orasiga yo'l olibdi.

IV

O'radagi suv sekin-asta kamayibdi va qumning o'zi qolibdi. Bechora ona bolasini mahkam quchoqlaganicha behush¹ yotgan emish. Shu vaqt bulbulcha paydo bo'libdi. U ona-bola turguncha sayrayveribdi. Ona bir iloj qilib bolasini o'radan olib chiqibdi.

Onaning ko'ngli yorishibdi. U bolasi bilan qishlog'iga yo'l olibdi. Oradan talay yoz-qish o'tibdi. Ona

¹ **Behush** – o'zidan ketgan, hushsiz.

qarib qolibdi. O'g'ilchasi esa pahlavon bo'lib ulg'ayibdi. Bir kun pahlavon tog'-toshlarda ov qilib yurgan ekan. Uni bulbulcha uchratib, tanib qolibdi. U sayrab pahlavonga hamma voqeani hikoya qilibdi. Pahlavon yalmog'izdan odamlar o'chini olishga bel bog'labdi.

Pahlavon yalmog'izni yetti yil izlabdi. Oxiri Soylikdagi eski g'ordan topibdi. U bilan ikki kecha-yu ikki kunduz olishibdi. Uchinchi kun yalmog'izning yuragiga qilich sanchibdi. Shu-shu el-yurt yalmog'izdan qutulib, bexavotir yashay boshlabdi.

1. Yalmog'izni nega titroq bosdi?
2. Bulbulchanning uzoq sayrashiga sabab nima?
3. Pahlavon yalmog'izni qanday yengibdi?

„Venn diagrammasi“dan foydalanib, ertak qahramonlarining umumiy va farqli tomonlarini aniqlang.

Yordam berdi

(Hikoya)

Yayra Sa'dullayeva

I

Farida shosha-pisha maktabdan keldi. Ichkaridan Inobat opa:

– Farida, keldingmi, qizim? Ukangga qaragin, men... – dedi-yu, bo'g'ilib-bo'g'ilib yo'tala boshladi.

– Teatrga kech qolaman, oyi, – dedi u pitirlab.

– Men betobman, bu gal bormasang, keyingi gal borarsan.

– Bormasam bo‘lmaydi, o‘rtoqlarim kutadi, – dedi-yu, „ketdim“ deganicha chopqillab chiqib ketdi.

II

Chaqaloqning uyqusi kelib, g‘ingshir, Inobat opaning isitmasi esa borgan sari ko‘tarilib borar edi. Shu payt Faridaning sinfdoshi Shohida uyga kirib keldi. U yig‘layotgan chaqaloqning og‘ziga so‘rg‘ich soldi. Chaqaloqning ko‘zi ilina boshladi. Shohida termometrni silkitib tashlab, Inobat opaga uzatdi. O‘zi esa birpasda achchiq choy damlab keldi. Termometrning simobi 39 darajani ko‘rsatganini ko‘rib, yuragi „shuv“ etib ketdi. Telefonda „Tez yordam“ mashinasini chaqirdi. Opaning ertalabdan beri tuz totmaganini bilib, yovg‘on xo‘rdaga unnadi. Xo‘rda pishdi. Uni kosaga suzib, qatiq aralashtirib, Inobat opaga olib keldi. Istamasa ham zo‘rlab ichirdi. Endi kosani yuvib bo‘lgan edi, „Tez yordam“ kelib qoldi.

III

Shifokor bemorga ukol qildi. Unga qimirlamay yotishni tayinlab, bir necha xil dori yozib berdi.

– Oyingni ehtiyot qil, urintirib qo‘yma, – dedi.

Shohida o‘z onasi kasal bo‘lgandek tashvish tortdi. Shifokor ketgach, dorixonadan dori olib keldi. Bemorga ichirdi. Haytovur, Nurilla aka ishdan kelib qoldi. Shohida keta turib: „Tezroq tuzaling, xola“, – dedi-da, ko‘chaga chiqdi. Ko‘chada Faridaga duch keldi.

– Nega teatrqa bormading, rosa maza qildik, – dedi Farida.

1. Hikoyadagi qaysi qahramon sizga yoqdi? Unga qanday baho berasiz?
2. Shohida Faridaga nima uchun uning uyida bo'lganini aytmadi?

Odob – kishining zeb-u ziynati.

Qalamning o'kinchi

Shuhrat

Qalam deydi: – Meni chizma
Devor, toshga.

Axir mening xizmatim bor
Bundan boshqa.

Yaxshi niyat, orzu bilan

Qo'lingga ol,

Qog'ozga yoz, gar istasang,

Suratlar sol.

Husnixat yoz, xizmatingga

Men hozirman.

„Besh“ olganda:

„Rahmat“, desang,

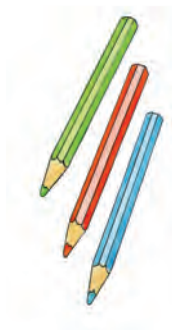
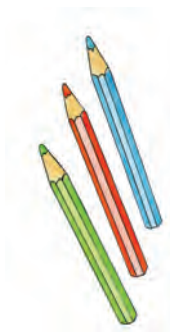
Men arzirman.

Meni sevsang qiynama hech,

Etma isrof.

Men do'stingman, yuragi keng,

Niyati sof!

1. She'ni tinish belgilariga rioya qilib o'qing.
2. Qalam o'quvchiga nimalar dedi?
3. She'ni o'qib qanday xulosaga keldingiz?

Safda o'n ikki askar,
Bo'yi basti barobar.
Yo'nsang yog'och po'stini,
Rasmlarga rang berar.

(Qalam)

Hassa

(Hikoya)

Xudoyberdi To'xtaboyev

Qobil boboning Shavkat bilan Shuhrat degan nabiralari qo'shni xonada o'ynab o'tirishar edi. Nima bo'ldi-yu, ikkovlari bahslashib qolishdi.

Shavkat yugurib bobosining oldiga chiqdi-da:

– Bobo, bobo! Kim odobli, menmi yoki Shuhratmi? – deb so'radi.

Qobil bobo hovliga chiqmoqchi bo'lib turgan edi.

– O'g'lim, avval hassamni keltirib ber, keyin o'ylab javob beraman, – dedi u nabirasiga.

– Yo'q, avval aytasiz! – deb oyoqlari bilan polni tepib turib oldi Shavkat.

– Axir o'ylab ko'rish kerak-da! – dedi Qobil bobo.

– Bo'lmasa, hassangizni keltirib bermayman, – deb Shavkat qaysarlik bilan polga o'tirib oldi. – Keltirib bermayman!

Qobil bobo hassani olish uchun o'rnidan qo'zg'aldi. Shu payt bobosiga salom berib, Shuhrat kirib keldi. Bobosi Shuhratga:

– O'g'lim, hassamni keltirib ber, – dedi.

– Xo'p bo'ladi, bobojon! – dedi Shuhrat bobosining gapi tugamasdanoq.

U chopib borib bobosining hassasini keltirib berdi. Keyin o'rnidan turayotganida bobosining qo'lidan ushlab, turishiga yordamlashdi.

– Rahmat, o'g'lim, – dedi Qobil bobo Shuhratning peshanasini silab, – umring uzoq bo'lsin!

– Bobo, kim odobli? Menmi yoki Shuhratmi, ayting axir! – der edi Shavkat yer tepinib.

Qobil bobo hassasini do'qillatganicha hovliga chiqarkan:

– Kim odobli ekanligini xulq-atvoringizning o'zi ko'rsatib turibdi, – dedi.

1. Nima uchun Qobil bobo Shuhratning peshanasini silab qo'ydi?
2. Matndan hikoyaning asosiy mazmunini ifodalovchi so'zni toping. Odobli bola qanday bo'lishi kerak?

Hikoyani rollarga bo'lib o'qing.

Kamtarlik haqida

Erkin Vohidov

Garchi shuncha mag'rur tursa ham,
Piyolaga egilar choynak.
Shunday ekan manmanlik nechun,
Kibr-u havo nimaga kerak?

Kamtarin bo‘l, hatto bir qadam
O‘tma g‘urur ostonasidan.
Piyolani inson shuning-chun
O‘par doim peshanasidan.

1. She‘rni ifodali o‘qing.
2. Shoir bu she‘rda nima demoqchi?

Do‘stlar

(Ertak)

Bir chamanzorda Qarg‘a, Toshbaqa, Ohu va Sichqon do‘st bo‘lib yashar edi. Ular atrofi qamish bilan o‘ralgan joyga yig‘ilishib suhbat qurishardi va shod-xurram kun kechirishar edi.

Bir kuni Qarg‘a, Sichqon va Toshbaqa, odatdagidek, qamish bilan o‘ralgan joyga to‘plandilar. Lekin Ohu kelmadi. Xavotir olib, Qarg‘aga dedilar:

– Havoga uchib, atrofni qara. Zora biror xabar keltirsang.

Qarg‘a uchib borib, ko‘p joylarni qaradi. Nihoyat, Ohuning to‘rga tushib yotganini ko‘rdi. Darhol qaytib kelib, voqeani do‘stlariga aytib berdi. Shunda Qarg‘a bilan Toshbaqa Sichqonga qarab:

– Birodar, bu ishda unga sengina yordam bera olasan. Tez bo‘l, fursat qo‘ldan ketmasin, – deyishdi.

Sichqon tezlik bilan Ohu yoniga yetib bordi. U chaqqonlik bilan to‘rni qirqa boshladi. Shu payt Toshbaqa kelib qoldi. Ohu esa unga shunday dedi:

– Do‘stim, nega kelding? Birdan ovchi kelib qolsa, nima qilasan?

Toshbaqa dedi:

– Birodar, qanday qilib kelmayin? Baxtsizlik yuz berganda tasalli beradigan do‘st-ku, axir! Do‘st bilan birga bo‘lish lozim.

Toshbaqa so‘zini tugatmay, uzoqdan kelayotgan ovchiga ko‘zi tushdi. Sichqon esa to‘rni kesib bo‘lgan edi. Ohu turib qochdi. Sichqon o‘zini teshikka oldi. Qarg‘a uchib ko‘kka ko‘tarildi. Ovchi kelib to‘rning qirqilganini ko‘rdi. Ko‘zi Toshbaqaga tushdi. Ovchi Toshbaqani to‘rvaga o‘rab shaharga jo‘nadi.

Do‘stlar ovchi ketishi bilanoq yig‘ilishib, Toshbaqani qutqarishni o‘ylashdi.

Shu payt Sichqon Ohuga dedi:

– Bir chora topdim. Sen ovchining yo‘lidan chiqib, o‘zingni yarador ko‘rsatasan. Qarg‘a seni

tir nab o'ldirmoqchi bo'lganday, boshingga qo'nib oladi. Ovchi seni ko'rishi bilan tutib olish payiga tushadi va Toshbaqani yerga qo'yadi. U senga yaqinlashgan sari sen cho'loqlanib, yiqilib-yiqilib undan uzoqlashaverasan. Ovchining boshini bir soatcha aylantirasan. Men bu muddatda Toshbaqani uning to'rvasidan ozod qilaman.

Do'stlar shunday qildilar. Ovchi Ohuni tutmoq uchun rosa ovora bo'ldi, lekin hech ish chiqmadi. Pushaymon bo'lib orqasiga qaytdi. Qarasa, Toshbaqa yo'q. To'rva yirtilgan. Ovchi bo'lgan voqealarni esladi. Bu joy parilar va jodugarlar makoni ekan, deb qo'rqib ketdi. Bu yerni tashlab, jo'nab qoldi.

Ovchi ketgach, do'stlar yig'ilishdi. Ular sevina-sevina, eson-omon o'zlarining xilvat manzillariga bordilar. U yerda rohat va farog'atda umr kechira boshladilar.

„Kalila va Dimna“dan

1. Nima sababdan Toshbaqa ovchining qo'lga tushdi?
2. Do'stlar Toshbaqani qutqarish uchun qanday tadbir qo'lladilar?
3. Do'stlarning yana qayta baxtli hayot kechira boshlaganlarining sababi nimada?
4. Ovchi nega qaytib ketdi?

Asarda ishtirok etuvchilarning nomlarini ayting.

Daraxtni tomiri saqlar,
Odamni – do'sti.

Sohiba kimdan xafa?

(Hikoya)

Mahmud Murodov

I

Peshin payti edi. Ko'chadan halloslab yugurib kelgan Sohiba ayvondagi osma soatga qaradi-yu, qo'lidagi koptokni bir chetga uloqtirdi. So'ng o'choq boshida kuymalanayotgan oyisiga qichqirdi:

– Oyi, sariq gulli ko'ylagim qani? Tezroq topib bering!

Habiba opa oshxonadan kelguncha Sohiba uyga ikki-uch kirib chiqdi.

– Qizginam-ey, axir kiyimlaringni har yerga tashlama, ilgakka ilib qo'y, deb senga necha marta aytaman, – dedi Habiba opa uy ichini ko'zdan kechirib. U ko'ylakni karavot tagidan topdi.

Sohiba oyisining qo'lidan ko'ylakni olib, kiyinishga kirishdi.

– Qizim, dugonangning tug'ilgan kuniga g'ijimlangan ko'ylakda borasanmi? Kel, dazmollab beraman, – dedi Habiba opa.

Lekin Sohiba unamadi.

– E-e, shundoq ketaveraman, – deya chopib chiqib ketdi.

II

Mana, Sohiba dugonasining uyida o'tiribdi. Uy bolalar bilan gavjum. Sohiba o'rtoqlariga bir-bir ko'z yugurtirib chiqdi. Qizlarning hammasi yaxshi kiyinishgan, sochlariga chiroyli lentalar taqishgan.

Sohiba to‘zigan sochini barmoqlari bilan silliqdagan bo‘ldi.

Saodatning ko‘ylagi tekis dazmollangan va o‘ziga juda yarashib turardi. Sohiba Saodatga havas bilan tikilib turib:

– Ko‘ylaging juda chiroyli ekan, o‘rtoqjon, – dedi.

– Seniki ham yomon emas, faqat dazmol-
lanmagan xolos, – dedi Saodat.

Sohiba qizarib ketdi. Xonada kuy yangradi. Saodat uni o‘yinga tortdi. Sohiba o‘rnidan turdi-yu, lekin o‘ynamay, uydan chiqib ketdi. Uning charos ko‘zlarida yosh qalqidi: „Hammasiga o‘zim sababchi, nega oyijonim aytganlariga ko‘nmadim?“

Sohiba haqida siz qanday fikrdasiz? Nima uchun?

1. Hikoyaning II qismidan Sohibaning o‘zini o‘zi ayblov-
chi o‘rinni topib o‘qing.

2. Qismlarga sarlavha qo‘ying.

Erinchoq ikki ishlar, oxiri barmog‘in tishlar.

Mohir qo‘llar qo‘shig‘i

Tolib Yo‘ldosh

Bizni mohir qo‘l qilgan
Vatan g‘amxo‘r onamiz.
Maktabimiz qoshida
Bordir ustaxonamiz.

Qo'lda parma, teshamiz,
Mehnat bilan yashaymiz.
Hunar bizga yoshlikdan
Do'st bo'lgan jondan ortiq.

O'rganamiz biz uni,
Bolg'a urib „Taqa-tuq“.
Qo'lda arra, teshamiz,
Mehnat bilan yashaymiz.

Stol, stul, partaning
Bo'lsa buzuq, singani
Tuzatamiz birpasda
Katta usta singari.

Qo'lda randa, teshamiz,
Mehnat bilan yashaymiz.

1. She'ni ifodali o'qing.
2. Shoir she'ni kimlarning tilidan yozgan?
3. Maktab ustaxonasida nima ish qilinadi?

Yaxshi fazilat

(Hikoya)

Nurmat Maqsudiy

Yakshanba kuni edi. Zarifjon onasi Nazokat opa bilan kinoteatrga ketayotgan edilar. Ularning yonidan o'rta yoshlardagi bir ayol o'tib ketdi. U cho'n-tagidan ro'molchasini olgan edi, puli yerga tushdi. Ayol buni sezmedi.

Nazokat opa darhol yerdan pulni oldi:

– Hoy opa, – deb haligi ayolni chaqirdi, – pulingiz tushib qolibdi, – deb uni egasiga berdi. Ayol pulni olib minnatdorchilik bildirib bildira yo‘lida davom etdi.

– Oyi, anavi ayol puli tushib qolganini ko‘rmagan edi-ku! Nega berdingiz? – dedi hayron bo‘lib Zarifjon.

Shunda onasi quyidagi voqeani so‘zlab berdi:

– Bir kuni uyimizga to‘satdan mehmon kelib qoldi. Mayda-chuyda olib kelgani do‘konga bordim. Qarasam, yonimda pulim yo‘q. Uydan pul olib chiqqan edim. Uni yo‘lda tushirib qo‘yibman. Kayfim uchib, yugurib ko‘chaga chiqdim. Xayriyat, uni kekxa odam topib olgan ekan.

– Hoy, chirog‘im, pulingiz tushib qolibdi, – deb pulimni berdi. U odamga halolligi uchun ming-ming rahmat aytdim. Shunda qanchalik xursand bo‘lganimni bilsang edi! Bordi-yu, pulimni topib olgan odam qaytarib bermaganida nima bo‘lar edi?

– Yomon bo‘lar edi, – dedi Zarifjon.

– Ha, ana. Haligi ayolga pulni qaytarib bermaganimda, mening ahvolimga tushar edi.

Halollik – kishining eng yaxshi fazilati, bolam.

1. Yakshanba kuni qanday voqea yuz berdi?
2. Zarifjon onasiga nima dedi?
3. Nazokat opa o‘g‘liga qaysi voqeani so‘zlab berdi?

Hunarni sev

Tolib Yoʻldosh

Hunarni sev, hunarni!
Hunar senga asqotar.
Hunar otin soni yoʻq,
Sanasang, qator-qator.

Oʻrgan, sen ham yigitsan,
Yetmish turi oz senga.
„Hunarli er kam boʻlmas“
Maqolin ol esingga.

Mayli, duradgor usta,
Chilangar boʻl, xohishing.
Xalqqa biror manfaat
Yetkazsin qilgan ishing.

Binokor boʻl, ha balli,
Bizga zoʻr uylar kerak.
Bastakor boʻl, marhamat,
Shoʻx, shirin kuylar kerak.

Hunarli boʻl, ilm ol,
Har ikkisi ham zarur.
Hunar – bu baxt-u iqbol,
Belga quvvat, koʻzga nur.

1. Sheʼrni toʻxtamlarga rioya qilib, ifodali oʻqing.
2. Shoir yoshlarni nimaga chaqiryapti?
3. Sheʼrda hunarga qanday taʼrif berilgan?
4. Siz kelajakda kim boʻlmoqchisiz?

Vali arralaydi, Sora allalaydi.

Noahillik oqibati

(Hind ertagi)

Bir ovchi o'rmonga to'r qo'yib, qarg'a, chug'urchuq, kaptar va boshqa har xil qushlarni ilintirib oldi.

Ular hadeb bir-birovlariga:

– Sochilgan donga aldanib qo'lga tushdik. Kelinglar, qanday qilib qutulish yo'lini o'ylab ko'raylik, – der edilar.

– Kelinglar, hammamiz baravar qanot qoqib uchib ko'raylik. Ehtimol, to'rni ko'tarib ketarmiz, – deyishdi.

Darhaqiqat, baravar qanot qoqib, to'rni ko'tarib uchib ketdilar. Ovchi qarasa, qushlar to'rni ko'tarib uchib ketayotibdilar. U hayratda qolib, orqalaridan quvib ketdi. Ovchi chopib ketayotib: „To'rga tushgan qushlar har xil-ku! Ular, albatta, janjallashib qoladilar. Janjallashdilar mi – tez ucha olmaydilar. To'r ularni pastga tortadi“, – deb o'yladi. Xuddi shunday bo'ldi.

Qarg'alar qag'illashib:

– Hech kim bizdek harakat qilmayotir! Agar biz ham sizlar singari mug'ambirlik qilsak, to'r allaqachon hammamizni yerga olib tushib ketgan bo'lar edi, – deyishdi.

Qarg'alarning so'zini eshitgan kaptarlarning jahli chiqdi.

– Bas endi, qarg'alar! Biz sizlardan ortiqroq harakat qilyapmiz! – dedilar.

Janjalga boshqa qushlar ham aralashdi. Do'stlik buzilgach, ish yaxshi yurishmaydi. Qushlar janjal-

lashib, arang qanot qoqardilar. Shunday qilib, to'ra asta-sekin pastlay boshladi...

1. Ertakni o'qing va davom ettiring.
2. Ertakda qanday voqea tasvirlangan?
3. Sizga ertakning qaysi o'rni yoqdi? Shu qismni so'zlab bering.
4. Ovchi o'z maqsadiga erishdimi, yo'qmi?

Ertak asosida bayon yozishga tayyorlaning va yozing.

Bahs

Sunnatilla Anorboyev

I

Oqsoy qishlog'ida Halim, Salim, Karim degan bolalar bor. Ular sinfda ham yonma-yon o'tirishadi. Darsni ham birga tayyorlashadi. Ta'til yaqinlashgan edi. Uch o'rtoq yozda qiladigan ishlari to'g'risida suhbatlashib qolishdi.

– O'qish tugagan kunning ertasigayoq yaylovga ketaman, – dedi Karim. – Bo'ribosarni ergashtirib, qo'y boqishda otamga ko'maklashaman. Katta bo'lsam-chi, otamdek cho'pon bo'laman. Cho'ponlikdan yaxshi kasb yo'q olamda!

Karimning keyingi gapidan Halim bilan Salimning jahli chiqdi.

– Nega endi? – deyishdi ikkovlari birdaniga.

– Mana, masalan, mening otamday hisobchi bo'lish yomon ekanmi? – dedi achchiqlanib Halim.

– Fermer xo‘jaligida kim qanday ish qiladi, qancha ish haqi oladi, cho‘ponlar davlatga qancha jun, go‘sh, yog‘, sut yetkazishini otam hisoblab beradi. Katta bo‘lsam, albatta, otamday hisobchi bo‘laman.
– I-i, anavini qaranglar! – ermak qildi Karim.

II

Salim yuvosh bola edi. Lekin ikkala o‘rtog‘ining gapi g‘ashini keltirdi.

– Xo‘jalik mulki omborxonada saqlanadimi yoki ko‘chadami? – so‘radi Salim.

– Albatta, omborxonada!

– Omborxonani kechasi otam qo‘riqlaydi. Xo‘jalik don-duni, go‘sh-yog‘i-yu asbob-uskunalarini otamga ishonib topshirib qo‘yibdi! Men katta bo‘lsam, albatta, otamdek qorovul bo‘laman.

Shunday qilib, uch o‘rtog‘ning bittasi unday deb, ikkinchisi bunday deb gap talashib qolishdi.

1. Oqsoy qishlog'idagi uch o'rtiqning suhbatini so'zlang.
2. Nima sababdan uch o'rtiq gap talashib qolishdi?

III

O'qishlar ham tugadi. Karim ertaga buvasi bilan tog'ga jo'naydi. Shunga yo'l hozirligini ko'rishdi. Lekin, negadir, qovog'i soliq edi. Buvasi hayron bo'ldi.

– Buva, cho'ponlik yomonmi? – dedi Karim sekin.

– Yo'q, chirog'im.

– Qorovulchilik-chi?

– Qorovulchilik ham yomon emas.

– Hisobchi bo'lish-chi?

– Hisobchilik ham yaxshi.

– Ichida eng yaxshisi qaysi?

– Kasbning yomoni bo'lmaydi, – dedi buvasi.

Karim buvasining og'zidan bu gapni eshitganda yuzidan olov chiqib ketdi. Axir u faqat dadamning kasbigina yaxshi, deb do'stlarini kamsitgan edi-da!

Karim yugurganicha soy bo'yiga ketdi. O'rtiqolari oldiga borib, chimga cho'zildi-yu:

– Hech bir kasbning yomoni bo'lmaydi! – dedi o'pkasini bosolmay hansirab.

U o'rtiqolari bilan arazlashganini ham unutib qo'ygandi.

– Sening otangning qorovulchilik kasbi ham yaxshi, sening otangning hisobchilik kasbi ham yaxshi...

– Sening otangning kasbi ham yaxshi! – deb unga qo‘shimcha qildi Salim.

Uchovining ham ichlarida chiroq yonganday chehralari yorishib ketdi...

1. Karimning buvasi bilan suhbatini so‘zlang.
2. Karimga qanday baho berasiz?
3. Sizning otangizning kasbi nima? Siz u kasbni sevasizmi?

Bobongiz xafa bo‘lsalar maylimi?

Mirzakalon Ismoiliy

Ravshanjonning bobosi hamma ishga chechanlar. U kishining qo‘llari gul deyishadi. Yer chopishmi, ariq olishmi, devor suvashmi, taxta randalashmi – hammasini havas bilan qiladilar.

Asboblarni aytmaysizmi? Juda ko‘pki, sanagan bilan ado bo‘lmaydi. Ketmon deysizmi, belkurak deysizmi, qo‘larra, oybolta, tesha, gulqaychi, randa, andava...

Bu asboblarni o‘zlari ishlatadilar. Ketmon bilan yer chopadilar. Belkurak bilan daraxtlarning tagini yumshatadilar. Oybolta, qo‘larra, tesha bilan daraxtlarning qing‘ir-qiyshiq o‘sgan shoxlarini kallaklaydilar. Randa bilan taxta randalaydilar, andava bilan devor suvaydilar. Shunisi qiziqki, u kishi ishlari ko‘p bo‘lsa ham shoshilmaydilar. Avval bitta ishni chiroyli qilib bajaradilar. Keyin boshqa ishga qo‘l uradilar. Innaykeyin, asboblarni ishlatgan joylarida

tashlab ketmaydilar. Ularni tozalab, joy-joyiga qo'yadilar.

Ravshan bo'lsa bunday qilmaydi. U ishni qilsa, bu ish qolib ketadi. Asboblarni yig'ishtirib qo'ymaydi. Ishlatgan yerida qoldirib ketaveradi. Avvaliga bobosi nevaram o'zi tushunib olar, deb hech nima demadi. Har yerda qolgan asboblarni o'zi tozalab, joy-joyiga keltirib qo'yib yurdi. Qarasa, bo'lmaydigan. Biror asbob kerak bo'lib qolsa, joyidan topilmaydi. U yoqni qidiradi, bu yoqni qidiradi – hech qayerda yo'q. Ravshandan so'rasa, u ham qayerdaligini bilmaydi. Qo'ying-chi, tartib degan narsa qolmadi.

Oxiri bobosi Ravshanni biroz koyidi:

– Asboblarni oldingmi, ishlatib bo'lgandan keyin darrov joyiga qo'yish kerak. Kimga kerak bo'lsa, u shu yerdan osongina oladi, qidirmaydi. Sen bo'lsang, mening asboblarimni har yerga tashlab ketasan. Bunday qilsang, men xafa bo'laman, – dedi.

– Yo'q, yo'q, bobojon. Sizni xafa qilmayman. Endi asboblaringizga tegmayman. Uydan bir nima olsam, ishlatganimdan keyin yana darrov joyiga keltirib qo'yaman. Xo'pmi? Shunday qilsam xafa bo'lmaysizmi?

– Shunday qilsang, xafa bo'lmayman, bolam, – dedi bobosi.

1. Ravshanning bobosi ish asboblari bilan qanday yumushlarni bajaradi?
2. Bobo qanday fazilatga ega?

3. Bobo Ravshanni qaysi ishlari uchun koyidi?
4. Ravshan nima qilsa, bobosi xafa bo'lmaydi?

Kelib og'zini ochar,
Tishlab olsa qochar.

(Inqulo)

Yaxshilik yerda qolmas

Hakim Nazir

Toyir bilan Zoyir maktabga borayotib, yo'ldan hamyon topib olishdi. Ochib qarashsa, pul bor ekan. „Buni nima qilamiz?“ deb bir-birlariga qarashdi.

– Egasini topib berishimiz kerak, – dedi Toyir.

– E, qayoqdan toparding egasini! Undan ko'ra-chi, bu o'lja pulga bolalar do'koniga borib, velosiped olamiz. Uni sherikchilikka minib yuramiz, – dedi Zoyir.

– E, bo'lmaydi! – dedi Toyir.

Bolalar maktabga borishdi. Darsda o'tirganlarida ham shivir-shivir qilaverib, o'qituvchi opalaridan gap ham eshitib olishdi. Tanaffus vaqti edi. Toyir bo'lgan voqeani o'qituvchiga aytib berdi. O'qituvchi sergak tortdi-da:

– Endi bu pulni nima qilmoqchisizlar? – deb so'radi.

Toyir Zoyirga aytgan gapini qaytargandi, o'qituvchi:

– Ha, albatta, egasini topib qaytarish kerak, – deb ma’qulladi. Hozircha bu pulni mahalladagi choyxonaga olib borishni maslahat berdi.

Bolalar darsdan qaytishda shunday qilishdi. Samovarchi yigit „Barakalla, – deb pulni olib qoldi va, – ertaga menga bir uchrashib o‘tinglar“, – dedi.

Negadir, bugun xushchaqchaq G‘afur oqsoqol kelmagandi. Samovarchi, qariyalar bir-birlaridan uni surishtirayotgan edilar. Shu payt G‘afur ota kirib keldi. Uning chehrasi xomushroq edi. Qariyalardan biri uning xomushligi sababini so‘radi. G‘afur ota hamyonini tushirib qo‘yganini aytdi. Samovarchi yigit G‘afur otaning so‘zini eshitib qoldi.

– Nima, otaxon, pul yo‘qotdim dedingizmi? – deb so‘radi va bolalar qoldirgan hamyonni otaning qo‘liga tutqazdi.

– Mana buni ko‘ring-chi...

G‘afur ota hamyonni ochdi, ichidagi dasta pulni apil-tapil sanadi-yu:

– Buni qayerdan topding, o‘g‘lim? – deb yubordi.

– Topgan men emas, bolalar. Ko‘chadan topib kelishib, ehtiyotdan menga tashlab ketishuvdi.

– Qayerda ekan o‘sha baraka topkurlar, bir ko‘rishim kerak! – dedi chol va bolalarning turar joylarini surishtirdi. Samovarchi:

– Ulardan bittasi Toyir degan bola, Razzoq so‘fi-ning nabirasi. Yonidagi qo‘shnisi ekan. Ertaga ular maktabdan qaytishda menga uchrashishadi, – dedi. G‘afur ota hozir bormoqchi bo‘lib o‘rnidan qo‘zg‘aldi.

– Ha, oqsoqol, tezroq atagan suyunchingizni berib, jujuqlarni xursand qilmoqchimisiz? – deb so‘rashdi o‘tirganlar.

– Suyunchi o‘z yo‘liga. Shundoq bolajonlarni yetishtirgan ota-onalari, ustozlariga atagan alohida suyunchilarim bor.

1. O‘qituvchi yordamida matnni qismlarga bo‘ling va har bir qismga sarlavha qo‘ying. Reja hosil bo‘ladi.
2. Hikoya qahramonlarining nomini ayting. Ulardan qaysi biri sizga ko‘proq yoqdi?
3. Reja asosida hikoya mazmunini to‘liq so‘zlang.

Bo‘lim yuzasidan takrorlash

1. Siz ota-onani hurmatlash deganda nimani tushunasiz?
2. Bo‘limdagi qaysi asar sizga yoqdi? Nima uchun?
3. Hunar haqida kimning qanday asarini o‘qidingiz?
4. „Bahs“ hikoyasining uchinchi qismini so‘zlab bering.
5. Odamlarga xos yaxshi fazilatlar bo‘limdagi qaysi asarlarda ifodalangan?
6. Noahillikning oqibati bo‘limdagi qaysi asarda berilgan? Qisqa ayting.
7. „... ichlarida chiroq yonganday chehralari yorishib ketdi“ gapi qaysi matnda uchraydi? Shu jumlaning mazmunini tushuntirib bering.
8. Bo‘limdan nimalarni bilib oldingiz?

9- MAY — XOTIRA VA QADRLASH KUNI

Eng muqaddas kun

Yoqutxon Rahimova

Bir necha yillardan buyon „Xotira va qadrlash kuni“ yurtimizda keng nishonlanmoqda. Poytaxtimiz markazida bunyod etilgan Xotira va qadrlash maydoniga mangu alanga yodgorligi va Motamsaro ona haykali oʻrnatilgan. Xiyobon ayvonidagi „Xotira kitobi“ga esa Ikkinchi jahon urushida farovon kunlarimiz uchun jonlarini fido qilgan oʻzbekistonlik jangchilarning nomlari bitilgan, xotiralari abadiylashtirilgan.

Xalqimiz o‘z tarixida og‘ir kunlarni boshidan kechirdi. Ikkinchi jahon urushida 50 million kishi halok bo‘ldi.

Birgina bizning vatanimiz – O‘zbekistonning 450 mingdan ortiq yigitlari jang maydonlaridan qaytmadilar. Ming-minglab yurtdoshlarimiz mayib-majruh bo‘lib keldilar. Necha-necha minglab odamlar domdarksiz yo‘q bo‘lib ketdilar.

Yurtdoshlarimiz o‘sha qonli urushda jonajon yurtimiz, uning ozodligi va mustaqilligi, yorug‘ kelajagi uchun jon fido qilganlar. Ularning xotirasini abadiylashtirish maqsadida 1999-yil 2-martda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni e‘lon qilindi. Farmonga ko‘ra, 9-May „Xotira va qadrlash kuni“ deb belgilandi. Shu yili „Xotira va qadrlash kuni“ umumxalq bayrami sifatida O‘zbekistonda birinchi marotaba keng nishonlandi.

Xotira kuni... Kimdir Xotira maydonida urushdan qaytmagan yaqinlarini eslasa, kimdir qarindoshlari qabrini ziyorat qiladi. Yana kimdir nuroniy ota-onasi, tabarruk buvi-buvalarining holidan xabar oladi, ko‘ngillarini ko‘taradi. Chunki bu kun Qadrlash kuni hamdir.

Xotira maydoni bizning baxtli kelajagimiz uchun jon berganlar ruhi yod etiladigan muqaddas qadamjo bo‘lib qoldi. U bizga bugungi shirin hayotimiz, totli turmushimiz qanday qurbonlar evaziga kelganligini, ularning qadriga yetishimiz kerakligini eslatib turadi.

1. Xotira va qadrlash maydonida nimalarni ko'rish mumkin?
2. Ikkinchi jahon urushi qanday oqibatlarga olib keldi?
3. Yurtdoshlarimiz nima uchun kurashdilar?
4. 9-May qanday kun deb e'lon qilindi? Qachon?

„Xotira va qadrlash kuni“ haqida so'zlang.

Yurtim, ado bo'lmas armonlaring bor

Muhammad Yusuf

Yurtim, ado bo'lmas armonlaring bor,
Toshlarni yig'latgan dostonlaring bor.
O'tmishingni o'ylab og'riydi jonim,
Ko'ksing to'la shahid o'g'lonlaring bor.

Yurtim, ko'nglingdek keng osmonlaring bor,
Yulduzni yig'latgan dostonlaring bor.
Osmonlaringdan ham diydoringga zor,
Jayrondek termilgan Cho'lponlaring bor.

Qo'ling qadog'iga bosay yuzimni,
Onamsan-ku, og'ir olma so'zimni.
Qayinbarglar yopib qaro ko'zini,
Olislarda qolgan Usmonlaring bor.

Qurboning bo'layin, ey onajonim,
Sening faryodlaring – mening fig'onim,
O'tmishingni o'ylab o'rtanar jonim,
Aytsam ado bo'lmas armonlaring bor.

She'rni ifodali o'qing.

E'zoz

Ullibibi

9- May. Mustaqillik maydoni odamlar bilan gavjum.

Bobo Nodirning qo'ldan ushlab chetga boshladi. U yerdan „Motamsaro ona“ yodgorligi yaqqol ko'rinib turardi. Bobo va nabira yog'och o'rindiqqa yonma-yon o'tirdilar.

Bobo gap boshladi:

– Mana bu „Motamsaro ona“ yodgorligi majmuasidagi metall „Xotira kitobi“ga urushda halok bo'lgan yurtdoshlarimizning ism-shariflari yozilgan. Biz ularni „Doimo qalbimizdasiz“ deb xotirlaymiz.

Shu payt bobo o'zidan sal narida kelayotgan keksalarni ko'rib, o'rnidan qo'zg'aldi va ular bilan ko'rishmoqchi bo'ldi.

– Biz ularni tanimaymiz-ku, – deb hayron bo'ldi Nodir.

– Tanimasak ham mayli. Ular urush qatnashchilari. Anavi amaking esa urushga bormagan bo'lsa ham, urushga borganlarni qadrlab shu yerga kelibdi. Qadrlash kunining ma'nosi ham shu, o'g'lim.

Bobo ular bilan xuddi qadrdonlardek quchoqlashib ko'rishdi. Ko'zlari yoshlandi.

Keksalar:

– Endi hech qachon urush bo'lmasin, o'g'lim. Sizlar baxtli yashanglar! Doimo tinchlik bo'lsin! – dedilar.

1. Bobo bilan Nodir qayerga borishdi?
2. „Motamsaro ona“ yodgorligi haqida nimalarni bilasiz?
3. Xotira va qadrlash kunining ma'nosi nimadan iborat ekan?
4. Siz 9- Mayda Mustaqillik maydonida bo'lganmisiz?

Mag'zi shirin

Sobit G'afurov

Bahor keldi. O'riklar gulga burkandi. Lekin Hamroboy otaning hovlisidagi bir tup o'rik gul-lamadi. Har bahor o'rik qiyg'os gullaganda otaga olam-olam quvonch olib kelardi. Ammo bu yil...

Hamroboy ota hasrat bilan o'rikning g'adir-budur tanasini qo'llari bilan ohista siypaladi. Uning ko'z oldiga o'g'li Rustamjon keldi. Ota: „O'g'lim bu o'rikni o'z qo'li bilan o'tqazgan edi. Qaribdi, ha, qaribdi“, dedi va ko'zlariga yosh qalqidi.

Otaning yosh, navqiron o'g'li Rustamjon jangda halok bo'lgan edi. Ota shu o'rik orqali o'g'lini

eslab, Rustamjonni ko'rganday bo'lib yurardi. Ota xayol surib:

– Men bu o'rik daraxtini o'g'lim xotirasi uchun parvarish qilardim. Bu ham qaribdi, – deb chuqur xo'rsindi.

Shunda otadan xabar olgani kelgan bolalar:

– Yo'q, xafa bo'lmang, otajon! Bizning porloq kelajagimiz uchun jonini fido etgan Rustamjon aka yashaydi. U hamisha biz bilan. O'rik qurib qolgan bo'lsa, atrofida danagidan chiqqan nihollar bor. Biz ularni avaylab olib, maktabimiz bog'iga ekkani keldik. Bu o'rik avval bitta bo'lsa, endi yuzta, mingta bo'ladi, – deyishdi otani yupatib.

* * *

Hamroboy ota mayda o'rik nihollarini maktab bog'iga o'tqazishda qatnashdi.

Ko'p o'tmay maktab bog'idagi yosh o'rik daraxtlari hosilga kirdi. Ota va bolalarning quvonchi cheksiz edi.

Ota yirik-yirik, shirin-shakar o'rikdan bolalarga olib berib:

– Hayot totli, danagidan mag'zi shirin bo'larkan, deganlari shu ekan, – dedi.

1. Nima uchun Hamroboy otaning ko'zlariga yosh qalqidi?
2. Ota nimalar haqida o'yladi?
3. Bolalar otani nima deb yupatdilar?

Qandak o'rikning qoqisi qandek shirin.

YOZ FASLI — SOZ FASL

Yoz

Obid Rasul

Yoz keldi-yu, yoz keldi,
Ko'lga o'rdak, g'oz keldi,
To'kinchilik soz keldi.
O'rgilay fasli yozim,
Senga rubobim – sozim.

Quyosh bobom – saxiy qo'l,
Rang – bisoti juda mo'l,
Ko'zlagani – to'g'ri yo'l.
O'rgilay oltin fasl,
Senga yot qing'ir hazil.

Polizga qo'ysang qadam,
Fe'li keng dehqon dadam,
Yozib dasturxon shu dam,
O'rgilay, – deb, – gulyuzdan,
So'yar qovun-tarvuzdan.

Bog'da chilgi, husayni
Yetilgan mahal ayni,
Kelib qolsang, og'ayni,
O'rgilay, – deb bol yeysan,
Ekkanga rahmat, deysan.

She'rdagi nima haqida so'z boradi?

She'rni ovoz chiqarib, ifodali o'qing.

Yo'lda

Shukur Xolmirzayev

I

Ota, ona va o'g'il shaharga ketayotgan edilar.
Onasi bilan otasi – otda, bola eshakda.

Dala yo'li. Kun isib ketdi. Bola chanqadi. Dadasidan suv so'radi.

– Chida, o'g'lim, chida. Shaharga tushaverishda buloq bor. O'shandan ichasan. Biz ham ichamiz. Ulovlarni ham sug'oramiz, – dedi otasi.

Bola chidab, eshakni haydayverdi.

Havo isigandan isidi. Tuproq yo‘l ustida allanimalar jimir-jimir etardi. Tandir og‘zidan chiqqan hovur¹ga o‘xshaydi.

Bolaning suv ichgisi kelib, battar qiynaldi. Tanglayi qotib, lablari bir-biriga yopishib qola boshladi. Yig‘lab yubordi. Suv so‘radi.

– Suv yo‘q-ku, o‘g‘lim. Ko‘rib turibsan o‘zing. Demak, chidash kerak. Chidamsiz kishi qiyinchilikka bardosh berolmaydi. „Men chidamliman!“ deb o‘yla. O‘zingni chalg‘it, atrofni tomosha qil, – deb maslahat berdi otasi.

II

Ota, ona va o‘g‘il yo‘lda davom etishdi. Shaharga tushaverishda toshlar ostidan oqib chiqayotgan buloq bo‘yiga yetishdi. Ulovlardan tushishdi.

Hamma xursand edi. O‘zlari ham buloqdan suv ichdilar. Ulovlarini ham sug‘orishdi. Keyin asta yo‘lga tushishdi.

– Qalay endi, o‘g‘lim! Chidasa bo‘lar ekanmi? – dedi otasi.

– Ha, odam chidasa bo‘lar ekan. O‘zini chalg‘itadimi, boshqa ish qiladimi, baribir chidasa bo‘lar ekan.

Otasi chidamlilik, qiyinchiliklarga bardosh bera olish odamning eng yaxshi fazilatlaridan biri ekanligini tushuntirdi.

¹ **Hovur** – issiqlikdan chiqqan bug‘.

1. Otaning bolaga bergan maslahatlari haqida soʻzlang.
2. Siz insonga xos yana qanday fazilatlarni bilasiz?
3. Hikoyadan qanday xulosaga keldingiz? Xulosangizni matnning oxirgi xatboshisidan oʻqib, isbotlang.
4. Insonga xos fazilatlarni „Tarmoqlash“ usulida koʻrsatib bering.

Inson insonga oʻrtoq

Hamidulla Yoqubov

Turob ekdi koʻk piyoz,
Oʻt bosibdi ayni yoz.
Oʻtni yulib bir oʻzi,
Toldi barmogʻi, koʻzi.

Chakkasiga qoʻl tirab:
– Nima qilsam? – der Turob.
Birdan Savri, Sotvoldi
Yordamga kelib qoldi.

Oh, dehqonning vaqti chogʻ,
Yeng shimarib uch oʻrtoq
Oʻtay boshlar polma-pol,
Top-toza qilar darhol.

Suv, nurga toʻyib piyoz,
Erkin oʻsar beqiyos.
Ha, Turob emas yakka,
Tengdoshlar shay koʻmakka.

Inson insonga har chogʻ
Qadrdon, ahil oʻrtoq.

1. She'ni ifodali o'qing.
2. She'rda nima haqida gap boradi?
3. Siz o'rtoqlaringizga qanday ishlarda ko'maklashgan-siz?
4. She'r mazmuniga mos qanday maqol va topishmoq bilasiz?

She'ni yod oling.

Gulzorda

Abdulla Qodiriy

Anvar yosh bo'lsa ham jiddiy va kichkina miyasi o'tkir edi. Uning bola chog'idanoq sevgan narsasi gulzor va undagi gullar edi. Anvar Maxdumning oilasiga kelib tura boshlaganidan so'ng, bog'ning gulzor qismini o'zi parvarishlaydigan bo'ldi. Gullarni sug'orish, o'tlarni yulib, tozalash ishlarini o'zi bajarar edi. Gullardan hech kimga uzdirmasdi. Agarda bir bolaning gulni olganini ko'rsa, o'zi ham xafa bo'lardi, bolani ham xafa qilar edi.

Anvar bolalarning yordami bilan har kimning uyidagi yangi gullardan ko'chat va urug' olib, yildan yilga gulzorni boyitdi.

Yoz kunlari kelsa, bolalarni kapalak va tillaqo'ng'iz tutib kelishga buyurardi. Qiynamay, ozor bermay, kapalak tutib kelganlarning sabog'ini o'qitib qo'yish bilan mukofotlar edi. Kapalak va tillaqo'ng'izlarni gulzorga uchirib yuborardi. Agar ular gullarga qo'nib qolsalar, o'zida yo'q sevinar edi.

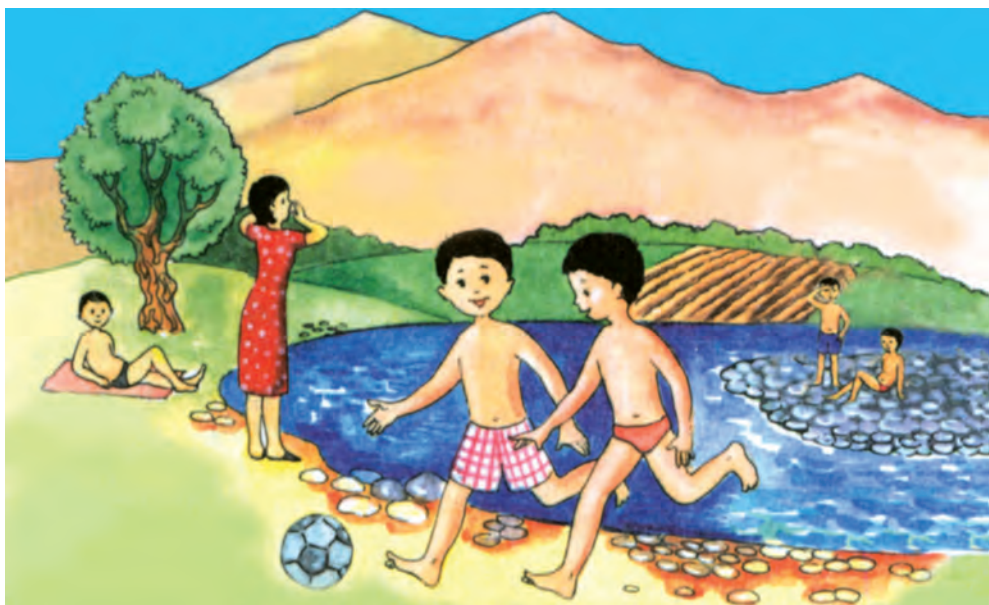

Yoz kunlari Maxdumning bog'i oq, nimrang, ola, zangor, malla va boshqa tus kapalaklarning yalt-yult uchishlari bilan alohida bir ko'rinishga kirar edi. Anvar o'qishdan bo'sh paytlarini gullar ichida va shu kapalaklar orasida o'tkazar edi. Ularni asrab-avaylardi.

1. Anvar Maxdum bog'ining gulzor qismida nima ishlar qildi?
2. Nima uchun Anvar bolalarni mukofotlar edi?
3. Nima sababdan bog' yoz kunlari chiroyli ko'rindi?
4. Siz gullarni qanday parvarish qilasiz?

Oromgoh marshi

Zahro Hasanova

Bir, ikki, uch, to'rt,
Qadamlarim shahdam, zo'r.
Kelgin, do'stim, biz bilan
Ta'tilda dam olib ko'r.

Bir, ikki, uch, to'rt,
Sportda chiniqdim zo'r,
Futbol, karate, shaxmat,
Biz-la kuching sinab ko'r.

Bir, ikki, uch, to'rt,
G'ayratimiz juda zo'r.
Maza qilib dam olgach,
A'lo o'qishimiz ko'r.

Bir, ikki, uch, to'rt,
Ona-Vatan mehri zo'r.
Ko'k, yashil, oq, qizil rangda
Qo'lda bayrog'imiz zo'r.

1. Muallif she'rida bolalarni nimaga chaqiryapti?
2. Oromgohda bolalar nimalar bilan shug'ullanishdi?
3. She'ni yod oling.

Bo'lim yuzasidan takrorlash

1. Anvar o'qishdan bo'sh vaqtlarda nimalar bilan shug'ullanadi? Siz o'qishdan bo'sh vaqtingizda nima qilasisiz?
2. Kishilarning yozgi mehnati tasvirlangan biror she'ni yod aytib bering.
3. Bo'limdagi qaysi asar sizga ko'proq yoqdi? Nima uchun?
4. Insonga xos qanday fazilatlarini bilasiz? Aytib bering.
5. Tabiatning yoz faslidagi o'zgarishlarini kuzatishlaringiz asosida so'zlab bering.
6. Siz yozgi ta'tilda qayerda dam olmoqchisiz?

L u g ' a t

A

Afv – kechirim, uzr.

Ajnabiy – chet ellarga yoki chet elliklarga oid; xorijiy.

Ardoqlaydi – ayaydi, avaylaydi.

Ark – xon saroyining mustahkamlangan qismi; saroy.

Armon – amalga oshmagan orzu yoki o'z vaqtida qilinmagan ish tufayli ko'ngilda qolgan o'kinch.

Ayamajiz – ayyom(i) ajuz – qishning oxirgi haftasi.

Asrandi – boshqa ota-ona qaramog'iga farzandlikka olib tarbiya qilish.

B

Bandi – asir tushgan odam, tutqun.

Behuda – foydasi yo'q, hech keragi yo'q, befoyda.

Bekvachcha – bekdan tug'ilgan bola; bekszoda.

Bemador – madorsiz, kuchsiz, darmoni yo'q.

Bemajol – kuchsiz, darmoni yo'q.

Bigiz – poyabzaldo'zlarning yog'och sopli asbobi.

Bo'z – qo'l dastgohida paxta ipidan to'qilgan mato.

D

Donishmand – ko'p narsani biladigan, bilimdon, olim, dono.

Doro – Eron davlatining podshohi.

E

Ehtirom – yuksak hurmat, izzat-ikrom.

E'zoz – hurmat, izzat.

F

Faqirona – hech narsasi yo'q, kambag'al

Farovon – har jihatdan to'la-to'kis, hamma narsasi mo'l-ko'l.

Faxr – mamnunlik hissi, mamnuniyat, g'urur.

Firqa – guruh, to'da.

Fuqaro – biror mamlakatning doimiy kishisi.

Fursat – biror ishni bajarish uchun eng qulay vaqt.

G

Gadoyvachcha – gadoy bolasi.

Go'sha – odamlar nazaridan uzoq yer, ovloq joy, turar joy.

H

Hakim – o'tkir tabib, shifokor.

Hijron – ayriliq, judolik.

Himmat – birovga qilinadigan yaxshilik, marhamat, yordam.

I

Ittifot – kishiga yaxshi munosabat, diqqat-e'tibor.

Imon – ilohiy kuchga bo'lgan ishonch, e'tiqod.

Iste'mol – ishlatish, foydalanish, yeyish-ichish.

Ittifoq – guruh, jamiyat yoki davlatlarning birlikda ish olib borishi uchun tuzgan birlashmasi, uyushma.

J

Jam – yig'ilgan, to'plangan.

Jarohat – shikastlangan, singan, chiqqan, yaralangan joy.

Jiddiy – puxta o'ylab ish ko'radigan, mulohazali.

Jur'at – xavf-xatar, qiyinchiliklardan hayiqmay qilingan jasorat.

K

Kayfiyat – ahvol, holat va kishining ruhiy holati.

Kashf – kashf qilmoq, yaratmoq.

Klaviatura – turli xil mexanizmlardagi klavishlarning jami.

Knopka – qog'oz matolarni qattiq narsaga qadab qo'yish uchun ishlatiladigan keng qalpoqchali bosma mixcha.

Kulfat – qiynaydigan, azob beradigan holat.

Ko'hna – uzoq o'tmishdan davom etib kelayotgan, qadimiy.

L

Lavozim – amal, mansab.

M

Manzil – safarda, yoʻlda toʻxtab oʻtiladigan yoki yetib borish moʻljallangan joy.

Marsiya – biror shaxs vafoti munosabati bilan uning xotirasiga bagʻishlab yozilgan motam sheʼri.

Matonat – bardosh, chidam, sabot.

Maxdum – ulamo va ruhoniylar unvoni va shu unvonga ega boʻlgan kishi.

Maxluq – inson va butun jonivorlarning, tirik mavjudotning umumiy nomi.

Manglay – peshana.

Mezbon – mehmon kutuvchi, ziyofat, toʻy egasi.

Mijoz – doimiy xaridor.

Minnat – 1) qilingan xizmat, yaxshilik uchun boʻlgan qarz-dorlik; 2) qilingan yaxshilikni yuzga solish yoki birovlariga gapirib berish.

Mirzaboshi – oʻzbek xonliklarida mirzaxona boshligʻi.

Mirza – yozuv-chizuv ishlarini olib borgan kishi; kotib.

Misli – kabi, singari, bamisoli.

Mizoj – kishining oʻziga xos tabiati.

Moviy – tiniq, koʻk, havorang.

Movut – oʻng tomoni silliq jun mato.

Mungli – gʻamgin, maʼyus.

Mulzam – aybli, uyalib qolgan.

N

Naf – biror ish yoki narsadan olingan ijobiy natija, foyda.

Navkar – feodal hukmdorlarning harbiy xizmatkori, askari.

Nizo – oʻzaro kelishmovchilik, dushmanlik orqasida tugʻilgan holat, munosabat.

Notavon – zaif, nimjon, nogiron, nochor.

O

Otaliq – moddiy, madaniy yordam ko‘rsatishni nazarda tutib, tashkilot yoki kishilarni bir-biriga bog‘lash asosidagi ijtimoiy faoliyat, ijtimoiy burch.

P

Parhez – sog‘liqqa to‘g‘ri kelmaydigan ovqatlardan o‘zini tiyish va uning tartibi.

Parishon – har tomonga sochilgan, tartibsiz, to‘zg‘igan.

Q

Qadr – hurmat, e‘tibor.

Qaroqchi – yo‘lto‘sar.

Qit‘a – Yerning dengiz va okeanlar bilan qurshalgan oltila alohida qismlaridan biri.

Qiyofa – tashqi ko‘rinish, tus.

Qulun – bir yoshga to‘lmagan toycha, toychoq.

Qo‘g‘irmoch – qozonda qovurilgan bug‘doy.

R

Radiatsiya – biror nurlanuvchi jismdan, masalan, Quyoshdan chiqadigan elektromagnit nur, energiya, Quyosh radiatsiyasi.

S

Samoviy – osmonga, samoga oid.

Sarbon – karvonboshi (ko‘chma ma‘noda yo‘lboshchi).

Sarvar – yo‘lboshchi, rahnamo.

Sayyora – Quyosh atrofida aylanuvchi va undan nur oluvchi osmon jismi.

Sekund – soniya (daqiqaning 60 dan bir qismi).

Sur‘at – ish-harakatning jadalligi.

Suvori – ot mingan kishi, otliq.

So‘lim – beg‘ubor, sof, go‘zal va yoqimli.

So‘zan – etikdo‘z kosiblar ishlatadigan igna.

T

Tanob – yer o'lchov birligi.

Tarh – ko'rinish, loyiha.

Taajjub – kishini hayratda qoldiradigan, ajablantiradigan, ajablanarli, hayronlik.

Tanho – yakka, yolg'iz.

U

Ulamo – olim, olimlar.

Ummat – bir millat, bir dinga mansub kishilar.

Ungur – tog'lardagi tik o'yiqliq joy, g'or.

X

Xulq – kishining xatti-harakati.

G'

G'arib – kimsasiz, musofir, biror homiysi, ko'makchisi bo'lmagan, kimsasiz odam.

G'urbat – g'am-g'ussa, xafalik.

Z

Zarb – qattiq urilish, kuch, shiddat.

Zobit – ofitser.

O'

O'zlik – har bir kishining shaxsiyati, tabiiy holati, borlig'i.

SH

Sha'n – yuksak insoniy fazilat, qadr-qimmat, yaxshi nom.

Shiroq – sak qabilasidan chiqqan cho'pon yigit, podachi.

Shon – mahsi yoki etik qo'njiga uriladigan qolip.

CH

Chilpish – daraxtlarning, shoxlarning uchlarini kesish.

MUNDARIJA

Ona bitta, Vatan yagona

Bayramingiz qutlug' bo'lsin. <i>Dilfuza Kamoljonova</i>	3
O'zbekiston. <i>Orif To'xtash</i>	5
Vatan. <i>Miraziz A'zam</i>	6
Vatan mo'tabardir. <i>Xurshid Davron</i>	7
Mustaqillik ahillikdan. <i>Po'lat Mo'min</i>	8
Til qudrati. (<i>Rivoyat</i>)	9
Ona tilim. <i>Tursunboy Adashboyev</i>	10
Tuhfa. <i>Oygul Suyundiqova</i>	11
Ona-Vatan. <i>Muhabbat Hamidova</i>	12
Obod mahalla bo'ylab. <i>Kavsar Turdiyeva</i>	14
Toshkentim – onam. <i>Maqsud Shayxzoda</i>	15
Vatanni suymak. <i>Aziz Abdurazzoq</i>	16
O'qituvchining o'gitlari. <i>Anvar Obidjon</i>	19
Vatan (<i>Sahna</i>). <i>Erkin Malikov</i>	20
Bo'lim yuzasidan takrorlash.	22

Xalq og'zaki ijodi

Qo'shiqlar.	23
Alla	24
Botir mergan va chaqimchi. (<i>O'zbek xalq ertagi</i>)	24
Halollik. (<i>O'zbek xalq ertagi</i>)	26
Donishmand yigit. (<i>O'zbek xalq ertagi</i>)	28
Ahillik – ulug' baxt. (<i>Qirg'iz xalq ertagi</i>)	30
<i>Adabiy ertaklar</i>	31
Chumchuqcha. (<i>Ertak</i>) <i>Mahmud Murodov</i>	31
Danakvoy. <i>Yayra Sa'dullayeva</i>	33

Arazlagan koptok, kitob va qalam. (<i>Ertak</i>) <i>Muazzam Ibrohimova</i> ..	36
Masallar.....	38
Qaysar buzoqcha. <i>Olim Qo'chqorbekov</i>	38
O'jar Toshbaqa. <i>Hamidulla Yoqubov</i>	39
Maqollar.	40
Topishmoqlar.	42
Latifalar.....	43
Tez aytishlar.	44
Bo'lim yuzasidan takrorlash.....	45

Kuz manzarasi va mehnat

Oltin kuz. „ <i>Yilnoma</i> “dan	46
Kuz kelganda. <i>Tolib Yo'ldosh</i>	47
Olma. <i>Mahmud Murodov</i>	47
Kuz. <i>Abdurahmon Akbar</i>	50
Mehrjon sayli. <i>Malik Murodov</i>	51
Qo'riqchining sabog'i. (<i>Ertak</i>) <i>Feruza Jalilova</i>	52
Bebaho boylik. (<i>Hikoya</i>) <i>Hakim Nazir</i>	54
Bobur va kabutar. (<i>Rivoyat</i>)	55
So'nggi axborot. <i>Anvar Obidjon</i>	57
Ilmli ming yashar. <i>Nurmat Maqsudiy</i>	58
Xazonchinak. <i>O'tkir Hoshimov</i>	60
Qo'shterak. <i>Abdusodiq Irisov</i>	62
Bo'lim yuzasidan takrorlash.....	63

O'tmishni o'rganish — burchimiz

Toshkent. <i>Erkin Malikov</i>	64
Jaloliddin Manguberdi. <i>Mirkarim Osim</i>	66
Mehnatkash qiz. <i>Oybek</i>	68
O'g'lon. (<i>Rivoyat</i>) „ <i>Qirq hadis</i> “dan	70
Kitob. <i>Tohir Malik</i>	72
Bola Alisher. (<i>Qissadan parcha</i>) <i>Oybek</i>	74
Yosh hakim. <i>Mirkarim Osim</i>	75
Alpomishning bolaligi. (<i>Ertak</i>)	77
Cho'pon yigit Shiroq. (<i>Rivoyat</i>).....	79
Bo'lim yuzasidan takrorlash.....	81

Kumush qish

Qish. „Yilnoma“ dan	82
Qor. <i>Shuhrat</i>	83
Chana. <i>O‘tkir Hoshimov</i>	84
Bosh kitob. <i>Safar Barnoyev</i>	87
Qish bo‘lmasa-chi. <i>Yayra Sa‘dullayeva</i>	87
Qish zavqi. <i>Otash Xolmirzayev</i>	89
Qish ertagi. <i>Aziza Ahmedova</i>	90
Yangi yil archasiga. <i>Dilfuza Kamoljonova</i>	94
Ayamajiz. <i>Qudrat Hikmat</i>	95
Bo‘lim yuzasidan takrorlash	96

Vatan himoyachilari

O‘zbekiston posbonlari. <i>Miraziz A‘zam</i>	97
Bugun bolasiz, ertaga askar bo‘lasiz	98
Dunyoni saqlar bolalar. <i>Kavsar Turdiyeva</i>	100
Bobonur. (<i>Hikoya</i>) <i>Safar Barnoyev</i>	101
Botir askarcha. <i>Habib Rahmat</i>	102

Orzular qanotida

Biz – istiqlol farzandlarimiz. <i>Rauf Tolib</i>	104
Omonning orzusi. <i>Abdurahmon Akbar</i>	105
Koinotga sayohat. (<i>Fantastik ertak</i>) <i>Abdusalom Umarov</i>	106
„Istiqlol“ kemasi. <i>Abdusalom Umarov</i>	107
Zamonaviy oila. <i>Muazzam Ibrohimova</i>	109
Ikki qiz. <i>Jamila Haydarova</i>	111
Unutilmas bayram. <i>Erkin Malikov</i>	113
Barakalla, bo‘tam. <i>Farhod Musajon</i>	114
Jigarlarga tilaklarim. <i>Maqsud Shayxzoda</i>	117
Bo‘lim yuzasidan takrorlash	118

Ulug‘lardan o‘rganmoq — oqillik

Zehni o‘tkir bola. <i>Mirkarim Osim</i>	119
Ibn Sinoning shogirdlari. (<i>Rivoyat</i>)	121
Elim deb, yurtim deb yashagan inson. <i>Bo‘riboy Ahmedov</i>	123

Sohibqiron Temur bobo. (<i>Rivoyat</i>).....	126
Donolarning donosi. <i>Abduqodir Hayitmetov</i>	127
Navoiyning do'sti. (<i>Rivoyat</i>).....	130
Zahiriddin Muhammad Bobur. <i>Xayriddin Sulton</i>	131
Sayilda. <i>Mirzo Karim</i>	133
Minora. <i>Safar Barnoyev</i>	135
Hotamning toyi. <i>Sa'diy Sheroziy</i>	136
Bo'lim yuzasidan takrorlash.....	138

Keldi bahor — gulbahor

Erta bahor. <i>Dilfuza Kamoljonova</i>	139
Bahor yaqin. <i>Zafar Diyor</i>	140
Tabiat bilan suhbat. (<i>Rivoyat</i>).....	141
Boychechak. (<i>Qo'shiq</i>) <i>G'ayratiy</i>	142
Bayramingiz muborak. <i>Yusuf Shomansur</i>	144
Quyuncha. (<i>Hikoya</i>) <i>Nosir Fozilov</i>	144
Varrak. <i>Yo'ldosh Shamsharov</i>	146
Qaldirg'och. <i>Sulton Jabbor</i>	148
Navro'z – bahor bayrami. <i>Muzayyana Alaviya</i>	150
Yurtim kamoli. <i>Rauf Tolib</i>	151
Daraxtlarni oqlaganda. <i>Yusuf Shomansur</i>	152
Lola. <i>Ilyos Muslim</i>	153
Bo'lim yuzasidan takrorlash.....	154

Tabiatni seving va asrang

Ona tabiat. <i>Toshpo'lat Xolmatov</i>	155
Yersevarni – el sevar. <i>Malik Murodov</i>	156
Suhbat. (<i>Ertak</i>) <i>Yayra Sa'dullayeva</i>	157
Non haqida. <i>Tolib Yo'ldoshev</i>	158
Soy suvi haqida ertak. <i>Zohir A'lam</i>	159
Bog'im. <i>Habib Rahmat</i>	161

Go'zal fazilat — inson husni

Onani rozi qilish haqida. „ <i>Hadis</i> “dan.....	162
Ota-onani hurmatlash haqida. „ <i>Qobusnoma</i> “dan.....	162
Bobur va Humoyun. <i>Pirimqul Qodirov</i>	163

Ota-ona duosi. <i>Safo Ochil</i>	165
Ona mehri. <i>O'ktam Usmonov</i>	165
Yordam berdi. <i>(Hikoya) Yayra Sa'dullayeva</i>	169
Qalamning o'kinchi. <i>Shuhrat</i>	171
Hassa. <i>(Hikoya) Xudoyberdi To'xtaboyev</i>	172
Kamtarlik haqida. <i>Erkin Vohidov</i>	173
Do'stlar. <i>(Ertak) „Kalila va Dimna“dan</i>	174
Sohiba kimdan xafa? <i>(Hikoya) Mahmud Murodov</i>	177
Mohir qo'llar qo'shig'i. <i>Tolib Yo'ldosh</i>	178
Yaxshi fazilat. <i>(Hikoya) Nurmat Maqsudiy</i>	179
Hunarni sev. <i>Tolib Yo'ldosh</i>	181
Noahillik oqibati. <i>(Hind ertagi)</i>	182
Bahs. <i>Sunnatilla Anorboyev</i>	183
Bobongiz xafa bo'lsalar maylimi? <i>Mirzakalon Ismoiliy</i>	186
Yaxshilik yerda qolmas. <i>Hakim Nazir</i>	188
Bo'lim yuzasidan takrorlash	190

9- May — Xotira va qadrlash kuni

Eng muqaddas kun. <i>Yoqutxon Rahimova</i>	191
Yurtim, ado bo'lmas armonlaring bor. <i>Muhammad Yusuf</i>	193
E'zoz. <i>Ullibibi</i>	194
Mag'zi shirin. <i>Sobit G'afurov</i>	195

Yoz fasli — soz fasli

Yoz. <i>Obid Rasul</i>	197
Yo'lda. <i>Shukur Xolmirzayev</i>	198
Inson insonga o'rtoq. <i>Hamidulla Yoqubov</i>	200
Gulzorda. <i>Abdulla Qodiriy</i>	201
Oromgoh marshi. <i>Zahro Hasanova</i>	203
Bo'lim yuzasidan takrorlash	204
Lug'at	205

**81.2 O'zb-93
U 47**

Umarova M.

O'qish kitobi [Matn] : 3- sinf uchun darslik / M. Umarova, X. Hamroqulova, R. Tojiboyeva; mas'ul muharrir N. Karimov. – 3-nashri. – Toshkent : „O'qituvchi“ NMIU, 2016. – 216 b.

ISBN 978-9943-02-951-4

**UO'K: 811.512.133(075)
KBK 81.2 O'zb-93**

**MUHABBAT UMAROVA
XURSHIDA HAMROQULOVA
RA'NO TOJIBOYEVA**

O'QISH KITOBI

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
3- sinfi uchun darslik

3-nashri

*„O'qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent — 2016*

Muharrir *S. Xo'jaahmedov*

Badiiy muharrirlar: *D. Mulla-Axunov, B. Abdullayeva*

Texnik muharrir *S. Nabiyeva*

Kompyuterda sahifalovchilar: *F. Hasanova, N. Qurbonova*

Musahhih *M. Ibrohimova*

Nashriyot litsenziyasi AIN^o 161. 14.08.2009.

Original-maketdan bosishga ruxsat etildi 18.03.2016. Bichimi 70×90^{1/16}.
Kegli 14 shponli. AG Helvetika garniturası. Ofset bosma usulida bosildi.
Ofset qog'ozı. Bosma t. 13,5. Shartli b. t. 15,79. Hisob-nashriyot t. 9,70.

Adadi 532 628 nusxa. Buyurtma N^o

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining „O'qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent — 206, Yunusobod dahasi, Yangishahar ko'chasi, 1- uy.

Shartnoma N° 07-02-16

**Ijaraga beriladigan darslik holatini
ko'rsatuvchi jadval**

T/r	O'quvchining ismi va familiyasi	O'quv yili	Darslikning olingandagi holati	Sinf rahbarining imzosi	Darslikning topshirilgandagi holati	Sinf rahbarining imzosi
1						
2						
3						
4						
5						

Darslik ijaraga berilib, o'quv yili yakunida qaytarib olinganda yuqoridagi jadval sinf rahbari tomonidan quyidagi baholash mezonlariga asosan to'ldiriladi:

Yangi	Darslikning birinchi marotaba foydalanishga berilgandagi holati.
Yaxshi	Muqova butun, darslikning asosiy qismidan ajralmagan. Barcha varaqlari mavjud, yirtilmagan, ko'chmagan, betlarida yozuv va chiziqalar yo'q.
Qoniqarli	Muqova ezilgan, birmuncha chizilib, chetlari yedirilgan, darslikning asosiy qismidan ajralish holati bor, foydalanuvchi tomonidan qoniqarli ta'mirlangan. Ko'chgan varaqlari qayta ta'mirlangan, ayrim betlariga chizilgan.
Qoniqarsiz	Muqova chizilgan, yirtilgan, asosiy qismidan ajralgan yoki butunlay yo'q, qoniqarsiz ta'mirlangan. Betlari yirtilgan, varaqlari yetishmaydi, chizib, bo'yab tashlangan. Darslikni tiklab bo'lmaydi.